

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**OTROK KOT
PRIPOVEDOVALEC ZGODB**

Mentorica: Doc. dr. Lea Šugman Bohinc Sara Geiger Bukovec

LJUBLJANA 2010

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Sara Geiger Bukovec

Naslov naloge: OTROK KOT PRIPOVEDOVALEC ZGODB

Kraj: Ljubljana

Leto: 2010

Število strani: 88 Število tabel in shem: 0

Mentorica: Doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Ključne besede: otrokova epistemologija, otrok v epistemologiji socialnega svetovanja in psihoterapije, tradicionalna paradigma, kibernetika, socialni konstrukcionizem, narativni pristopi, otrok na sodišču

Povzetek: V diplomskem delu je epistemologija otroka opredeljena na podlagi aktualne psihološke in pravne, nato pa še postmoderne definicije. Psihološka definicija vključuje otroško in razvojno psihologijo. Epistemologija načinov ravnanja z otrokom v socialnosvetovalnem in psihoterapevtskem procesu je razdelana na tradicionalno in postmoderno paradigmo. Tradicionalna paradigma temelji na objektivizmu kibernetike 1. reda, postmoderna na konstruktivizmu kibernetike 2. reda in socialnem konstrukcionizmu. Podrobneje so opredeljeni narativni pristopi, opravljena je tudi analiza primera re-avtorizacije zgodbe. Poglavje otrok na sodišču opredeljuje otrokovo korist in poudarja nujnost zagovornika kot glasu otroka pred pravosodnimi organi. Empirični del raziskuje strokovnjakove načine svetovanja otrokom z vidika postmoderne pripovedne in tradicionalne paradigmatike drže.

Title: CHILD AS A STORY TELLER

Keywords: child's epistemology, epistemology of practice with children in social counseling and psychotherapy relationship, the traditional paradigm, cybernetics, social constructivism, narrative approaches, children in court

Abstract: The thesis identifies the epistemology of children on the basis of current psychological, legal and postmodern definitions. Psychological includes child's and developmental psychology. Epistemology of practice with children in social counseling and psychotherapy relationship is divided into traditional and postmodern paradigm. The traditional paradigm is based on first-order cybernetics and the postmodern paradigm on second-order cybernetics and social constructivism. More specifically are defined the narrative approaches, an analysis of a case of a re-authoring approach, through the theory of social work. Section of children in the court defines the child's benefit and stresses the necessity of counsel as the voice of the child before the judicial authorities. The empirical part explores ways of consultant's practice with children in terms of narrative and paradigmatic stance.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

**OTROK KOT
PRIPOVEDOVALEC ZGODB**

DIPLOMSKO DELO

MENTORICA:

Doc. dr. Lea Šugman Bohinc

KANDIDATKA:

Sara Geiger Bukovec

LJUBLJANA, junij 2010

*Govoriti mu je treba v njegovem jeziku.
Govoriti je treba univerzalni jezik,
ki se govori povsod, ki ne rabi besed,
ki je razumljiv v vseh starostnih obdobjih
in se imenuje
ljubezen.*

Frederick Leboyer

PREDGOVOR

Danes slišimo veliko o otrocih, a ne o tem, kar bi zares bili, temveč o tem, kar odrasli mislijo, da so. Sodobna družba v svoji terminologiji razlikuje med »problematičnimi« otroki, otroki bogatih staršev, otroki s posebnimi potrebami, otroki ločenih staršev, razvajenimi otroki, otroki, ki izsiljujejo, hiperaktivnimi otroki in še bi lahko naštevala. Glede na 'drugačnost', ki jim jo odrasli svet pripiše, so podvrženi različnim ukrepom staršev, učiteljc in učiteljev, šolskih psihologinj idr. Neprestano poslušajo o tem, da niso bili pridni, zato si ne 'zaslužijo' nečesa, kar bi jih razveselilo. Starši, ki uporabljajo pojem manipulativnega otroka, po mojem razumevanju otroku delajo krivico. Menim, da majhen otrok ni zmožen manipulacije, izsiljevanja. Gre za pomanjkljivo razumevanje otrokovega razumevanja.

Kdo torej otroci so? Si kdo vzame čas, jim kdo odpre dovolj varnega prostora za to, da imajo možnost spregovoriti in biti slišani? Se kdo sploh trudi razumeti razumevanje otroka? Kako lahko družba v okvirih pravnega sistema pričakuje, da bo mladostnik po dopolnjenem osemnajstem letu odgovarjal za posledice svojih dejanj samo zato, ker je postal po zakonu polnoleten, kar naj bi pomenilo biti zrel in odgovoren, če ga vse otroštvo nihče ni slišal, da bi imel priložnost naučiti se živeti kot odgovoren posameznik?

V svoji diplomski nalogi bom raziskala, kako sodobna psihološka in pravna znanost definirata pojem otroka, kakšni so načini ravnanja z otrokovo resničnostjo v socialnosvetovalnem in psihoterapevtskem procesu in kako je otrok slišan na sodišču. V raziskovalnem delu bom ugotavljala, na kakšen način strokovnjaki razumevajo otroke in kakšen je odnos, ki ga z njimi vzpostavijo.

ZAHVALA

Rada bi se zahvalila mojemu Anžetu za najin mali svet, v katerem je nastajalo to delo.

Staršema Jeleni in Marku za spodbudo, vsestransko podporo v študijskih letih in brezpogojno ljubezen. Hvala.

Bratu Janu in Katji za pomoč, praktične nasvete in navdihujoče trenutke.

Svoji mentorici Lei Šugman Bohinc za strokovno usmerjanje, nasvete in zaupanje.

Zahvaljujem se tudi vsem petim intervjuvancem, ki so si vzeli čas in bili z mano pripravljeni deliti svoje mišljenje, in lektorici Mateji.

KAZALO VSEBINE

PREDGOVOR.....	3
KAZALO VSEBINE.....	5
KAZALO PRILOG.....	7
1 EPISTEMOLOGIJA OTROKA	8
1.1 VLOGA OTROKA V DRUŽBI SKOZI ČAS.....	8
1.2 KDO JE OTROK?	11
1.2.1 Psihološka definicija	11
1.2.2 Pravna definicija	19
1.2.3 Postmoderna definicija	21
1.3 STAROST KOT POGOJ ZA SOUSTVARJANJE?.....	22
2 RAVNANJE Z OTROKOVO EPISTEMOLOGIJO V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI.....	27
2.1 POJASNILO DELITVE KONCEPTOV	28
2.2 TRADICIONALNA PARADIGMA – KIBERNETIKA 1. REDA.....	29
2.2.1 Psihoanalitični terapevtski pristop	32
2.2.2 Humanistični terapevtski pristop	33
2.2.3 Vedenjska terapija	33
2.2.4 Kognitivno-vedenjska terapija	34
2.2.5 Družinska terapija	34
2.3 POSTMODERNA PARADIGMA IN NARATIVNI PRISTOPI.....	35
2.3.1 Re-avtorizacija: SINERGETSKA ANALIZA PRIMERA	37
2.3.2 Dialoški/hermenevtični pristop	51
2.3.3 Dramska terapija in dramska igra	53
2.3.4 Seznam	56
2.3.5 Družinska terapija v narativnih pristopih	57
3 OTROK NA SODIŠČU	60
3.1 PROCESNE PRAVICE OTROK	60
3.1.1 Pravica otroka do izražanja lastnega mnenja v Republiki Sloveniji	61
3.2 VLOGA PRAVOSODNIH ORGANOV	61
3.2.1 Otrokova korist – temeljno načelo odločanja	62
3.3 OTROKOV ZAUPNIK.....	63

3.3.1	Pravna podlaga	63
3.3.2	Definicija otrokovega zaupnika	63
3.3.3	Naloge otrokovega zaupnika	64
3.3.4	Zagovornik kot otrokov vir moči	64
4	EMPIRIČNI DEL	66
4.1	PROBLEM	66
4.1.1	Teza in raziskovalna vprašanja	66
4.2	METODOLOGIJA	67
4.2.1	Vrsta raziskave	67
4.2.2	Merski instrument in viri podatkov	67
4.2.3	Populacija in vzorčenje	67
4.2.4	Zbiranje podatkov	67
4.3	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	68
4.4	REZULTATI	69
4.5	RAZPRAVA	77
4.6	SKLEPI	82
4.7	PREDLOGI	82
5	POVZETEK	83
6	LITERATURA IN VIRI	85
7	PRILOGE	89

KAZALO PRILOG

Priloga A: Smernice za intervju.....	89
Priloga B: Intervjuji in enote kodiranja	90
Priloga C: Razvrstitev enot kodiranja po temah.....	103
Priloga D: Odprto kodiranje, hierarhija pojmov in pripisovanje manjkajočih pojmov	107

1 EPISTEMOLOGIJA OTROKA

V svojem diplomskem delu bom skušala odgovoriti na vprašanje, kakšni so načini ravnanja z otrokom v socialnosvetovalnem in psihoterapevtskem procesu in na kakšen način je otrok slišan na sodišču. Da bi razjasnila pojem otroka, ga bom umestila v razumevanje psihološke, pravne znanosti ter nato nanj pogledala iz postmoderne perspektive.

1.1 VLOGA OTROKA V DRUŽBI SKOZI ČAS

Od nastanka človeštva otrok prevzema različne družbene vloge. V 4. stol. pr. n. št. je Platon predstavil svoje razumevanje razvoja otroka in njegove vzgoje, pri čemer je poudarjal, da se ljudje med seboj razlikujejo po svojih sposobnostih, mladi, denimo, po sposobnostih mišljenja (Horvat, Magajna 1987: 9). Po njegovem naj bi bila idealna država tista, v kateri bi vsak opravljal poklic v skladu s svojimi sposobnostmi (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 6).

V istem obdobju kot Platon je Aristotel prvi razdelil otrokov razvoj v tri obdobja: prvo traja do sedmega leta starosti, drugo od sedmega leta do pubertete, tretje od pubertete do enaindvajsetega leta (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 6).

Platonovi pogledi so vplivali tudi na srednji vek, ko so otrokove lastnosti določali filozofi. Takrat se še niso ukvarjali s preučevanjem samega otroka (Horvat, Magajna 1987: 9). V srednjem veku je veljalo, da je otrok človek v malem. Krščanska religija je razvila pojmovanje starševskega pragreha, ki pravi, da se otrok rodi pokvarjen in lahko njegove nagone zatremo le s strogo vzgojo (Horvat, Magajna 1987: 10). Stroga disciplina in kaznovanje naj bi otroka odrešila grehov (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 7).

Otrok svoje pravice dobi šele v renesansi (Horvat, Magajna 1987: 10). Takrat ni več majhen odrasel človek, temveč oseba, ki se bistveno razlikuje od odraslega (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 7). Prvi, ki se je ukvarjal s proučevanjem razvoja otroka, je bil češki pedagog Jan Amos Komensky, ki je trdil, da moramo na vsakega otroka gledati v skladu z njegovimi sposobnostmi (Horvat, Magajna 1987: 10). Postavil je trditev, da

otrok najprej razume konkretne pojme in šele nato abstraktne (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 7).

V 17. stoletju je angleški filozof John Locke menil, da je otrok ob rojstvu »nepopisan list papirja« (tabula rasa) (Marjanovič Umek, Zupančič 2004: 15). Locke je razvoj otroka opredeljeval izključno na podlagi učenja, vlogo bioloških dejavnikov pa je zanikal.

V 18. stoletju je Jean Jacques Rousseau trdil nasprotno kot krščanska religija, in sicer da se otrok rodi čist, brezmadežen in da ga stik z odraslimi pokvari. Tako je za vsa otrokova slaba dejanja krivo okolje, v katerem je odraščal. Rousseau je s to trditvijo sprožil številne biografske študije o otrocih. Eno izmed njih je na svojem sinu opravil tudi Charles Darwin. Darwin je sinovo vedenje primerjal z vedenjem drugih živih bitij, osredotočil pa se je predvsem na izražanje čustev (Horvat, Magajna 1987: 10-11).

Rousseau je menil, da odrasli ne razumejo otroštva, ker jih zanima zgolj otrokova prihodnost, kaj vse mora pridobiti, da se bo sposoben vključiti v družbo. Bil je prepričan, da ni nič bolj nespametnega kot to, da odrasli otrokom skušajo vsiliti svoj način mišljenja (Batistič Zorec 2000: 16). Menil je tudi, da se otrok rodi dober in da se razvija po »naravnem načrtu«, saj imajo otroci prirojen moralni čut (Marjanovič Umek, Zupančič 2004: 16).

Prva masovna preučevanja otrokove duševnosti predstavlja gibanje ob koncu 19. stol. in na začetku 20. stol., ki ga je v ZDA organiziral ameriški psiholog Stanley Hall (Horvat, Magajna 1987: 11). Trdil je, da gre otrok v duševnem razvoju skozi vse faze, skozi katere je šlo tudi človeštvo. Zato moramo, če želimo razumeti duševni razvoj otroka, poznati kulturno zgodovino človeštva. To je prikazal s primerom: če otrok lovi kuščarje, pomeni, da gre skozi obdobje lova; ko gradi hiše iz blata, gre skozi obdobje, ko je človek začel graditi hiše (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 11) ipd. Družinski terapevt Jesper Juul (2008: 22) pravi, da je takrat prišlo tudi do spoznanja, da je za dobro otrok pomembno zadovoljevanje njihove intelektualne in psihične potrebe.

Naslednji pomemben premik pa predstavlja delo francoskega psihologa Alfreda Bineta, ki je izoblikoval skalo za merjenje človekovih sposobnosti. Na podlagi koncepta skale za merjenje človekovih sposobnosti se je razvilo gibanje mentalnega testiranja, s čimer so bili ustvarjeni temelji za znanstveno proučevanje otroka s psihološkimi metodami. (Horvat, Magajna 1987: 11). Horvat in Magajna (*ibid.*) poudarjata, da: »Namen te skale ali testa ni bila podrobna diagnostika intelektualnega razvoja, temveč le grobo ločevanje otrok, ki zaostajajo zaradi takšnih ali drugačnih razlogov v duševnem razvoju in zaradi tega ne morejo slediti zahtevam programov obvezne osnovne šole. Taki otroci potrebujejo pouk v prilagojeni obliki.«

V začetku 20. stoletja sta delovali dve gibanji: gibanje za vodenje otrok in gibanje za razvoj otrok. Gibanje za vodenje otrok je izhajalo iz klinik za vodenje otrok, katerih glavni namen je bil interdisciplinarna obravnava otrok s strani psihiatrov, psihologov in socialnih delavcev. Gibanje za razvoj otrok pa je bilo ustanovljeno na pobudo C. Bussy Hillis, matere, ki je želela, da država poveča skrb za raziskovanje razvoja otrok (Batistič Zorec 2000: 20).

Družbene spremembe v 20. stoletju opredeljujeta Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003). Poudarjata, da se je zgodil premik v odnosih med generacijami. Namreč, mlajše generacije morajo biti inovativne, če želijo preseči starejše in se potrditi. Zaradi pritiska k drugačnosti je prišlo do generacijske napetosti, tako da skušajo starejše generacije vsiliti mlajšim, kar so ustvarile, mlajše pa starejšo generacijo zavračajo. Posledica družbenega konflikta je, da mladost ni več vmesna stopnja med otroštvom in odraslostjo, temveč postane »samostojno življenjsko obdobje« (Ule, Kuhar 2003: 13). Emancipacija mladih je dosegla vrh v sedemdesetih letih s študentskimi upori. Danes je zato odnos med generacijami bolj enakovreden, temelji tudi na » /.../ priznavanju osnovnih človekovih pravic in dostojanstva otrokom in mladostnikom.« (Ule, Kuhar 2003: 13). To pa se mi zdi bistveno za sedanje razumevanje vloge otrok in mladostnikov v družbi.

1.2 KDO JE OTROK?

Zanima me, kakšni so konstrukti pravne in psihološke znanosti o tem, kdo je otrok. Opredelila bom tudi postmoderni pogled na otroka. Moja teza je, da je naloga posameznikov, ki se znajdejo z otrokom bodisi v socialnosvetovalnem in psihoterapevtskem procesu bodisi v pravnem postopku pred pravosodnimi organi, raziskati otrokove konstrukte, njegovo lastno razumevanje procesa ali postopka, v katerem se je znašel.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 7-9) pravi, da je uporabnica, uporabnik ekspert iz izkušenj, socialna delavka, delavec pa spoštljiv in odgovoren zaveznik. Če je torej naša uporabnica, uporabnik otrok, je tudi on ekspert iz izkušenj, mi pa smo spoštljivi in odgovorni zavezniki. Takšna drža omogoča raziskovanje otrokove zgodbe, njegovih konstruktov. Četudi otroci ne razumejo, kaj je, na primer, sodišče, tako kot ga razumemo odrasli, imajo pravico, da povedo, kakšna je njihova interpretacija o le-tem in kako se tam počutijo. Odrasli smo tisti, ki jim moramo omogočiti varen prostor in jim povedati, da lahko povedo svojo zgodbo.

1.2.1 PSIHOLOŠKA DEFINICIJA

Psihološka znanost loči med otroško in razvojno psihologijo. Razvojna se loči od otroške po obsegu in ciljih znanstvenega preučevanja, saj zajema tudi psihologijo adolescence, zrele dobe in staranja (Horvat, Magajna 1987: 15).

Na nastanek otroške psihologije so vplivale različne discipline, med njimi: » /.../ filozofija, pedagogika, biologija, fiziologija, zoopsihologija, obča in pedagoška psihologija ter nekatere psihološke šole.« (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 5). Velik vpliv na razvoj otroške psihologije so imeli tudi behaviorizem, psihoanaliza in raziskave Leva Semjonoviča Vigotskega ter Jeana Piageta (Horvat, Magajna 1987: 12). Jean Piaget je kot biolog v psihologiji proučeval spoznavne procese. Njegovo delo je imelo velik vpliv na nastanek številnih teorij o spoznavnih procesih, ki jih imenujemo kognitivne teorije (Horvat, Magajna 1987: 13). Lev Semjonovič Vigotski je preučeval in oblikoval nekatera stališča o razvoju mišljenja in govora ter njuni povezavi (*op. cit.*: 12).

1.2.1.1 RAZVOJNA OBDOBJA

Razvojna psihologija je definirana kot: » /.../ veda, ki preučuje izvor in razvoj duševnih procesov pri človeku od spočetja do smrti kot tudi izvor in razvoj duševnih procesov od najpreprostejših pa do najbolj razvitih živih bitij.« (*op. cit.*: 16)

Toličič in Smiljanić-Čolanović (1973: 37) ločita med pedagoško periodizacijo otrokovega duševnega razvoja in drugimi, nepedagoškimi. Pedagoška določa starostna obdobja po stopnjah šolskega sistema, medtem ko druge jemljejo za osnovo organske spremembe, na primer prve zobe, spolno zrelost.

Toličič in Smiljanić-Čolanović (*op. cit.*: 38) duševni razvoj razdelita v osem zaporednih stopenj: prenatalna doba (od 0 do 280 dni), doba novorojenčka, doba dojenčka (prvo leto življenja), zgodnje otroštvo (od 1. do 7. leta), srednje otroštvo (od 7. do 11. leta), pozno otroštvo (od 11. do 13. leta), zgodnja adolescence (od 13. do 16. leta) ter pozna adolescence (od 16. leta do zrelosti).

Horvat in Magajna (1987) imenujeta prvi dve leti življenja obdobje zaznavnogibalne ravni duševnih procesov, obdobje od 2. do 7. leta starosti obdobje predšolskega otroka ali nazornosimbolične ravni duševnih procesov, temu obdobju sledi obdobje mlajšega šolarja ali konkretnologičnih miselnih zmožnosti (6. – 12. leta), zadnje obdobje pa je adolescence.

Musek in Pečjak (2001: 195) obdobja človekovega duševnega razvoja delita na predrojstno ali prenatalno obdobje, zgodnje otroštvo (do 2. leta starosti), predšolsko obdobje (2. do 6. leta starosti), šolsko obdobje (6. do 12. leta), mladostništvo (12. – 20. leta).

Psihološka znanost si je razmeroma enotna glede lastnosti posameznega starostnega obdobja otroka, čeprav si niso enotni glede tega, ali je razvoj kontinuiran oziroma nepretrgan proces količinskih sprememb, ali gre za kakovostno, vsebinsko različne faze. Stopenjski razvoj zagovarja potek razvoja v fazah, stopnjah, medtem ko kontinuiran predpostavlja majhne kvantitativne spremembe (Dogša 2002: 288).

Prenatalno obdobje je zelo pomembno za otrokov razvoj (Horvat, Magajna 1987, gl. tudi Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973, Musek, Pečjak 2001). V tem obdobju se začne

razvoj vseh telesnih in duševnih značilnosti (Musek, Pečjak 2001: 195). Raziskave (*ibid.*) kažejo, da se že pojavljajo nekatere naučene reakcije. Horvat in Magajna (1987: 30) pojasnjujeta, da se živčni elementi, potrebni za pogojni refleks kot najenostavnejše oblike učenja, oblikujejo že v šestem tednu. Zarodek reagira na materina telesna in duševna stanja (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 38).

Tipični cikel novorojenčka (Horvat, Magajna 1987: 36) je: » /.../ spanje, zbujanje, vznemirjenost in jokanje, hranjenje, budnost, dremavost, spanje itd.« Že novorojenčki se razlikujejo med seboj glede na zaznavne funkcije, vidne in slušne zmožnosti, občutljivost za bolečino, hitrost in jakost odzivanja na dražljaje, čas, ki je potreben, da se novorojenček pomiri (Musek, Pečjak 2001: 195).

Miran Možina (2003, po Stern 1958) razloži, da lahko novorojenčkovo doživljanje v prvih dveh mesecih življenja opišemo z naslednjimi izrazi: »valovanje, izzvenevanje, naraščanje, pojemanje, eksplozivnost, umirjenost ...« (*ibid.*: 25). Ameriški razvojni psiholog in psihoterapevt Daniel Stern jih je poimenoval občutki vitalnosti. Zato je v prvih mesecih uglaševanje med materjo in otrokom zelo pomembno, saj se v materinih kretnjah odražajo dojenčkovi občutki.

Obdobju novorojenčka in dojenčka sledi otroštvo. To je dolgo obdobje, v katerem je osebni razvoj zelo hiter, dinamičen (Musek, Pečjak 2001). V zgodnjem otroštvu otrok shodi, nato se oblači brez pomoči odraslih. Musek in Pečjak (*ibid.*), ki zgodnje otroštvo končujeta pri dveh letih starosti, pravita, da otrok takrat razvije osnovne čustvene odzive, se navaja na red in čistočo, se uči povezovati izkušnje, razvije osnovne pojme o svetu, sebi, drugih ljudeh.

Obdobje od drugega do šestega oziroma sedmega leta je predšolsko obdobje (Musek, Pečjak 2001, gl. tudi Horvat, Magajna 1987). Toličič in Smiljanić-Čolanović (1973) to starostno obdobje uvrščata še v obdobje zgodnjega otroštva. Musek in Pečjak (2001) trdita, da se v predšolskem obdobju pospeši govorni in miselni razvoj, razvijajo se stiki z vrstniki, močno se poveča upoštevanje družbenih pravil, moralnih norm, razvije se občutek za prav in ustreznost ravnanja.

V srednjem otroštvu gre otrok v šolo. Postopoma se osvobaja od domišljjskega dojemanja sveta in razvija bolj realističnega (Toličič, Smiljanić-Čolanović 1973: 39). Srednjo otroštvo Musek in Pečjak (2001) poimenujeta šolsko obdobje. Takrat se nadaljuje razvoj na vseh področjih, pojavijo se tudi bolj razvite oblike mišljenja (logično, abstraktno), intenzivnejše oblike učenja (*ibid.*). Širi se tudi socialna mreža, otrok razvije smisel za pravično in krivično, pošteno, nepošteno. Toličič in Smiljanić-Čolanović (1973) poudarjata pomen razvoja od 11. do 13. leta, ki ga imenujeta pozno otroštvo. Le-to vključuje predpubertetno ter pubertetno obdobje. Musek in Pečjak (2001) ter Horvat in Magajna (1987) pa preidejo iz obdobja šolarja neposredno na obdobje adolescence, mladostništva. Toličič in Smiljanić-Čolanović (*ibid.*) razdelita adolescenco na zgodnjo in pozno. Za zgodnjo poudarjata spolno zrelost, čustveno nestabilnost, vznemirjenost, naklonjenost do partnerjev drugega spola. Za pozno adolescenco pa je značilna priprava za poklic in ustvarjanje pogojev za lastno preživetje.

1.2.1.2 OSEBNOSTNE TEORIJE

Menim, da je bistveno, da prikažem postopen razvoj psihološkega razumevanja osebnostnega razvoja človeka oziroma otroka. Vse teorije osebnosti začnejo pri prvem letu življenja in so si enotne, da se pomembne zasnove za življenje in spremembe v življenju zgodijo v otroštvu in mladostništvu. Razvoj se pomakne od razumevanja otroka kot bitja, ki ga določajo biološki, dedni dejavniki, nato zgolj okolje, v katerem biva, k razumevanju, da je otrok soustvarjalec odnosov v družbi.

Duševni procesi so del psihološkega pojma osebnosti. Po Pečjaku in Musku (2001: 23) je osebnost: » /.../ celota duševnih, vedenjskih in telesnih značilnosti posameznika.«

Osebnostne teorije razvrščamo glede na različne psihološke šole: strukturne, psihodinamične, behavioristične, humanistične, kognitivne (Kompore, Vec 2002: 213). Humanistične, psihodinamične ter kognitivne teorije osebnost pojasnjujejo s pomočjo notranjih, psihičnih procesov, strukturne teorije poudarjajo biološke izvore duševnosti, behavioristične ali vedenjske teorije pa postavljajo v ospredje pomen zunanjih dejavnikov (*op. cit.*: 213). Pri tem avtorja poudarjata (*op. cit.*: 224), da teorije osebnosti

niso dokončne resnice o osebnosti, temveč gre za » /.../ poskuse, da bi z določenih izhodišč in z določenimi pravili razložili osebnostno delovanje.«

Strukturne teorije osebnosti (Dogša 2002: 235) se ukvarjajo s sestavo ali strukturo osebnosti. Imenujemo jih tudi dispozicijske zaradi težnje k trajnemu načinu vedenja zaradi lastnih nagnjenj. Delijo se na tipološke in potezne ali dimenzionalne, osebnostne lastnosti pa lahko razvrstimo v štiri področja: temperament, značaj, sposobnosti ter konstitucijo. Tipološke teorije posameznika kategorizirajo v določen tip osebnosti, pri čemer lahko oseba pripada samo enemu tipu, ob čemer nas stopnja izraženosti lastnosti ne zanima. Dimenzionalne teorije pa predstavljajo določeno lastnost kot » /.../ nepretrgano zvezo ali kontinuum, ki se razteza med dvema skrajnostma.« (*op. cit.*: 227).

Musek in Pečjak (2001: 231) imenujeta osebnostne poteze kot: » /.../ relativno trajne kompleksne osebnostne lastnosti, ki označujejo posameznikovo osebnost in pri katerih lahko opazamo razlike med posamezniki (družabnost, agresivnost, vestnost, čustvena stabilnost idr.).«

Primer dispozicijske teorije osebnosti je Hipokrat-Galenov model temperamenta. Hipokrat je skušal odkriti osebnostne razlike med ljudmi že 400 let pr. n. št. Tako je ljudi razdelil v štiri tipe temperamenta, ki jih je povezoval z življenjskimi sokovi. Bolj kot so bili sokovi uravnoteženi, bolj je bila uravnotežena osebnost. Tako je na primer kolerik, pri katerem prevlada žolč, razdražljiv in silovit, sangvinik, pri katerem prevlada kri, je energičen in živahen, flegmatik, katerega glavni življenjski sok je sluz, je počasen ter neodziven, melanholik pa je zaradi prevlade črnega žolča depresiven, pesimističen (Dogša 2002: 228-229).

Psihodinamične teorije osebnosti razlagajo osebnost z nagoni, potrebami. Najbolj znana psihodinamična teorija osebnosti je psihoanalitična (Musek, Pečjak 2001: 228), katere oče je dunajski psihiater Sigmund Freud, ki se sicer ni nikoli posebej ukvarjal s preučevanjem otrok, a je s svojimi koncepti močno vplival na ostale znanstvenike. Freud (Kompore, Stražišar 2002: 239) je trdil, da človekov zgodnji razvoj poteka v petih psihoseksualnih fazah. Značilnosti faz pa so odvisne od izvora in oblike zadovoljitve libida, ki pomeni energijo seksualnega nagona ali erosa. Musek in Pečjak (2001: 228)

trdita, da je spolni nagon Freud poimenoval zelo široko, »/.../ skoraj ga je enačil s težnjo po življenju.«

Pojasnjujeta (*ibid.*) tudi, da se morajo nagoni podrediti zahtevam okolja, sicer otrok tvega izgubo naklonjenosti. Tako se iz strukture osebnosti, ki jo sestavljajo nezavedni nagoni, oblikuje nova zavestna osebnost, ki se imenuje ego ali jaz. Oblikuje se tudi nadjaz, ki pomeni ponotranjene družbene vrednote. Človek vse, kar ni v skladu z njimi, potlači, tako da se oblikujeta dva pola – zavest in podzavest.

Otrok od rojstva do 12. oziroma 18. meseca starosti svet spoznava s pomočjo ust, zato se prva faza imenuje oralna faza. V tej fazi je pomembno, da pride do simbioze med materjo in otrokom. Sledi ji analna faza, ki poteka v drugem letu življenja, usmerjena je na izločanje in kontrolo izločanja. Otrok se sooča s prvimi prepovedmi, ki se jim mora podrediti. Med tretjim in petim letom se libido v falični fazi preusmeri k spolnim organom. V tem obdobju otrok spozna razliko med spoloma, ključno vlogo ima oče, ki poseže v simbiozo med materjo in otrokom. Psihično dogajanje, ki je vezano na spoznanje, da obstaja razlika med spoloma, se imenuje Ojdipov kompleks. V dobi latence, ki traja med šestim in enajstim letom starosti, se oblikuje nadjaz, to pa je tudi obdobje »deseksualizacije in sublimacije libida« (Kompore, Stražišar 2002: 240). V zadnji, genitalni fazi postane posameznik sposoben ljubezni in kreativnega dela (*op. cit.*: 239-240).

Po Freudovi psihoanalitični teoriji osebnosti je otrok torej izpostavljen vplivom okolja, ki morajo ustrezno odgovoriti njegovim nagonskim težnjam, da razvije določeno obliko zavestnega jaza in nadjaza.

Iz Freudove psihoanalitične šole izhaja Eriksonova teorija psihosocialnega razvoja osebnosti, ki jo uvrščajo med postanalitične teorije (Kompore, Stražišar 2002: 250). Erikson meni, da se osebnost razvija po notranjih zakonitostih, v katerih si sledijo razvojne faze v nespremenljivem vrstnem redu. V svojo razvojno teorijo je vključil tudi faze v odraslem obdobju. Vsebino razvojnih faz določa razvoj posameznikovega jaza, ki se v zaporednih fazah usmerja k oblikovanju vedno zrelejše identitete in samopodobe. Pri tem pa se sooča z dejavniki, ki bodisi pospešujejo in spodbujajo razvoj v smeri

nadaljnje faze, torej v smeri osebnostne rasti, in z dejavniki, ki ovirajo in motijo osebnostni razvoj (duševni pretresi ali travme, frustracije, konflikti). Soočanje teh dejavnikov Erikson označuje z izrazom »razvojna kriza« (Musek, Pečjak 2002: 199).

Zaradi relevantnosti za vsebino bom povzela obdobja do 20. leta starosti, to je po Eriksonu do postadolescence (*ibid.*).

Erikson prvo leto starosti poimenuje zgodnje detinstvo. V tem obdobju posameznik pridobi osnovne izkušnje z okoljem. Pri soočanju s svetom in drugimi lahko pridobi pretežno pozitivne izkušnje in osvoji zaupljiv odnos do ljudi in sveta, ki ga bo ohranil in bo označeval njegovo identiteto oziroma samopodobo. Lahko pa pridobi tudi negativne izkušnje (če ga drugi zavračajo, odklanjajo ali drugače slabo ravnaajo z njim) in osvoji nezaupno držo – temeljno nezaupanje in sumničavost.

Od dopolnjenega leta starosti do četrtega leta lahko otrok razvije samostojnost (avtonomijo) in je tako zmožen nadzirati lastno ravnanje in ga samostojno uravnati. Če so odzivi okolja pozitivni, zaupa v lastne uspehe, če so negativni, razvije sram in dvom in zato ostane odvisen.

Sledi obdobje od četrtega do petega leta, ki ga Erikson imenuje zgodnje otroštvo. V tem obdobju posameznik skuša ravnati po lastnih pobudah, pri čemer skuša realizirati prve osebne »načrte«. Če pri tem naleti na spodbujanje, razvije občutek osebne odgovornosti in iniciativnosti, v nasprotnem primeru pa občutke krivde.

Od šestega do enajstega leta je obdobje, ki ga Erikson imenuje srednje otroštvo. Takrat se otrok začne učiti, da lahko rešuje probleme z metodičnimi napor in delom. Če je pri tem uspešen, se razvije delavnost, če je neuspešen, pridobi občutek manjvrednosti.

Od dvanajstega do dvajsetega leta pa je obdobje pubertete in adolescence. Gre za prehod iz otroštva v odraslo življenje, izostri se potreba po izoblikovanju izdelane samopodobe in identitete. Posameznik se sooči tudi s spremembami socialnih vlog in išče svoj »prostor pod soncem«.

Vsem humanističnim teorijam osebnosti je skupno stališče, da ima človek svobodno voljo. Humanistični psihologi trdijo, da človekovo osebnost oblikujejo vzgoja, dednost in svobodna volja. Zanje je značilen fenomenološki pristop, to je, da so pri analizi oseb fokusirani v fenomene in subjektivno doživljanje, in jih ne analizirajo z vidika zunanjega opazovalca. Zanje je prav tako pomemben holističen ali celostni pristop, ki upošteva povezanost in ne izoliranosti duševnih procesov (Dogša 2002: 262).

Najbolj znana predstavnika humanističnih teorij sta Abraham Maslow in Carl Rogers. Maslow je izoblikoval teorijo oziroma model (piramido) hierarhije potreb, pri tem je kot osnovne izpostavil biološke potrebe, najvišje v piramidi hierarhije potreb pa je potreba po samoaktualizaciji (*op. cit.*: 267).

Carl Rogers se je spraševal, ali posameznik lahko razvije predstavo o sebi, ki ustreza njegovi naravi. Bliže kot je »idealni jaz« »realnemu jazu«, bolj nemoten in skladen je razvoj posameznika. Če okolje ne odobrava določenih lastnosti posameznika, je idealni jaz neskladen z realnim, kar posameznik občuti kot stisko ali oviro v osebnem razvoju (Pečjak, Musek 2002: 234).

Behaviorizem preučuje le tisto, kar lahko vidimo in opazujemo, kar je dostopno zunanjemu opazovalcu, torej vedenje (Dogša 2002: 251). Velika slabost behaviorističnih stališč je, da poudarjajo vpliv okolja na človekov duševni razvoj, pri tem pa zanemarjajo biološke lastnosti, ki so prirojene (Horvat, Magajna 1987: 12).

Psiholog John B. Watson je znan po primeru dečka Alberta. Z njim je dokazal, da so strahovi in fobije naučeni po načelih klasičnega pogojevanja. Ko je bil deček star devet mesecev, je Watson uporabil različne dražljaje: belo podgano, zajca, psa, opico, močan zvok, ter opazoval Albertovo akcijo. Albert se je ustrašil udarca na jekleno palico, ker je bil zvok glasen, na druge dražljaje pa ni reagiral. Ko je bil Albert star enajst mesecev, mu je Watson sedemkrat v sedmih tednih ob udarcu na jekleno palico pokazal tudi podgano. Albert se je začel bati podgane. Bati pa se je začel tudi vseh drugih živali, ki mu jih je Watson pokazal (Dogša 2002: 252).

Otrok je po teoriji behaviorizma bitje, katerega osebnost je v celoti odvisna od okolja, torej je vzgoja tista, ki nas oblikuje (*ibid.*). Kljub temu da so behavioristi veliko prispevali k razvoju psihologije in psihoterapije, še posebej s poudarjanjem pozitivnega

utrjevanja oziroma nagrajevanja, je premalo, če trdimo, da lahko nekoga poznamo samo na podlagi njegovega vedenja. Dogša (*ibid.*) trdi, da moramo preučevati tudi čustva, mišljenje.

Z vidika kognitivnih teorij je človek » /.../ bitje, ki spoznava, raziskuje in razlaga svet, v katerem živi.« (Musek, Pečjak 2002: 235). V našem obnašanju in osebnosti se zrcali način, kako vidimo in razumemo stvarnost. Informacije, ki jih pridobimo, se imenujejo kognitivne sheme, le-te pa usmerjajo naše doživljanje in mišljenje (*ibid.*). Kognitivni psihologi pojmujejo mišljenje hkrati kot rezultat in vzrok našega izraženega vedenja (Vec 2002: 268).

Teorija osebnih konstruktov Georga A. Kellyja trdi, da so osebni konstrukti: /.../ nekakšne odslikave (reprezentacije) okolja, ki jih posameznik oblikuje na sebi lasten način. » /.../ Osebe se med seboj razlikujejo v konstruiranju pojavov.« (Vec 2002: 269). Konstruktivizem predpostavlja, da vsak posameznik z izkušnjami sam oblikuje svoje konstrukte, Kenneth Gergen pa poudarja, da » /.../ vedenje oz. tisto, kar dojemamo kot »resnico«, ni posledica objektivnega opazovanja sveta, ampak je proizvod socialnih procesov in interakcij ljudi med seboj.« (*op. cit.*: 271).

Otrok tako ni več samo objekt vzgoje, opazovanja, dednosti, nagonov, temveč aktivno bitje, ki sokonstruira svojo resničnost.

1.2.2 PRAVNA DEFINICIJA

Menim, da je pravna znanost uporabila objektivistične ugotovitve in domneve psihološke znanosti, saj je različne starostne mejnike razvojne psihologije umestila v različne pravne veje. To se v pravu kaže kot pridobitev in tudi odvzem pravic pri določeni starostni meji.

Tudi psihološki testi so v pravnih postopkih, v katerih so udeleženi posamezniki, otroci, zelo koristni. Ko psihološki test »objektivno« ugotovi, da posameznik ni dorasel svoji starostni skupini, so mu pravice odvzete. Prav zato je po mojem mnenju nujno, da obstaja oseba, ki prepreči posploševanje in posledično krivice, ki se dogajajo otrokom.

Da jih obvaruje pred birokratskim pravnim aparatom in omogoči kontekst, znotraj katerega bo otrok slišan.

Slovenska zakonodaja določa, da je otrok mladoletna oseba do osemnajstega leta starosti. Tovrstna definicija otroka se uporablja tako v civilnem kot tudi v kazenskem pravu. V pravu pa ostajajo odprta vprašanja o tem, ali je nekdo, ki pri 15 letih sklene zakonsko zvezo, po definiciji še vedno otrok; in ali je oseba kazensko odgovorna za protipravno ravnanje, če je bila ob storitvi takšnega ravnanja stara manj kot 14 let (Pavčnik 1999).

V pravu obstajajo tudi definicije o poslovni sposobnosti fizičnih oseb do 18. leta starosti.

Poslovna sposobnost je sposobnost osebe, da z lastnimi dejanji in lastno voljo pridobiva pravice, prevzema dolžnosti v pravnoposlovnih razmerjih. Pravo za izhodišče jemlje posameznikovo psihofizično zrelost, da se zaveda svojega vedenja in ravnanja in da zna presoditi, kakšen pomen in posledice naj imajo njegova voljna dejanja (*ibid.*).

V pravu velja domneva, da postane posameznik v celoti poslovno sposoben s polnoletnostjo. Mladoletnik, ki dopolni 15 let, je omejeno poslovno sposoben, kar pomeni, da načeloma lahko sam sklepa pravne posle, če zakon ne določa drugače (*ibid.*).

Mladoletniki do 15. leta pa so popolnoma poslovno nesposobni. Ti otroci imajo zakonitega zastopnika. Zakoniti zastopniki mladoletnikov so starši, ki to ostanejo po otrokovi polnoletnosti, če otrok zaradi telesne ali duševne prizadetosti ni sposoben skrbeti sam zase, za svoje koristi in pravice; v takšnem primeru se v posebnem nepravdnem postopku izda odločba o podaljšanju roditeljske pravice.

18 let kot ločnico za polnoletnost določa tudi 1. člen Konvencije o otrokovih pravicah (1989: 822): »Za namene te Konvencije pomeni otrok vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, razen če zakon, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže že prej.«

Tako kazensko kot civilno pravo določata posebna pravila glede odgovornosti za pravne kršitve in odgovornosti za povzročeno škodo za mladoletnike (Pavčnik 1999).

Kazensko pravo določa deliktno odgovornost, to je odgovornost za pravne kršitve. Loči med tremi starostnimi obdobji, teža kazni pa se stopnjuje z višino starosti. Mladoletnike do 14. leta starosti opredeljuje kot otroke, ki so kazensko neodgovorni, zato se proti njim kazenske sankcije ne smejo uporabiti. Od 14. do 16. leta so mlajši mladoletniki, za katere so uvedeni le vzgojni ukrepi (ukor, navodila in prepovedi, oddaja v vzgojni zavod). Od 16. do 18. leta pa so starejši mladoletniki, za katere je predviden vzgojni ukrep, denarna kazen ali mladoletniški zapor.

Civilno pravo določa odgovornost za škodo in loči med štirimi starostnimi skupinami (*ibid.*). Mladoletnik do 7. leta ne odgovarja za škodo, ki jo povzroči. Za mladoletnike od dopolnjenega 7. leta do 14. leta velja isto merilo kot za predhodno starostno kategorijo, razen če se dokaže, da so bili pri povzročitvi škode zmožni razsojati. Z dopolnjenim 14. letom pa je v civilnem pravu mladoletnik izenačen s polnoletnimi osebami in je zato izrecno določeno, da odgovarja po splošnih pravilih o odgovornosti za škodo.

Z zgornjimi navedbami sem želela prikazati, kako se glede na lastnosti starostnih obdobj, ki jih otroku pripiše psihološka znanost, odzove pravna. Nadaljujem lahko svojo osrednjo misel, da se je potrebno naučiti, *kako* ravnati s psihološkimi koncepti, kako jih uporabiti v pravnih postopkih, ki vključujejo otroke. Da je na prvem mestu otrok in šele nato pravno pravilo. Ker pa je zakon velikokrat rigid in ne moremo mimo njega, mora otroku nekdo v neki drugačni, izvirni obliki, ponuditi tisto vsebino, ki jo v življenju potrebuje.

1.2.3 POSTMODERNA DEFINICIJA

S postmoderne perspektive se sprašujem, kdo je pravzaprav otrok. Besedo otrok uporabljamo v različnih kontekstih. Kadar kdo naredi nekaj neumnega ali norčavega, mu rečemo, da je otrok ali da je otročji. Velikokrat slišimo tudi stavek: tako ali tako ne bo razumel, saj je še otrok.

Otroka *lahko* razumemo kot svobodno bitje, ki dobi možnost biti otrok. Možnost, da je otrok deležen vzgoje svojih staršev, ki postavljajo meje, kot pravi družinski terapevt Jesper Juul (2008: 26), upošteva » /.../ enotnost, trdnost, posledice in pravičnost.«

Rada bi verjela, da so vsi otroci srečni, zadovoljni in deležni ljubezni. Da obstaja otroška radost, kot si jo predstavljam v lastni interpretaciji. Če želim izoblikovati postmoderno definicijo otroka, namreč ne morem mimo sebe in lastne udeležnosti. In če se vprašam, kdo je zame otrok, je to v prvi vrsti nekdo, ki potrebuje varstvo, ker je šele na začetku življenja. Zato je moja želja, da bi bili otroci slišani pri psihologu in v razveznem postopku svojih staršev.

1.3 STAROST KOT POGOJ ZA SOUSTVARJANJE?

Menim, da starost otrok ne bi smela biti pogoj za soustvarjanje. Otrok ima pravico biti vključen, njegov glas mora biti upoštevan. Pomembno je, kako.

Najprej se mi porodi vprašanje, kaj pomeni, da otrok soustvarja, sodeluje? Problem soustvarjanja otroka razumem v kontekstu razmerja med otrokom in odraslim. Jesper Juul (2008: 39) pojasnjuje, da je konflikt med posameznikom (po mojem razumevanju otrokom) in skupino oz. družbo (po mojem razumevanju svetom odraslih) konflikt med integriteto (identiteto, jaz) in sodelovanjem, ki ga opredeli kot posnemanje, prevzemanje. Pravi, da so vse teorije o vzgoji otrok osnovane na tolmačenju tega konflikta: » /.../ da so otroci potencialno nekooperativni, asocialni ali egocentrični.« (Juul 2008: 39).

Juul (2008: 41) sodelovanje opredeli kot oponašanje oziroma posnemanje najpomembnejših odraslih, najprej staršev, pozneje drugih pomembnih odraslih. Pravi (*op. cit.*: 69), da otroci sodelujejo in da je naloga staršev, da spregledajo, s čim sodelujejo. Celo za dojenčke in majhne otroke trdi, da so sila kompetentni, kar zadeva izražanje o svojih mejah, potrebah in željah. Navaja primere, da se dojenček obrne stran, kadar ni več lačen, da joče, kadar ga zebe ali mu je vroče, da si malčki sami izbirajo oblačila glede na počutje in ne glede na vreme.

Prav tako Daniel L. Stern (1985: 6) trdi, da občutki sebe, ki jih razlaga kot »nesamoreflektirajoč jaz«, obstajajo že pred lastnim zavedanjem in jezikom. Ti občutki vključujejo občutek fizične kohezije, kontinuitete časa, imeti namen (Stern 1985). Juul tako poudarja, da je otrokom potrebno pomagati pri » /.../ prevajanju namigov v jasne, razumljive izjave.« (Juul 2008: 22). Menim, da slednja trditev predpostavlja, da so otrokove izjave nejasne in nerazumljive, zato se z njo ne morem povsem strinjati.

Posplošim lahko, da je prvi mejnik med otroki in odraslimi govor. Družinska terapevtka Carole Gammer (2009: 1-2) pravi, da je edina razlika med odraslimi in otroki ta, da imamo odrasli več besed, s katerimi lahko artikuliramo naš govor. Podobno stališče zastopata terapevta Kathryn Geldard in David Geldard (2008: 5) in sicer, da bi otroci, če bi se želeli z njimi pogovoriti kot z odraslimi, najbrž ostali tiho, odgovarjali pa bi samo na direktna vprašanja.

Ljubica Marjanovič Umek in Urška Fekonja (2001: 60) pravita, da: »Govor vsekakor pomeni interakcijo oblike, vsebine in uporabe. /.../ Oblike brez vsebine so prazne, slučajno povezane besede so brez pomena, saj po navadi besed in stavkov ne uporabljamo zgolj zato, da govorimo, praviloma imamo v mislih nek namen.« Torej glasovi dvomesečnega dojenčka ne skrivajo namena? Nam ne pripoveduje, da je lačen, da je zadovoljen, da bi tudi on sodeloval in da nas sliši, vidi, da je tam, živi in obstaja? Kot pravi Frederick Leboyer (1983: 18): »Otrok ne zna govoriti, ko pride na svet? Z vsem svojim bitjem ugovarja, vpije: »Ne! Ne dotikajte se me! Pustite me!« in obenem roti: »Pomagajte mi!«.

Pedagoška stroka določa individualno in družbeno funkcijo govora. S prvo se oblikuje človek kot posameznik, z drugo pa posameznik vzpostavi komunikacijo z okoljem (Marjanovič Umek 1990: 11). S tem se ne morem strinjati, ker je vsak otrok človek in hkrati posameznik in ne postane posameznik šele takrat, ko tvori podredne in priredne povedi, komunikacijo z okoljem pa vzpostavi že novorojenček. Ni zgolj govor tisti, ki oblikuje posameznika in omogoči družbeno pripadnost. Zopet je odgovornost odraslih, da omogočijo prostor, znotraj katerega dopuščamo otrokovo razumevanje sebe in sveta in ga ne skušamo pretvarjati v povedi, ki bodo za nas imele smisel. Tako kot z drugimi

odraslimi lahko po mojem mnenju tudi z otroki vzpostavimo dialog, znotraj katerega delimo različne interpretacije in si ne prizadevamo k obstoju ene same, skupne 'resnice'.

Naslednji mejnik, ki bi mlajšim predstavnikom družbe lahko omogočal polno pripadnost, je zaposlitev. Psiholog Zoran Pavlović (1990: 13-14) poudarja, da je nemogoče opredeliti končne stopnje obdobja, ki mu pravimo »otročstvo«. Pravi, da gre za različna življenjska obdobja, ki jih določajo biološka dejstva (spočetje, rojstvo, razvoj, vključevanje hormonskih sistemov, sposobnost za čustvovanje in mišljenje, reproduktivne funkcije, staranje, smrt). Po njegovem mnenju je koncept otroštva v 20. stoletju povezan z industrijsko revolucijo in uvedbo obveznega izobraževanja. Kot najpomembnejšo ločnico predstavlja trenutek, ko človek začne delati.

A samo dve desetletji kasneje Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003) opozarjata, da se v postmoderni vse spreminja zelo hitro. Da prehodi med otroštvom in odraslostjo niso več jasni, da se fragmentirajo. Trdita, da sodobna življenja mladih odraslih zaznamujejo: » /.../ negotovosti, fluktuacije, lomi, vrnitve in nihanja.« (Ule, Kuhar 2003: 42). Prav tako se kriza identitete, ki je značilna za adolescenco, prestavi v odraslost (*ibid.*). To pomeni, da ni več jasne ločnice, kaj je tisto, zaradi česar postane mladostnik odrasel. Torej ni več jasno, kdaj je nekdo mladostnik, kje se konča otroštvo.

Kakšen je torej socialni diskurz o otrocih? Kot nezmožnih lastnega mišljenja in čustvovanja, a le do določene starosti? Različni avtorji se pri tem razhajajo. Toličič in Smiljanić-Čolanović (1973: 76) trdita, da: »Otrok postane pod vplivom zorenja sposoben, da bolje opaža okolico. Nekateri stvari, osebe in situacije, do katerih je bil prej ravnodušen, izzivajo sčasoma njegove čustvene reakcije. Poleg tega se otrok postopoma uči reagirati na vedno več dražljajev.« Na nek način to potrjuje tudi psiholog Zoran Pavlović (1990: 15): »Ko govorimo o otroku, imamo zato bolj kot kronološko opredelitev v mislih tipične attribute otroškosti: manjši kot je, bolj je izražena telesna šibkost, odvisnost, neposredovanje imetja in drugih atributov družbene moči, neizdelanost veščin, nediferencirana artikulacija potreb, želja in interesov.« Če karikiram, to razumem kot družbeni konstrukt otroka kot človeškega bitja, ki nima veščin, potrebnih za soustvarjanje. Je telesno šibek, odvisen, nima imetja, nima socialnih veščin, ne artikulira potreb. Res je, da so otroci z vidika odraslih 'nebogljivi'

glede *artikulacije* potreb, želja in interesov, a tudi otroci zaznavajo, čutijo, ustvarjajo lastne konstrukte, interpretacije, na njim lasten način. To potrjuje tudi Frederick Leboyer: »Ve, ali ga roke ljubijo. Ali so razmišljene. Še slabše, ali jim ni mar zanj. Prek rok, ki se ga dotikajo, otrok čuti vse: živčnost ali mir, nespretnost ali varnost, nežnost ali silovitost.« (Leboyer 1983).

Juul (2008: 122) pravi, da so otroci sposobni izraziti svoje potrebe in meje, a da se ne znajo braniti pred » /.../ manipulacijami in duševnimi udarci starejših otrok ali odraslih.« Zelo pomembna se mi zdi njegova trditev, da morajo odrasli priznavati otrokove kompetence, »pravico do osebne odgovornosti«, toda tudi odrasli morajo biti zvesti sebi in odkriti, kar Juul razloži kot pripravljenost priznati, da ljudje različno doživljamo realnost (Juul 2008).

Družinska terapevta Jill H. Freedman in Gene Combs (po Smith 1997: 158) pravita, da se morajo terapevti spopasti z diskurzi, ki otroke oropajo njihovih glasov, ti so: »Otroci bi morali biti videni, ne slišani.«; »Oče ve najbolje.«, »Otrokovo znanje je primitivno znanje.«; »Pridni učenci so pri miru in tiho.« Omenjena avtorja upoštevata Milтона Ericksona (*ibid.*), ki je rekel, da je vsak izid, karkoli človek naredi ali reče, popolna reakcija. Če to prenesemo v pogovor z otrokom, dobimo idealen odgovor na vprašanje, ali z otrokom soustvarjati. Brez premislekov je vsaka njegova reakcija popolna.

Prav tako se otrokovo individualnost prehitro zanemari v sodnih postopkih pred pravosodnimi organi. Zaradi formalnosti, ki morajo biti izpolnjene v skladu s pravno veljavnostjo, ki izhaja iz načela enakosti, postane otrok velikokrat žrtev najprej svojih staršev in nato pravne državne ureditve.

Kako ravnati z otrokom v razveznem postopku njegovih staršev? Ali ga vključiti v pogovor ali ne, ali ga vprašati za to, pri katerem od staršev bi bil, ali ne. Na kakšen način?

Menim, da ima otrok pravico izraziti svoja čustva, predstaviti svoje mnenje, vendar se pri tem pojavlja več dvomov. Eden izmed njih je ta, da je otrok odvisen od svojih staršev, ki mu lahko v tako hudih primerih kot je razveza in dodelitev skrbništva nad otrokom, vzbuja občutke krivde. Zato smo po eni strani socialne delavke, delavci tisti,

ki moramo otroka zaščititi in se glede vsega v zvezi z njim dogovoriti z njegovima staršema, ne da bi bil otrok ob tem izpostavljen pritiskom. A kljub temu argumentu na to odločitev ne pristanem. Otrok si zasluži slišati resnico in biti slišan. Gabi Čačinovič Vogrinčič v svojem delu Socialno delo z družino upošteva otroke v procesu transformacije družine ob razvezi: »Realna dobra možnost je sodelovanje staršev in otrok v projektu transformacije, vendar moramo najprej ustvariti pogoje za delovni razgovor, v katerem se ta možnost izkusi in preizkusi.« (Čačinovič Vogrinčič 2008: 80).

Menim, da se je »resnični«, »odrasli« svet zapletel v konstrukt, da otroci »še niso dovolj veliki, da bi razumeli«. Ne gre za to, česa še ne znajo, gre za to, da so prisotni in del »resničnega« sveta. V njem živijo in ga soustvarjajo. Gre za to, da spremenimo način, kako s tem ravnati. Lastnosti, ki jih pripisujemo govoru, če govor opredelimo kot poznavanje gramatike jezika oz. » /.../ oblike besed, strukture stavkov, izgovorjavo glasov, izgled zapisanih jezikovnih znakov /.../« (Marjanovič Umek, Fekonja 2001: 60), me ne bi zmotile, če družba tega ne bi enačila z otrokovim vedenjem, če mu ne bi omejevala možnosti biti so-udeležen, zgolj zato, ker ne pozna strokovnih izrazov. Odgovornost družbe je, da se otrokom približa v njihovi govorici in da jim ne krade moči in bogastva otroštva, s tem pa tudi spoznavanje sveta.

V nadaljevanju bom raziskala različne načine socialnosvetovalnega in psihoterapevtskega razgovora ter sodne prakse, v katerih so soudeleženci otroci in mladostniki.

2 RAVNANJE Z OTROKOVO EPISTEMOLOGIJO V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI

Oprelila bom ravnanje z otrokovo epistemologijo v socialnem svetovanju in psihoterapiji, pri čemer predpostavljam, da se epistemologija načinov ravnanja z otrokom konceptualno spreminja glede na prehod iz objektivizma kibernetike 1. reda v konstruktivizem kibernetike 2. reda ter socialni konstrukcionizem kot kibernetiko 3. reda. Premike razumem kot večanje zavedanja, da je delo z otroki soustvarjanje vsakokratnega individualnega delovnega načrta in ne uporaba že vnaprej izdelanih diagnoz, v katere nizamo skupine otrok, kateri z nekaj lastnostmi ustrezajo določeni diagnozi, pri čemer zanemarjamo ostale lastnosti, ki bi utegnile biti otrokov vir moči.

V nadaljevanju v vlogi tistega, ki pride po pomoč, in pomagajočega uporabljam izraze socialna delavka, uporabnik, terapevt, klient.

Če zavzamem pozicijo, ki upošteva dostojanstvo slehernika in sprejema ljudi kot enakovredne, jih spoštuje, ker so prišli po pomoč, najsi bo to ženska ali moški, katerekoli veroizpovedi, otrok ali mladostnik, potem se zdi odveč ločevati med terapevtskim in socialnodelovnim procesom. Končni terapevtski učinek soustvarjalnega procesa je viden, če si sposodim sistemsko izrazoslovje, v socialnodelovno-uporabniškem ali terapevtsko-klientskem sistemu in ne more in ne sme biti pogojen s tem, v kateri ustanovi se izvaja bodisi v terapevtski svetovalnici bodisi na centru za socialno delo. Vsak človek ima veliko lastnih zgodb, ki se prepletajo z zgodbami ljudi, s katerimi se v življenju srečuje. Če pride do situacije, ko ne čuti več lastne zgodbe, se mu zdi tuja, ali je ne želi živeti, je lahko naše stičišče z njegovo zgodbo tisto, ki mu pove, da jo ima pravico zapustiti in ustvariti novo zgodbo. V mojem primeru me zato ne zanimajo ločnice med različnimi ljudem pomagajočimi vedami, temveč stičišča. Kje lahko socialno delo izboljša terapevtsko in kje lahko terapevtsko delo nudi še več orodij za delo z otroki socialnemu delu.

V pojasnilo dodajam tudi, da z metaforo otroci mislim otroke in mladostnike. Izhajam iz predpostavke, da je množica dejavnikov, ki vplivajo na otrokov razvoj, od ožjega

družinskega do širšega vrstniškega okolja, otrokove osebnosti, tako relativna in odvisna od konkretne življenjske situacije, da težko opredelim, kdaj otrok dejansko 'pridobi lastnosti' mladostnika in kdaj preide iz ene v naslednjo razvojno fazo, s čimer dvomim v sam dejanski obstoj faz kot otrokove resničnosti. Res je, da so koncepti razvojne psihologije potrebni in uporabni, a v mojem diplomskem delu želim, da imajo otroci ves prostor, ki ga potrebujejo, zato ne postavljam starostnih ločnic.

2.1 POJASNILO DELITVE KONCEPTOV

Pri delitvi konceptov sem upoštevala več avtorjev. Terapevta Craig Smith in David Nylund (1997) ločita med tradicionalnimi in postmodernimi, narativnimi terapevtskimi pristopi. Njuni osnovni delitvi sem sledila tudi sama.

Smith (*ibid.*) pojasni, da uporablja izraz tradicionalni pristopi kot sopomenko za konvencionalni, objektivistični, modernistični. To lahko razumem kot kibernetiko 1. reda ali objektivistično epistemologijo (Šugman Bohinc 1997). Postmoderne, narativne pristope po Smithu pa si lahko razlagam kot kibernetiko 2. reda s konstruktivistično epistemologijo in kibernetiko 3. reda, utemeljeno na socialnem konstrukcionizmu (*ibid.*). Kibernetiko 2. in 3. reda sem združila v istem poglavju, kar si pojasnujem z razlago Mirana Možine (2005: 9, po Schlippe in Schweitzer 2003), ki pravi, da omenjena avtorja uporabljata delitev na klasične modele, kibernetiko drugega reda in narativne pristope, pri čemer opozarjata, da se zadnji dve skupini izrazito prekrivata.

Lea Šugman Bohinc (1997) pojasnjuje socialni konstrukcionizem kot tip konstruktivizma, različico ali nadaljnji rekurzivni red kibernetike 2. reda, ki upošteva širši, družbeno-kulturni kontekst, v katerem interpretiramo svoje zgodbe. Prav tako v postmoderno paradigmo uvrščam socialno-konstruktivistični model socialnega dela (Milošević Arnold, Postrak 2003).

Craig Smith (1997) poudarja, da so tako tradicionalni kot postmoderni pristopi pri delu z otroki lahko učinkoviti in ne gre za to, da je en pristop boljši od drugega. Podobno meni Lea Šugman Bohinc (1997: 289): »Kibernetike 2. reda ne razumem kot še enega novega, resničnejšega, boljšega pogleda, teorije ali jezika opisovanja omenjenega

dogajanja. Pomeni mi neke vrste metapogled, metateorijo ali metajezik, ki dopušča in omogoča ter jemlje za izhodišče katerikoli osebni pogled, teorijo, jezik opisovanja.«

Smith (1997) pravi, da tradicionalna paradigma predpostavlja, da terapevtova objektivnost pomeni strokovnost, ki vnaprej predvidi klientove probleme in rešitve. Lea Šugman Bohinc (2005: 159) meni, da postmoderno stališče ukinja »/.../ klasično (moderno) delitev moči v razmerju med psihoterapevtom in klientskim sistemom, razmerje, v katerem je terapevt lastnik znanja, ekspert za rešitev klientskih težav.« Narativni pristopi, nasprotno, predstavljajo terapevtovo radovedno držo, ki je odprta za klientove lastne konstrukte, pomene in mu pomaga priti do bolj okrepljujoče življenjske zgodbe (Smith 1997). Kot piše Lea Šugman Bohinc (1997: 289): »V socialnem delu se vedno znova srečujemo z osebnimi pogledi, osebnimi teorijami, osebnimi jeziki, skozi katere uporabniki psihosocialne pomoči konstituirajo in vzdržujejo sebe, svojo življenjsko zgodbo, svojo resničnost.«

Zato tradicionalni pristopi iščejo objektivno, vnaprej določen odgovor, pomen na določen simptom, ki se pokaže pri otroku. Narativni terapevti pa predvidevajo, da je možnih več različnih odgovorov na otrokovo vedenje. Bolj kot otrokovo intrapsihično dogajanje upoštevajo dejavnike konteksta, v katerem otrok biva.

2.2 TRADICIONALNA PARADIGMA – KIBERNETIKA 1. REDA

Tradicionalna paradigma predpostavlja, da je resnica univerzalna, objektivna in loči med »objektivnim dejstvom« in »subjektivno fikcijo« (Smith 1997 po Warnke 1987). Objektivno dejstvo v tem kontekstu delitve razumem kot brezpogojno dano resničnost, ki je ne preverjamo in v katero ne dvomimo. Subjektivna fikcija pa je nekaj, kar tako odstopa od večine, da je fikcija, s čimer že izhodiščno izgubi na objektivni verodostojnosti in je subjektivna, na nek način manjvredna, ker za njo stoji samo ena oseba, en posameznik in je zato ne moremo posploševati.

Posledico tradicionalne paradigme bom prikazala z razmislekom Dean H. Lobovits in Jennifer C. Freeman (Smith 1997), ki pojasnujeta, da je otrokova interpretacija problema in rešitve velikokrat sojena kot nepomembna in nelogična, včasih je celo prezrta, ker se otrok ne zna izraziti v jeziku odraslih. To se zgodi, kadar se strokovnjaki

in starši z otrokom pogovarjajo, kot da je nižje od njih, ali o njem v njegovi navzočnosti govorijo, kot da ga tam sploh ni. Njihov enkraten prispevek, ideje in rešitve so v svetu odraslih izločene. Njihova udeležnost kot avtorjev in soustvarjalcev sprememb zase in za svojo družino je neupoštevana.

Craig Smith (1997: 9, po Freedman in Combs 1996: 20-22) navaja modernistične predpostavke:

»Teorije in raziskave o človeškem vedenju slonijo na znanstveni metodologiji in pomenijo

- empirično preverjeno resnico;
- takšna resnica je objektivna, nepristranska in univerzalna;
- terapevti so zaradi specialističnega študija in urjenja o človeškem vedenju največje avtoritete za vzroke klientovih problemov in rešitev;
- klienti so bolj ali manj seznanjeni z znanstvenim, objektivnim znanjem; kakršnekoli ideje o svojem življenju imajo klienti, so nezanesljive, pristranske in dvomljive;
- mladi klienti so nagnjeni k impulzivnosti in niso tako racionalni kot odrasli klienti; prav tako niso odgovorni za lastno življenje;
- terapevti so največji strokovnjaki za klientovo življenje.«

Modernistične predpostavke si lahko razložim s pomočjo modela kibernetike 1. reda ali kibernetike opazovanih sistemov (Šugman Bohinc 1997). Gre za to, da se postavimo v položaj nepristranskega opazovalca, ki opazuje svet »tam zunaj« in ga odkriva, opazuje (*ibid.*).

Pri delu z otroki si tradicionalni pristopi prizadevajo natančno raziskati družinsko zgodovino, potek otroštva od novorojenčka dalje. Terapevti ugotavljajo, kako 'razvit' je otrok, ali dosega raven, ki je značilna za otroke njegove starosti (Smith 1997).

Navajam definicijo razvojnih testov: »Razvojni testi so namenjeni ugotavljanju trenutnega razvojnega statusa otrok glede na razvoj njihovih vrstnikov. /.../ za njihovo izvedbo potrebujemo razmeroma obsežen niz standardnega testnega materiala, izvajajo pa jih lahko le usposobljeni psihologi. Vsebujejo vrsto nalog in norme za posamezne

starostne skupine. Normo dobimo s preizkušanjem tega, kaj zmore velik reprezentativni vzorec otrok določene starosti.« (Marjanovič Umek 2001: 16).

Če to povežem s kibernetiko prvega reda, je otrok opazovan objekt in bi bilo popolnoma vseeno, ali gre za tega ali drugega otroka, v vsakem primeru bi bilo potrebno ugotoviti, kako je potekal otrokov razvoj, ali po izpolnjenih psiholoških vprašalnikih sledi lastnostim, ki jih imajo njegovi vrstniki. Potem na podlagi posledice (rezultati vprašalnika) in vzroka (otrokova preteklost, dogodki, ki naj bi ga zaznamovali) sklenemo o » /.../ zakonitosti ali vzorcu transformacije /.../« (Šugman Bohinc 1997: 298). Lahko si razložim, da so te zakonitosti zapisane v knjigah in upoštevane kot objektivne resnice. Niso uporabljene kot znanje za ravnanje, temveč so dokončne, ne da bi bila njihova smiselnost preverjena pri glavnem subjektu 'procesa', otroku. Tak pristop ne upošteva, da se: » /.../ 'bistvo' razumevanja pomena (besedila, sporočila) nahaja v tistem, ki interpretira (bere, sprejema sporočilo).« (*op.cit.* 307). Prav tako ne sprejema, da je: »Podlaga medsebojnega spoznavanja razumevanje in ne sledenje in prilagajanje predpostavljeni matrični povezanosti« (*ibid.*).

Iz opisa je torej razvidno, da tradicionalni pristopi pri delu z otrokom ne upoštevajo njegove individualnosti, njegovega mnenja, čustev, misli, želja. Z otrokom ne vzpostavljajo varnega prostora za razgovor, kjer bi otrok dobil možnost prispevati svoj delež, svojo interpretacijo odnosa in reflektirati lasten doživljajski svet. Menim, da gre za način dela, ki si zaradi nasilnega vnašanja znanstvene objektivnosti, ki nam vsem prinaša občutek predvidljivosti, s katerim je tesno povezana varnost, dovoljuje posegati tudi v otrokovo življenje, čeprav le-ta še ni seznanjen niti s tem, da lahko pove, kar misli in predvsem s tem, da bodo njegove misli razumljene, četudi to pomeni, da sprejmemo neobstoj objektivne resnice. Urban Kordeš (2004) pravi, da je zaupanje močnejši povezovalac od resnice. Prav tako pove, da je izbira naslednjega koraka vse, kar zmoremo, ko smo soočeni z netrivialnim.

Frederick Leboyer (1983: 59) za rojstvo novorojenčka zapiše: »Pustite to drobno bitje, da vstopi tako, kot se mu zdi, na svoj način, v svojem ritmu. Pustite mu, naj si vzame čas.«

2.2.1 PSIHOANALITIČNI TERAPEVTSKI PRISTOP

Sigmund Freud je psihoanalitično metodo z otroki uporabil samo enkrat. Toličič in Smiljanić-Čolanović (1973: 15) sta mnenja, da je psihoanaliza pri otrocih neuporabna, ker zahteva določeno stopnjo v razvoju govora.

Kljub temu je Freudova hči, Anna Freud, v prvi polovici dvajsetega stoletja razvila psihoanalitično metodo opazovanja otrokove igre. Kathryn in David Geldard (2008: 28-29, po Yorke 1982) pojasnjujeta, da je ob opazovanju otrokovega igranja skušala odkriti nezavedne pomen risbic, igrice in podobno, ki jih je kasneje otroku tudi interpretirala. Menila je, da otrok zaupa samo osebi, ki jo vzljubi, zato je vložila veliko truda v to, da bi se nanjo navezal. Šele v takšnem odnosu je z njim delila rezultate svojega opažanja.

Melanie Klein, začetnica analitično orientiranih terapevtskih pristopov za otroke, je v prakso z otroki, prav tako kot Anna Freud, vnašala predpostavljeno objektivno resničnost, ki jo mora kot terapevtka odkriti in z njo seznaniti otroka. Craig Smith (1997, po Klein, 1964: 285) navaja primer, ki ga terapevtka sama opiše: »Mali Peter mi je razložil, ko sem interpretirala njegovo uničevanje igrače kot izraz njegovih napadov na brata, da tega ne bi storil pravemu bratu, ampak samo igrači. Zaradi moje interpretacije mu je seveda postalo jasno, da je v resnici brat tisti, ki ga želi napasti.«

Geldard in Geldard (2000: 29) pravita, da je Melanie Klein sledila »teoriji odnosov s predmeti« po Sigmundu Freudu. Ta je verjel, da se otroci navežejo na predmete tako, kot se navežejo na svoje mame in zato rast in razvoj vključujeta ločitev od teh predmetov. Pri zgornjem primeru je Petrov odnos do igrače interpretirala kot njegov odnos do bratca.

V šestdesetih letih dvajsetega stoletja je Adolf Woltmann, prav tako psihoanalitik, objektivnost strokovnjaka opisoval kot »tretje oko« oziroma »tretje uho« (Smith 1997: 10). Trdil je, da mora biti terapevt zrel in prevzeti *odgovornost* za to, da razvije sposobnost prepoznati pomen otrokovih skic, otrokove igre. Ko enkrat odkrije resnični pomen neverbalnega jezika, lahko to uporabi v diagnostične in terapevtske namene. (*op. cit.*: 11)

2.2.2 HUMANISTIČNI TERAPEVTSKI PRISTOP

Craig Smith (1997) pojasnjuje, da so humanistični terapevti naredili korak naprej od psihoanalitikov, a so kljub temu verjeli, da obstaja ena resnica in le-to pozna terapevt. Trdijo, da so klientova resnična čustva in želje neodvisni od terapevtovih vrednot. Smith (*ibid.*) to pojasni s primerjavo, da terapevt objektivno odslikava »resnična« otrokova čustva.

Kljub temu pomeni humanizem tudi dober prispevek za otroke. Carl Rogers je za odrasle osnoval h klientu usmerjeno terapijo, ki se imenuje tudi nedirektivna terapija (Dogša 2002: 266). Verjel je, da rešitev tiči v človeku samem, zato je nedirektivno, na podlagi aktivnega poslušanja reflektiral, kar so klienti povedali. Po njem se je zgledovala Virginia Axline, ki je leta 1947 predstavila osem načel nedirektivne terapije za otroke, in sicer preko igre (Geldard & Geldard 2000: 35). Med njenimi načeli je, na primer, da mora terapevt razviti topel, prijateljski odnos z otrokom in otroka sprejeti takšnega, kot je, da je pozoren na čustva, ki jih otrok izraža in mu jih tudi reflektira. Prav tako je pomembno tudi, da terapevt ne hiti in postavi samo tiste meje, ki so potrebne za to, da terapija ostane v *resničnem* svetu.

Pri zadnjem načelu je razvidno, da svet, v katerem biva otrok, ni realen svet, zgolj zato, ker ni svet, ki bi ga živeli odrasli oziroma terapevt. Humanisti so odprli prostor za razgovor, za otrokovo bit, a je bila le-ta pogojena z razumevanjem strokovnjaka.

V istem obdobju kot Woltmann je deloval humanistično usmerjen terapevt za otroke, Clark Moustakas, ki je dejal, da so: »Otrokova čustva problematičnega otroka na začetku terapije zmedena in nediferencirana. Otroci so izgubili stik z ljudmi in situacijami, ki so izzvali frustracijo, jezo, krivdo. Njihova čustva niso več *realna*.« (Smith 1997: 12, po Moustakas 1964: 417-418).

2.2.3 VEDENJSKA TERAPIJA

Behavioristična terapija se je pričela razvijati leta 1950 (Geldard in Geldard 2000: 37). Pri behavioristih je zopet terapevt tisti, ki je objektivni, ker je usposobljen v znanstveni metodi. Ta usposobljenost se kaže kot objektivno opazovanje z udeležbo. Rezultati njegovega opazovanja nam točno povedo, kaj je vzrok in kaj posledica določenega

vedenja. Če klient občuti izboljšanje, terapevt to pripiše subjektivnosti kot manjvredni lastnosti v primerjavi s terapevtovo *superiorno empiričnostjo* (Smith 1997: 12).

V primerjavi s psihoanalizo pa vedenjska terapija ne išče več globokih razlogov za motnje, temveč se osredotoča na tisto, kar vidimo, na simptome (Dogša 2002: 253). Najpomembnejši predstavnik behaviorizma, B. F. Skinner, je utemeljitelj teorije instrumentalnega pogojevanja. Zagovarjal je stališče, da človekovo vedenje ne poteka po načelih klasičnega, temveč instrumentalnega pogojevanja (*op. cit.*: 254). Po mojem razumevanju je instrumentalno pogojevanje 'sankcioniranje' določenega odziva na določen dražljaj. Pri tem je naše nadaljnje ravnanje pogojeno s posledicami našega odziva na določen dražljaj. Če v to umestim vzgojo otroka, pomeni, da otroka vsakič, ko stori napako, kaznujemo. Ker je posledica kaznovanje, je verjetnost, da bo 'napačno' vedenje ponovil, manjša.

2.2.4 KOGNITIVNO-VEDENJSKA TERAPIJA

Kot povzema Smith (1997, po Ellis & Bernard, 1983: 19), kognitivni terapevti menijo, da je njihovo vedenje objektivno in lahko zato ločijo med »racionalnimi« in »iracionalnimi« prepričanji. Terapija je namenjena temu, da otroci postanejo bolj racionalni in objektivni. Otroci pa so v zgodnjem otroštvu kognitivno omejeni, kar se odraža v njihovem prepričanju o sebi in svetu, ki pa je *neresnično* in *iracionalno*. Neracionalna prepričanja (Geldard in Geldard 2000: 38) so tista, zaradi katerih se otrok ne počuti dobro, zato se odražajo v vedenju, ki je negativno družbeno sprejeto. Ellis (*ibid.*) trdi, da so na otrokovo slabo samopodobo vplivali pomembni drugi.

2.2.5 DRUŽINSKA TERAPIJA

Čeprav družinske psihoterapije vključujejo interakcije med ljudmi, predpostavljajo, da je terapevt tisti, ki ve, katere lastnosti mora družina imeti, da je zdrava ali da je disfunkcionalna (Smith 1997: 13). Zopet je on tisti, ki poseduje resnico.

Smith (1997: 14) povzema družinske intervencije, ki jih uporablja Marvin Fine (1984: 146-150). Med njimi našteje preokvirjanje, naloge za rekonstrukcijo, naloge za okrepitev, paradoksalno intervencijo, metaforične naloge. Vsem intervencijam, kot

pravi Smith, je skupno, da je terapevt tisti, ki ve, kaj naj bi klienti počeli drugače oziroma kaj je zdravo.

Smith (1997: 14) pravi, da sistemski pristopi prav tako delijo prepričanje, da ima terapevt privilegiran, objektivni dostop do tega, kaj je zdrava komunikacija in kako naj se določen sistem spremeni. Povzema Reisman (1973: 239), ki trdi, da je Virginia Satir opredelila vlogo terapevta kot strokovnjaka za prepoznavanje kongruentne komunikacije. Takšen pogled je značilen za zgodnje sistemske pristope.

Menim, da je pri uporabi vseh terapij pomemben način, kako ta znanja uporabimo. Lahko nam služijo, so za nas uporabna, če in zgolj, kadar so smiselna za družino, ki pride po pomoč. Strinjam pa se, da ne smejo postati nadomestek za družinsko resničnost.

2.3 POSTMODERNA PARADIGMA IN NARATIVNI PRISTOPI

Postmoderna predpostavka je, da je znanje, vedenje socialno ali konsenzualno konstruirano (Smith 1997: 5). To pomeni, da objektivno resnico nadomesti 'perspektivna resnica', ki je predmet pogajanja v različnih socialnih kontekstih. Ker narativni terapevti predpostavljajo, da je vedenje socialno konstruirano, obstaja več različnih konstrukcij razumevanja nas in drugih. Le-te so pogojene s spreminjajočim se lokalnim kontekstom in odnosi. Craig Smith (*ibid.*) pravi, da socialni konstrukcionizem naredi premik od konvencionalnih terapij, ki poudarjajo objektivnost in terapevtovo znanje, k terapevtovi intersubjektivnosti in radovednosti.

Pogoj za to, da je resničnost konstruirana v socialnih izmenjavah, je, da gre za opazujoče se sogovornike, konstruktivizem oziroma kibernetiko 2. reda. Urban Kordeš (2004: 65) pojasnjuje, da » /.../ opazovalčeva vpletenost ne bo več nekaj, kar je treba izkoreniniti iz znanosti, ampak bo upoštevana kot bistveni del raziskave in bo postala sama predmet raziskovanja.«

Šele takrat, ko opazovalec sprejme predpostavko, da je pristranski in da interpretira odnos, ga konstruira, lahko njegova interpretacija prične obstajati. Preden pa se

opazovalec zave, da je on tisti, ki soustvarja odnos, mora razlikovati sebe od okolice. Kot pojasnjuje Lea Šugman Bohinc (1997: 291): »Med procesi razlikovanja ima pomembno in morda prvotno vlogo samorazlikovanje, torej razlikovanje sebe od drugega.« Torej gre za več subjektov, ki razlikujejo sebe od drugih in ki se zavedajo, da ustvarjajo lastne konstrukte (konstruktivizem), a vedno v sodelovanju z drugimi subjekti, ki prav tako z lastnimi konstrukti soustvarjajo 'dogovorjene resnice'. Von Foerster opredeli resničnost kot: » /.../ konsistentni referenčni okvir najmanj dveh opazovalcev« (Šugman Bohinc 1997). Pri tem mora obstajati konflikt med najmanj dvema osebama in je nujen za začetek razgovora. (Šugman Bohinc 1996, po Pasku 1980). Konflikt pa je posledica različnosti. Gre za krožen proces, pri katerem pride do sporazuma kot resnične vrednosti razgovora, dogovora, ki ga: »/.../ udeleženci dosežejo skozi izmenjave svojih osebnih konceptov in delitev nekaterih skupnih konceptov, skozi rekurzivno izčiščevanje posameznikovega osebnega pomena koncepta do točke, kjer se vsak udeleženec strinja z interpretacijo drugih o svoji interpretaciji koncepta (tudi če se strinja, da se ne strinja)« (Šugman Bohinc 1996: 404).

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005: 11) pojasnjuje, da socialno delo uvrstijo v postmoderne koncepte štirje elementi delovnega odnosa, ki so etika udeležnosti, perspektiva moči, koncept soprisotnosti ter znanje za ravnanje. Zadnji element razumem v kontekstu, ki ga omenja Craig Smith (1997), in sicer pravi, da so različne epistemologije 'uporabne' oziroma v angleščini 'useful'. Že pomen besede nakazuje na to, da gre zgolj za uporabo in ne končni namen, cilj, predvsem ne za resnico, ki bi jo nekemu pripisali kot edino mogočo.

Konstruktivizem omogoči etiko participacije, ki pomeni: » /.../ udeležbo družinskih članov v raziskovanju družinske resničnosti.« (Čačinovič Vogrinčič 1998: 17). To pomeni, da je tudi delež otroka kot družinskega člana upoštevan. Iz etike participacije izhaja tudi pravica do resničnosti, ki je opredeljena kot: » /.../ temeljna pravica otroka (človeka), da se ga sliši, da se ga jemlje resno, da se njegov prispevek k delovanju družine vnese v raziskano.« (Čačinovič Vogrinčič 1998: 21).

Pogoj za to je vzpostavljen varen prostor za razgovor, ki ga poudarja tudi Craig Smith (1997). Tako kot glavni fokus narativnih terapij opredeljuje prizadevanje raziskati

lokalne pomene in razumevanje vseh vpletenih v soustvarjenem varnem konverzacijskem okolju. V socialnem delu je to instrumentalna definicija problema in rešitve. Narativni terapevt lahko pomaga klientom, da se ne identificirajo s patološkostjo njihove trenutne življenjske situacije, temveč jih povabi, da raziskujejo potencialne vire moči, notranje alternativne glasove, zgodbe iz svojega življenja, ki jim prej niso dajali poudarka.

Kot poudarja Lea Šugman Bohinc (2003: 378 po McLeod 1997): »V narativno pojmovanem svetovanju in psihoterapiji namesto o poslušanju govorimo o poslušanju zgodb, saj razumemo zgodbo kot temeljni način našega organiziranja in izmenjavanja pomenov dogodkov in doživetij.«

2.3.1 RE-AVTORIZACIJA: SINERGETSKA ANALIZA PRIMERA

Craig Smith in David Epston sta (Smith 1997) z metodo re-avtorizacije prispevala k temu, da posameznik ne enači družbeno konstruiranega problema s samim seboj. Na primer otrok, ki ima težave z nemirnostjo. Družba bi ga obravnavala kot 'problematičnega', re-avtorizacija pa pripomore k temu, da je nemirno vedenje zgolj problem, s katerim se mora otrok soočiti, in ni otrok enak problemu in s tem omejen zgolj na eno lastnost – tisto, ki jo družba označuje za slabo. Terapevt se zato na začetnih srečanjih pogovori s klientom o njegovem mnenju o problemu, da ugotovi, kako ga umešča v socialno-kulturni kontekst in se prepriča, katere determinante družbeno konstruiranega problema klientu ustrezajo in katere ne.

Tak pristop klientom vliva upanje za spremembo in zmanjša občutke krivde. Posamezniki lahko namreč dekonstruirajo socialno konstruirana sporočila in načine mišljenja, ki ustvarjajo problem. S tem ko problem eksternalizirajo, ga pozunanjijo, ločijo od sebe, pričnejo s 'ponovnim pisanjem zgodbe' ali re-avtorizacijo.

Da pa bi lahko pričeli ustvarjati novo zgodbo, morajo najprej skupaj s terapevtom raziskati izjeme oziroma »unique outcomes« (Smith 1997: 36), za katere se zdi, da niso del zgodbe, s katero so prišli. A vendar se s pomočjo terapevtove radovednosti, naj povedo več o tem, soustvarja alternativna, nova zgodba. Primer stare zgodbe: »Sem

anksiozna oseba.«; nova, alternativna zgodba pa se glasi: »Sem oseba, ki ima vpliv na anksioznost.« (*ibid.*). Razlika je očitna. V prvem primeru oseba trdi, da je anksiozna in vse druge svoje lastnosti zanemari. V drugem primeru pa je anksioznost nekaj, na kar ima oseba vpliv in ki je zgolj ena izmed mnogo situacij, s katerimi se mora trenutno spopasti. S tem se po mojem mnenju že izhodiščno zmanjša vrednost 'problema' – anksioznosti.

Ko klient razume, da je postal gospodar stare zgodbe in da je sposoben ustvariti novo zgodbo, ga terapevt vpraša, katero zgodbo ima raje, s katero želi živeti. Klient odgovori, da z novo, zato terapevt nadaljuje z bolj podrobnim opisom, ustvarjanjem nove zgodbe, umestiti jo skuša tudi v socialni in kulturni kontekst, da z vsako podrobnostjo postaja bolj konkretna. Načini, kako nova zgodba postane še bolj 'živa', so lahko zelo kreativni. Nekateri terapevti uredijo srečanje sedanjih klientov s tistimi, ki jim je uspelo zaživeti alternativno zgodbo, spet drugi prirejajo zabave v znak svitanja rešitve, novega načina življenja (Smith 1997).

PRIMER RE-AVTORIZACIJE

»I am a Bear« ali »Jaz sem medved« David Epston: *Discovery discoveries*

Navedla bom primer, ki ga je zapisal David Epston (1997). V uvodu pove, da je spoznal 7-letnega dečka Bjorna in njegovo mamo Gerde. Ker je bil pred srečanjem na obisku pri prijateljih, kjer je izvedel, da 'bjorn' pomeni medved, je dečku to med srečanjem zaupal.

Bjorn je pred obiskom terapevta zaradi svoje težave – pogostega uriniranja – že obiskal pediatra specialista, in sicer primarno zaradi vnetja ledvic. Pediatru mu je predpisal antibiotike in vnetje je bilo pozdravljeno. Kljub temu je Bjorn nadaljeval z zelo pogostim uriniranjem, ki je postajalo že tako nevzdržno, da ni mogel normalno prisostvovati pouku. Težave je imel tudi ponoči. Ob tem je mama terapevtu razložila, da se je Bjorn dolgo časa bal, da bi močil hlače. Bjorn pa je pri prvem pogovoru povedal, da prejšnji dan od jutranjega čaja do časa za igranje ni obiskal stranišča.

David Epston navaja deset korakov, ki jim pri re-avtorizaciji zgodbe sledi. Tehniko, ki jo uporablja pri otrocih, pa poimenuje »odkrivanje odkritij« (Epston 1997).

Prevedla bom njegov pogovor z Bjornom. Zaradi zanimanja, kako si sama razlagam terapevtski pogovor in kako terapevt, njegovih komentarjev pri prvem prevodu nisem brala. S tem sem želela preveriti lastno razumevanje re-avtorizacije. Pri lastnih komentarjih uporabljam koncepte postmodernega socialnega dela.

Moj komentar: V socialnem delu je pomemben uvodni ritual *dogovor o sodelovanju* (Čačinovič Vogrinčič 2005), ki ga David Epston vsaj glede na zapis transkripcije ne sklene. Kot pravi Čačinovič Vogrinčič (2005), je dogovor o sodelovanju namenjen vzpostavitvi delovnega odnosa kot izvirnega, enkratnega delovnega projekta pomoči. V njem skupaj z uporabniki določimo časovni okvir, vloge, se dogovorimo, *kako* bomo delali.

DAVID: Bjorn, spominjaš se včerajšnjega dneva, ki bi lahko bil zelo pomemben dan v tvojem življenju, kajne? ... ker na ta dan iz tega ali drugega razloga ... tega še ne vem, a bova kmalu odkrila ... si ti – *ti* – storil nekaj resnično, resnično pomembnega. Premagal si svojo navado. Prej nisi mogel zdržati, a včeraj si zbral toliko moči, medvedje moči, da si to storil. O tem govorim, ker menim, da je zelo zanimivo, kako da si bil tako močan, da si zdržal ves dan. Tvoja moč ... kako dolgo je trajala?

Moj komentar: Terapevt poudarja pomen prejšnjega dneva, ki pomeni *izjemo* v Bjornovem življenju. Na tak način krepi *vir moči*, ga konkretizira z metaforo medvedje moči. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005) po leksikonu moči, ki ga predstavi Saleebey (Čačinovič Vogrinčič 2005, po Saleebey 1998), navede temeljno formulacijo dodajanja moči (*op.cit.*: 13), ki je: »/./ podpiranje posameznikov, skupin, družin, da odkrijejo in razširijo svoje vire in orodja v sebi in okoli sebe.« Nato terapevt nadaljuje z *instrumentalno definicijo problema in soustvarjanjem rešitev* (Čačinovič Vogrinčič 2005 po Lüssi 1991), in sicer skupaj z Bjornom raziskuje, kakšen je bil dan, ki ni bil tako izjemen kot včerajšnji, s čimer pripiše še večji pomen viru moči.

Terapevtov komentar: Z vprašanjem, da bi včerajšnji dan lahko bil zelo pomemben dan v Bjornovem življenju, pove, da prispeva k ustvarjanju novih možnosti, novih realnosti. Pomembno se mu zdi tudi poudariti, da je »on«, Bjorn, storil nekaj pomembnega.

Izjemnost dogodka je interpretiral z eksternalizacijo, da ima moč kot medved in da je problem navada.

Za mamó pravi, da je že ustrezno ločila med medicinskim diskurzom in problemom. Z dvojno eksternalizacijo, rešitve kot moči in problema kot navade, je Bjornu omogočeno, da govori o problemu in hkrati problemu. To omogoči alternativne poti še neodkritih možnosti, ki jih terapevt poimenuje znanje - »knowledge« (Epston 1997: 55).

BJORN: Trajala je od jutranjega čaja do časa za igranje.

DAVID: Od jutranjega čaja do časa za igranje.

Moj komentar: David *povzema*, s čimer v tem primeru poudarja pomembnost včerajšnjega dneva, *krepi* Bjornovo moč.

BJORN: Da, med njima.

DAVID: Tisti dan, ko si se počutil šibkega in je bila tvoja navada močna, kolikokrat si šel na stranišče med jutranjim čajem in časom za igranje?

BJORN: Morda dvakrat.

DAVID: Včerajšnji dan je bil zelo dober dan zate. Pripovedoval si mi o tem, da si bil ponosen nase, ker si zmagal in ne izgubil. Ali si radoveden ... veš, kaj pomeni biti radoveden? Ali se sprašuješ, kako to, da si bil ravno včeraj tako močan? Se sprašuješ? Vem, da se jaz. Zelo sem radoveden. Si ti tudi zelo radoveden?

BJORN: Sem.

Moj komentar: Terapevt ustvarja včerajšnji dan ne le kot izjemen in poseben, temveč izraža toliko zanimanja za Bjorna, da vzbuja tudi v njem željo po raziskovanju drugačnega dneva. Spodbujanje zanimanja *krepi smiselno spremembo*.

Terapevtov komentar: Z izražanjem svoje radovednosti in začudenja namesto konvencionalnih vprašanj skuša vzbuditi potencialne vire moči v Bjornu (Epston 1997: 56).

DAVID: Se lahko spomniš česarkoli, kar si kdaj storil drugače in v resnici ne želiš pozabiti? ... Si kdaj kaj sanjal, ti je kdaj kaj reklo, da moraš nekaj storiti? Ti je tvoj medvedek rekel, da stori nekaj... Sta ti mama in oče dala hrano za močne? Kaj je vplivalo, da si bil tako močan?

BJORN: Pravzaprav ne vem.

DAVID: Se ti morda kaj vsaj dozdeva?

BJORN: Kar tako je naneslo.

DAVID: Tvojo moč je kar tako naneslo! Mar res? Se lahko spomniš kakšnih drugih dogodkov, ko je moč kar tako naneslo?

BJORN: Včasih, ko plavam ...

DAVID: Ko plavaš, včasih torej občutiš to moč.

Moj komentar: Terapevt na več mestih *reflektira temeljne predpostavke* Bjorna. Ponovi Bjornove besede, postavi še več vprašanj za to, da bi *soustvaril želeni razplet*. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005: 9) pojasnjuje, da delovni odnos: »/.../ uporabnike in socialne delavce definira kot sodelavce v skupnem projektu, ki imajo nalogo, da soustvarijo deleže v rešitvi.«

Terapevtov komentar: Pojasni, da je postavljaj odprta vprašanja, na katera ni zahteval odgovorov. Pravi, da pri otrocih velikokrat deluje domišljija in se zato počutijo bolje, če terapevt spodbuja domišljijski svet, iskanje možnosti, ki jih otroci po navadi začnejo nizati sami. Zato želi spodbuditi otroški svet in sam prične delovati v njegovih okvirih, ne zahteva, da otroci storijo obratno (Epston 1997: 56).

BJORN: Čutim, da imam moč, da bi lahko plaval še hitreje.

DAVID: Kaj res! Je to res? Kdaj se to zgodi?

BJORN: Ko plavam hrbtno ali pa ležim na hrbtu in bream.

DAVID: In kar naenkrat se ne počutiš utrujeno ... Občutiš moč?

BJORN: Kar tako pride.

DAVID: Je to dober občutek?

BJORN: Da!

Moj komentar: terapevt ves čas preverja svoje razumevanje, raziskuje. Prav tako pove, da tudi on na primer ne ve, kaj mu je dalo moč, a da ga zelo zanima. Kot pravi Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005: 12): »Lynn Hoffman jasno opozori, da strokovnjak odstopi od moči, ki mu ne pripada – od moči, da poseduje resnice in rešitve. Strokovnjakovo moč nadomesti občutljivo skupno iskanje, raziskovanje.« Gre za ravnanje iz *etike udeležnosti*.

Terapevtov komentar: S številnimi vprašanji skuša najti čim več primerov, kdaj občuti moč. Pojasni, da Bjorn potrdi, da ima moč v določenih situacijah, a je kljub temu ne povezuje s seboj. Pravi, da moč pride. »It just comes up.« (Epston 1997: 57).

DAVID: Ali čutiš, da odraščáš? In misliš, da ima ta moč kakšno zvezo s tem?

BJORN: Ja ... Ker sem postal večji ...

DAVID: Višji in bolj mišičast?

BJORN: Višji.

DAVID: Ali misliš, da boš prerasel ta problem ... to navado? Misliš, da te bo moč odpeljala stran od nje?

BJORN: Sploh ne vem, če to je.

DAVID: Ali misliš, da rasteš in postajaš močnejši in ostaja navada enaka? Od kod prihaja ta moč? Vem, da imaš zelo močno ime. Misliš, da ti medvedek daje moč? Misliš, da ga zate skrbi ... konec koncev medvedki to počnejo, pazijo na otroke? Za kaj misliš, da so medvedki?

BJORN: Da te uspavajo.

GERDE: Pravzaprav Bjornu daje moč krava Micky, ki gre vedno z nami na pot.

DAVID: Super krava ... Še nikoli nisem slišal zanjo.

BJORN: Ko jo crkljam, oddaja moč.

DAVID: Kako dolgo?

BJORN: Dvanajst minut.

DAVID: In to je vse?

BJORN: Moč pride ven.

Terapevtov komentar: Pojasni, da je namerno uporabil izraza moč in odraščanje, saj je to po navadi jezik otrok, ki radi odraščajo, saj so potem močnejši. Glede na to, da pomeni Bjornovo ime 'medved', je metaforo želel navezati na njegovo moč. Terapevtu se zdi zanimivo, da Bjorn moč eksternalizira, pravi, da moč/rešitev kar 'pride od nekod' (Epston 1997: 58).

DAVID: Kako to storiš?

BJORN: Mislim, da zato, ker se rada igra z mano ... Dajem ji hrano in mleko.

DAVID: Torej misliš, da ima kaj s tem, da se imaš lepo? Zato dobiš moč?

BJORN: Včasih jo dobim, ko vozim kolo ...

DAVID: To lahko razumem. Poglej, veliko virov svoje moči imaš. Kolesarjenje, plavanje.

BJORN: In ležanje na hrbtu, medtem ko brcam.

DAVID: In ležanje na hrbtu, medtem ko brcaš. Imaš super kravo. In imaš svojo moč kot medvedek (bjorn). Veliko se ti dogaja, kajne?

BJORN: Ja!

Moj komentar: Zdi se mi, da kljub temu da terapevt ne podeli konkretne osebne izkušnje, ves čas na drugačen način osebno vodi. Osebno vodenje je Vriesov koncept. Socialna delavka, delavec raziskuje zgodbe uporabnikov skupaj z njimi in vodi k želenemu cilju na osebni način (Čačinovič Vogrinčič 2005: 10). Terapevt se v tem primeru ves čas odziva zelo empatično, iz zapisa pogovora je razvidno, da je navdušen nad viri moči, ki sta jih našla z Bjornom. To pomeni, da se odziva osebno, empatično, kar je Lüssijevo načelo interpozicije (*ibid.*).

Terapevtov komentar: Povzameta vire moči, ki so vezani nanj in njegov domišljjski svet.

DAVID: Ali lahko nekaj predlagam, ti pa mi povej, če imam prav ali se motim? Morda do danes nisi vedel, kako veliko moči imaš in najbrž te je zato navada premagovala? Nisi vedel, da imaš takšno moč ... Moč imaš tukaj, a je še nisi uporabil nasproti svoji navadi, kajne? Nisi vedel, da bi jo lahko. Kaj misliš?

BJORN: Ne vem.

Terapevtov komentar: Serija vprašanj umesti trenutni 'status' navade. Tisto, kar je bilo prej 'neznano', je postalo 'znano' (Epston 1997: 59).

DAVID: Torej, ali si vedel, da imaš toliko moči?

BJORN: Nisem.

DAVID: Je dobro, da jo imaš, je dobro vedeti, da jo imaš?

BJORN: Ja!

DAVID: To me ne preseneča. Veš, zakaj? Iz dveh razlogov – prvič, ker sem jaz vedel, kaj pomeni tvoje ime. In drugič, ker izgledaš močan. (Obrne se k mami) Izgleda močan in zdrav. Lahko potipam tvoje mišice? Kaj misliš, da bi se zgodilo, če zbereš skupaj vso

svojo moč? Imaš veliko moči in veliko ljudi, ki bi ti pomagali. Če vse združiš in naperiš proti svoji navadi, kaj misliš, da bi se zgodilo? Bi ti zmagal ali bi te navada premagala?

BJORN: Jaz!

Moj komentar: Terapevt se Bjornu neprestano *pridružuje*. Kot razlagata Gabi Čačinovič Vogrinčič in Lea Šugman Bohinc (2000: 178) gre za to, da: » /.../ klientski sistem prinese v odnos s socialno delavko svoj osebni (lokalni) jezik doživljanja, razlikovanja, interpretiranja, razumevanja sebe, sveta, odnosov, svojega problema in njegove rešitve /.../«. Tudi terapevt v tem primeru uporablja otroške zaznavne metafore. Vpraša ga, ali sme potipati njegove mišice, k problemu pristopi tako, da ga vpraša, kdo bo zmagal, on ali navada.

Terapevtov komentar: Ko se Bjorn zave svojih moči, ustvari nov opis sebe, ne več kot šibkega, da nazaduje v razvoju, da moči hlače. S tem ko ga prosi, naj mu pokaže mišice, fizična moč metaforično predstavlja vire moči, iz katerih lahko izhaja.

DAVID: Dobro! Tudi jaz tako mislim. (Obrne se k mami) Če sem vas prav razumel, je pediater rekel, da je Bjorn nazadoval in izgubil nekaj moči, bolj pomembno, samozavesti ... Noben otrok ne bi želel močiti hlač.

GERDE: To je njegova glavna skrb. Vedno pravi, da se boji močiti hlače. To ga res moti. Verjamem, da ima dovolj moči.

DAVID: Ali misliš, da te hoče problem prelisičiti, da bi mislil, da si slabič, čeprav si v resnici močan?

BJORN: Skuša reči, da ...

DAVID: Kaj ti pravi?

BJORN: Samo pravi... misli, da sem slabič, pa nisem.

DAVID: Dobro. Kaj, če mu to rečeš nazaj?

BJORN: To skušam narediti.

DAVID: Kaj rečeš nazaj?

BJORN: Jaz rečem...

DAVID: Sprašujem se, če se združimo in ustvarimo nekaj energizirajočega govora zate. Misliš, da bi prestrašili navado? ... Ji dali lekcije? Bi rad dal lekcijo svoji navadi? Ji povedal, da ne ve, kako močan si v resnici?

BJORN: Ponoči vedno rečem ...

DAVID: Ja, kaj rečeš?

BJORN: Ko grem na stranišče že dvanajstič, rečem, da je zadnjič. Če moram iti še enkrat, rečem, da ne grem več.

DAVID: Kaj misliš, da bi se zgodilo, če bi to rekel že sedmič? Da bi rekel, dovolj imam, mislim, da bom postal močan že sedmič. Kaj misliš, da bi se zgodilo? Misliš, da bi to lahko storil, če bi uporabil moč, kot jo znaš uporabiti?

BJORN: Mislim, da bi lahko to storil, ker mi je eno noč že uspelo. Ponoči bi moral iti na stranišče, pa nisem šel.

DAVID: Nisi?

BJORN: Samo enkrat.

DAVID: To je bila dobra noč, kajne?

Moj komentar: Terapevt skupaj z Bjornom *soustvarja dogovor o zelenem razpletu* (Čačinovič Vogrinčič, Šugman Bohinc 2000). Po korakih in s sprotnim preverjanjem z zanimanjem zvišujeta motiviranost za spremembo in hkrati odkrivata izvedljivost *prvih korakov*. Zelo konkretno, *tukaj in zdaj (ibid.)* sta se dogovorila, kako bi bilo, če bi že sedmič uporabil svojo moč in rekel navadi ne.

Terapevtov komentar: Z vprašanjem, ali misli, da ga hoče problem prelisičiti, da bi mislil, da je slabič, čeprav je v resnici močan, je terapevt zagotovil dve različni verziji Bjorna. Takšno vprašanja ima učinek dekonstrukcije trenutne 'resnice', problemske verzije dečka (Epston 1997: 61).

DAVID: Poslušaj, mislim, da si pripravljen. Si dovolj star, dovolj močan in pameten, da boš pometel z navado. Ali misliš, da si? Ali bi raje počakal, da boš starejši?

Moj komentar: Terapevt ves čas pušča *odprto prostor za razgovor*. Preizkusi več rešitev in jih preverja pri Bjornu. Izraža zaupanje, da bo deček rešitev dosegel v vsakem primeru, če ne zdaj, pa ko bo malo starejši.

Terapevtov komentar: Pove, da pri mladih ljudeh, ki morajo prevzeti odgovornost za rešitev svojega problema, vedno uporabi »vprašanje pripravljenosti« (ibid.).

BJORN: Zmogel bom.

DAVID (mami): Bi bili veseli zanj, če bi mu uspelo?

GERDE: Seveda.

Moj komentar: Terapevt se obrne na mamo, na Bjornovo ožjo socialno mrežo, kar Lüssi poimenuje *socialno-ekološko metodično načelo* socialnega dela, ki med drugim pravi, da mora socialni delavec: »/.../ podpirati in funkcionalizirati primarno obstoječe socialne mreže /.../.« (Mešl 2007: 7).

DAVID: Glede na to, kar sva se pogovarjala, imam občutek, da je moč povsod okoli, samo tam je ni, kjer jo potrebuješ. To je tako, kot če bi imel veliko goriva, a se avto ne bi premikal, ker ga ne bi natočil. Ali razumeš, kaj ti hočem povedati? Da moramo nekako spraviti moč vate. In potem jo boš lahko uporabljal, za karkoli boš želel. Prav? Lahko jo uporabiš, da prekineš to navado, ali da boš hitreje plaval, ali bolj užival življenje. Si pripravljen na to?

BJORN: Sem!

Moj komentar: Terapevt in Bjorn *soustvarita novo zgodbo* (Čačinovič Vogrinčič, Šugman Bohinc 2000), *preokvirila sta neučinkovit vzorec* (*ibid.*) na podlagi raziskovanja in krepitve virov moči. Želela bi še poudariti *perspektivo moči*. Terapevt jo v gornjem primeru neprestano uporablja, tako v prenesenem kot dobesednem pomenu. Išče svetle izjeme, trenutke, ki Bjorna podprejo, okrepijo. Socialno delo je delo iz perspektive moči. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005 po Saleebey 1997: 3): »Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot socialni delavec, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti klientovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove ovir in nesreč.«

David Epston je na koncu mami predlagal, da se ustavita v knjižnici in si sposodita nekaj knjig o medvedih, saj je imel občutek, da se Bjorna metafora ni dotaknila. On pa je fantu obljubil, da mu pošlje kaseto.

Epston (1997) pojasni pomen pisem, ki jih je z Whitom uporabljal namesto kaset. Uporabljata izraz 'pisma kot naracije'. Epston pravi, da so pisma zelo uporabna za različne namene. Z njihovo pomočjo lahko dejanska življenjska izkušnja postane naracija, zgodba. Ločita med 'profesionalnimi pismi', kjer gre za komunikacijo med strokovnjaki o klientih in njihovih problemih. Slednji nimajo dostopa do teh pisem,

čeprav je njihova prihodnost odvisna od njihove vsebine. V narativni terapiji pa so pisma so-konstruirana realnost in so dostopna vsem sodelujočim.

Terapevt pojasni, da je v obdobju po terapevtskem procesu z Bjornom postal zelo zaposlen, zato ni imel časa posneti kasete. Čez en teden je poklical Gerde, da bi preveril, ali je to še potrebno. Gerde ga je bila vesela, povedala je, da je imel Bjorn že 4 uspešne noči, ne da bi šel na stranišče. Glede na uspeh terapije ga je mama prosila, če pošlje kaseto.

V nadaljevanju prikazujem transkript 'posnete zgodbe' (Epston 1997). Pri lastnih komentarjih uporabljam koncepte sinergetike.

Moj komentar: Terapevt je na prvem srečanju vzpostavil ugoden kontekst za sprožanje Bjornovih samoorganizirajočih procesov. Skupaj sta najprej razlikovala rigidne, nezadovoljujoče »problemske« vzorce, a sta se zelo hitro osredotočila na izjemen dan, 31. oktober. S tem ko je Bjorn postopoma ugotovil, da hoče premagati navado, ker je močan in raste, se je sprožila faza destabilizacije. S terapevtom sta prepoznala veliko kontrolnih parametrov, s katerimi si bo Bjorn v težkih trenutkih lahko pomagal, da bo premagal točko kritične nestabilnosti in uspel stabilizirati tako pridobljene izkušnje v nove, spremenjene vzorce.

Pozdravljen, Bjorn, tukaj David ... kasete ti nisem poslal takoj, ker sem sklepal, da jo boš potreboval nekoliko kasneje ... in zdaj je zelo dober čas, da pričneš poslušati ta posnetek. Najboljši čas za poslušanje je lahko pred spanjem ... ko se stemni ali je že temno ... ali pa kadar bi prišlo do trenutka, ko bi čutil, da potrebuješ več moči.

Moj komentar: Terapevt prenaša varen kontekst s prvega srečanja v najbolj nestabilen del dneva, to je, ko se stemni ali ko bi Bjorn čutil, da potrebuje več moči.

Tvoj problem je oslabil tvoj mehur in žal mi je za to ... a tvoj mehur in tvoj problem nista vedela, da je tvoje ime Bjorn ... sklepam, da ne govori švedsko ... po vsej verjetnosti je angleško govoreči problem, zato še ne ve, da tvoje ime pomeni 'medved'. Vsi vedo, da so medvedi zelo prijazne živali, a ko se razjezijo, postanejo zelo močne.

Ko sem te pred kratkim srečal, sem imel občutek, da je v tebi medvedja moč. Zato nisem bil presenečen, ko si mi povedal, da si 31. oktobra premagal navado in dokazal, kako medvedji (bear-like) si, saj si od jutranjega čaja do časa za igro zdržal, ne da bi šel na stranišče. Ohranil si svojo moč. Po navadi, ko je bila navada močna in te je slabila, si moral iti na stranišče že dvakrat.

Moj komentar: Terapevt obnovi izjemni trenutek, začetek destabiliziranja rigidnega vzorca. Bjorna spomni na enega izmed atraktorjev – izjemen dan, ko v enem delu dneva ni čutil potrebe, da bi šel na stranišče.

Povedal si mi, da si bil ponosen nase zaradi zmage in ko si mi to povedal, sem videl ponos na tvojem obrazu. In ko sem te vprašal, kako to, da si kar naenkrat dobil toliko moči, si rekel, da je prišla moč v naglici. Zdaj, Bjorn, to ni edini kraj ali edini čas, ko se prikaže tvoja moč. Obstajajo trenutki, ki so jo izzvali. Povedal si mi, da ko plavaš, še posebej hrbtno ali pa samo ležiš na hrbtu in brcaš: »Kar tako pride!« Kar tako pride! Bjorn, ali misliš, da če bi se razjezil, bi kar tako prišla? Ne vem, a je mogoče, če si tako medvedji, kot to govori tvoje ime.

Spraševal sem se tudi, ali ima tvoja moč kaj opraviti s tem, da odrasčaš. Tvoja mama je povedala, da postajaš višji in bolj mišičast. In da si od februarja zrasel pet centimetrov. Zato smo se vprašali, če boš v bližnji prihodnosti zrasel stran od svojega problema in iz njega. Prav tako si mi povedal, da si se počutil močnega, ko si plezal po drevesih. Ali ni zanimivo, da so medvedi znani po tem, da lahko plezajo na drevesa?

Moj komentar: Bjorn in terapevt najdeta veliko atraktorjev, ki pripomorejo h krepitvi občutka, da so procesi sprememb smiselni: ponos na obrazu, hrbtno plavanje ali ležanje na hrbtu in brcanje, njegovo ime, odrasčanje, mišična moč, plezanje po drevesih.

Imaš močno ime, močan um ('mind'), močno telo in samo en delček tebe je bil oslavljen zaradi tvoje bolezni. Prav tako imaš močne prijatelje ... povedal si mi, da si imel plišastega bjorna. In ko sem te vprašal, če bo pazil nate, si rekel: »Uspava me. Ponoči me opogumlja.« Prav tako imaš Mickey, super kravo. Ko jo crkljaš, pride ven moč. Ko kolesariš, se prav tako počutiš močnega. Ko sem pričel razmišljati o tem, Bjorn, obstaja ogromno virov tvoje moči. Tvoje ime, tvoje medvedje ime ... tvoja fizična moč ...

odraščaš ... tvoja zmožnost, da prikličeš moč, ko jo potrebuješ – ko hrbtno plavaš, ali ko ležiš na hrbtu in brčaš ... ko kolesariš ... plezaš po drevesih. To so vse tvoji viri moči. In nisi vedel, da imaš toliko moči. Niti nisi vedel, da jih lahko uporabiš proti svoji navadi. Tvoja navada naj se raje pazi, če zbereš vso svojo moč proti njej. To je šibka navada ... navada, ki običajno vpliva na mlade ljudi in se ne more zoperstaviti tvojemu odraščanju ali usmerjanju tvoje moči proti njej. Torej, Bjorn, vse, kar moraš storiti, je, da prikličeš svojo moč, namesto da ji pustiš, da pride. Zdaj pride sama od sebe, ko jo potrebuješ. Misliš, da potrebuješ svojo moč, da oslabiš problem in okrepiš sebe?

Moj komentar: Z izrazito destabilizacijo rigidnih vzorcev s pomočjo kontrolnih parametrov terapevt z Bjornom ustvarja izkustvene zametke za nove vzorce, da lahko prikliče moč, namesto da kar tako pride in da lahko s to močjo, ki jo ima, premaga navado.

Rekel si, da je dobro vedeti, da si tako močan. A jaz sem vedel, da si, Bjorn, tvoja mama je vedela, da si. Imaš močno ime, izgledaš močan, zdrav ... in ko sem potipal tvoje mišice, so mi povedale, da je znotraj tvojega telesa veliko moči. Samo en majhen košček tebe je bil oslavljen zaradi bolezni. A ti nisi slabič. Bjorn, lahko bi, ko bi hotel ... zbral vso svojo moč na kup ... imaš pomagače, plišastega bjorna in plišasto kravo. In ko sem te vprašal, kdo bo zmagal, tvoja navada ali ti, je bilo zelo jasno, da je bila tvoja navada šibka navada. In da lahko ti zmagaš. A je povzročila, da si izgubil mišice in samozavest, da se bojiš močiti hlače. A si zapomni, da nisi nikoli zmočil hlač.

Moj komentar: Terapevt še bolj konkretno opiše nov vzorec, še bolj krepí odklon od »problemskih« vzorcev in poskuša spodbuditi prekinitev simetrije vzorcev, starega problemskega in nastajajočega novega rešitvenega.

Torej, Bjorn, si bolj močan, kot misliš, da si. In tvoja navada te skuša pretentati, da bi mislil, da si slabič. To ni res! Bjorn, to ni res! Poglej, si močna mlada oseba, a tvoj problem te slabi, postajaš nesrečen, ponoči ne moreš spati. Čas je, da se razjeziš nanjo, Bjorn, da se okrepiš in ne samo da pustiš, da moč pride ven, temveč da jo pokličeš.

Bjorn, obstaja skrita formula za to in povedal ti bom, kakšna. Če želiš oslabiti navado in okrepiti sebe, jo moraš izreči, ko jo potrebuješ in samo ko jo potrebuješ. Poslušaj zelo, zelo pozorno, ... kar ti bom povedal.

Si pripravljen, Bjorn? Zelo dobro me poslušaj. In ponavljaj za mano, ko boš potreboval ... ni ti treba reči vsega, samo tisto, kar ti je všeč. To so besede magične moči ('magic power words'). Zelo, zelo močne. Pripravljen?

Moj komentar: Že s samim imenom 'magic power words', postane to nekaj, kar Bjornu predstavlja varnost in gotovost stabilizacije novega vzorca, saj so besede njegov osebni slovar, ki mu je blizu in iz katerega izhaja njegov doživljajski svet.

Opomba: poudarki so avtorjevi, pomenijo glasovne poudarke na posnetku.

Problem, postajam utrujen in naveličan, da zaradi tebe mislim, da moram ves čas hoditi na stranišče in da mislim, da bom zmočil hlače. Torej, naj ti povem, problem, **nikoli** nisem zmočil hlač in jih **nikoli** ne bom. Zato ti **ne** verjamem **več**. Problem, moje ime je Bjorn. Sem medvedji. Tako kot medved, sem zelo prijazna oseba, a ko se razjezim, **se pazi!** Imam več moči, kot misliš, da je imam. Preden sem srečal Davida, sem mislil, da moč kar tako pride, ko jo potrebujem in ko plavam hrbtno, kolesarim, plezam po drevesih. Zdaj vem, da jo lahko prikličem, kadarkoli želim ... ko sem **jezen**. **Problem, moram te naučiti lekcijo, ki je ne boš nikoli pozabil.** Pripravil te bom do tega, da boš moral **čakati in čakati**, dokler se ne boš naveličal spravljati name. Imam vso moč, ki jo potrebujem, da to storim. In če se bom počutil šibkega, imam plišastega bjorna in plišasto kravo, ki mi dajeta pogum in moč. In imam močne starše. Torej, problem, **dobil si svoje** (you've had it)! Mislil si, da sem slabič, majhna prestrašena mucka – **a jaz sem medved!**

Moj komentar: Terapevt povzame vse kontrolne parametre, ki bodo Bjornu v pomoč, ko bo dvomil v lastno moč in mu bodo pomagali premagovati točko kritične nestabilnosti, hkrati pa bodo stabilizirali nov vzorec. Slednji je opredeljen zelo konkretno in je vpet v Bjornov svet plišastih igrač, ki mu dajejo občutek varnosti in moč. Pomembno se mi zdi tudi, da je terapevt rekel, da bo Bjorn pripravil problem do tega, da bo moral čakati, dokler se ne bo naveličal. Menim, da je s tem na nek način predvidel možnost ponovitve

starega vzorca. S tem ko je rekel, da bo čakal, problema ni odstranil, spremenil je le odnos do njega. Torej rešitev, nov vzorec, ne pomeni, da problema ni več, temveč da se spremeni Bjornov fokus. Ni več on tisti, ki beži pred problemom in ga le-ta obvladuje. Zdaj je situacija obrnjena, Bjorn pa ima orodja, energizatorje, ki mu bodo pomagali, tudi če bo problem navzoč, dokler se ne naveliča in odide.

Terapevt pojasni, da so 'posnete zgodbe' (taped stories) stalnica njegove prakse, saj omogočijo, da terapevti ponovno vstopijo v otroški svet, svet, ki so ga mnogi pozabili. Kasete dovoljujejo direkten dostop do mladih ljudi, ki jih uporabijo ob posebej občutljivih trenutkih, še posebej tisti, pri katerih problemi/navade pridejo ponoči, kot nočne more, zgodnji jutranji astmatični napadi, nočni strahovi, močenje postelje in podobno. Posneta zgodba je sorodna otrokovi.

David Epston pojasni, da je posnel kaseto, tako kot bi pisal pismo kot naracijo, iz zapisov s srečanja. Nekajkrat jih prebere, dokler zgodba ne seže v njegovo domišljijo. Njegovo upanje v Bjornovi zgodbi je bilo, da bi spreobrn timer to, da moč kar pride, v to, da moč prikliče, kadar jo potrebuje. Uporabil je besedno zvezo 'magic power words' kot sredstvo prehoda od možnosti (chance) k volji. Prav tako je trening zadrževanja mehurja uporabil kot vrsto maščevanja, kar je mogoče samo v narativni drži.

Gerde je srečanje, za katerega sta se še zmenila čez 3 tedne, odpovedala, češ da ni potrebno, saj je problem izginil in je menila, da bi bilo izguba časa tako za terapevta kot za Bjorna. V šestih mesecih je terapevt mam o še nekajkrat poklical. Povedala je, da je Bjornova edina trenutna skrb, kako bo potoval z letalom čez Pacifik in da ga nič več ne teži.

2.3.2 DIALOŠKI/HERMENEVTIČNI PRISTOP

Hermenevtični oziroma dialoški pristop razumem kot možnost, da terapevt s klientom soustvari varen prostor, znotraj katerega lahko klient na različne načine raziskuje notranje glasove, jaze. Človek v vsakdanjem življenju živi hitro in se odloča na podlagi odločitev, ki jih sama poimenujem 'delovne odločitve'. Gre za sprotne, funkcionalne razmisleke, ki so nujni, če želimo preživeti dan v službi, uskladiti življenje družinskih

članov, imeti popoldanske aktivnosti. Kadar proces delovnih odločitev 'oslabi' zaradi razlogov, ki so nam v danem trenutku neznani, je čas, da se ustavimo in premislimo. Craig Smith (1997, po Andersen 1991, 1993; H. Anderson & Goolishian, 1998, 1992; H. Anderson, 1997) pravi, da človek *obtiči* v notranjih monologih. Če poenostavim, to razumem kot neskladje med posledicami delovnih odločitev in našimi temeljnimi epistemološkimi predpostavkami. Razlog, ki ga zagovorniki hermenevtičnega pristopa pripišejo posameznikovi odločitvi za terapijo, so preveliki nesporazumi med našimi notranjimi glasovi in prav tako zunanji, zaradi česar ima klient občutek, da je obtičal (Smith po Griffith & Griffith 1992). Takrat nam lahko pomaga varen prostor, kjer nam terapevt pove, da smemo raziskovati, iskati in najti.

Raven odločitev lahko ponazorim s spremembami prvega in drugega ali višjega reda. Lea Šugman Bohinc (2000: 95, po Watzlawick s sod. 1974: 10) pojasnjuje: »Spremembe prvega reda potekajo znotraj sistema, ki sam ostaja nespremenjen. /.../ Spremembe drugega reda pa so take, da njihov pojav spremeni sam sistem in pomenijo korak izven danega sistema.« Torej hermenevtični ali dialoški pristop omogoči možnost sprememb drugega ali višjega reda.

Ko se oseba odloči za terapijo, Smith (1997) poudarja, da mora terapevt pristopiti z radovednostjo in omogočiti raziskovanje misli, nesporazumov, notranjih glasov, ki so osebo spodbudili k odločitvi za pomoč. Vprašanja, ki so mogoča, so: kakšna je zgodovina ideje za to srečanje; kdo je vpleten v situacijo; kdo je najprej imel idejo za terapijo in podobno. Avtor (*ibid.*) začetek terapevtskega procesa ponazori z glasbenikom, ki uglašuje svoj inštrument. Pravi, da mora terapevt postaviti takšna vprašanja, da, kot si sama razlagam, se klientu pridruži »tukaj in zdaj« (Čačinovič Vogrinčič 1997). Danes se je odločil za pomoč in je najbolj v stiku z odločitvijo za spremembe, zato raziskujemo ozadje te odločitve.

Hermenevtični pristop omogoči popolno svobodo klientu, da sam snuje proces. Kot pravi Smith (po Anderson), lahko klienta vprašamo: »Kako bi vi radi uporabili to srečanje?«. Tako lahko klient govori o trenutnih problemih, ki so zanj relevantni, ki imajo zanj smisel.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (1998: 21) pojasnjuje (po Anderson in Goolishian, 1994) »dialoški način« kot, način, da: » /.../ ljudje govorijo drug z drugim, ne drug o drugem.«, kot » /.../ mehanizem, v katerem terapevt in pacient participirata v so-razvijanju novih pomenov, novih resničnosti, novih pripovedovanj. Terapevtova vloga, izvedenstvo in poudarek je v razvijanju odprtega prostora za pogovor in v lajšanju nastajajočega dialoškega procesa, v katerem se 'novo' lahko zgodi.«

Smith (1997: 43, po Anderson in Goolishian) pojasnjuje, da terapevt zavzame držo nevednosti, kar pa ne pomeni, da nima epistemoloških predpostavk načina svojega dela ali da ne deli svojih idej s klientom, temveč, nasprotno, to pomeni, da daje prednost klientovim interpretacijam. Dejansko se klient po Andersenovem procesu reflektiranja pomika iz stanja govorjenja (zunanji pogovor) v stanje poslušanja (notranji pogovor) (*ibid.*).

Vprašati se moram, kako v kontekstu hermenevtičnega oziroma dialoškega pristopa vidim otroka. Upoštevam razlago Toma Andersona (1997), ki opozarja na razliko med osredotočenostjo na vsebino klientovih zgodb v primerjavi s 'kako' oziroma s kakšne perspektive klient o njih govori. Tom Anderson se osredotoča na zadnje, kako klient pripoveduje zgodbo. Zelo je osredotočen na soraziskovanje različnih možnosti, kako lahko klienti utilizirajo svojo zgodbo, kako se lahko izrazijo. Klientova zgodba pomeni » /.../ vozilo za raziskovanje različnih možnosti, preko katerih se lahko izrazi.« (Smith 1997: 172). Otrok naj torej pripoveduje svoje zgodbe.

2.3.3 DRAMSKA TERAPIJA IN DRAMSKA IGRA

Dramsko igro z otroki razumem kot možno dopolnitev narativnih pristopov, njihovo prilagoditev za otroke. Gre za to, da terapevtski prostor ustvarimo z igro in spodbujanjem otrokove domišljije s pomočjo različnih materialov, zavzemanja vlog, spoznavanja različnih perspektiv. Vsak otrok dobi možnost, da se izrazi na svoj način, zaradi česar se počuti varno, spoštovano, kreativno in hkrati igralno razpoloženo (Barragar-Dunne 1997: 74). Menim, da si moramo pri otrocih še posebej prizadevati za vzpostavitev vzdušja igre, saj jim je blizu, je njihov otroški svet, znotraj katerega lahko krmarijo med lastnimi zgodbami, s katerimi se na svoj lasten način obvarujejo pred

vplivi okolja, ki jim vzbujajo strah in nelagodje. Občutek spoštovanja je še toliko bolj pomemben, saj predvidevam, da so otroci, ki pridejo v stik s svetovanjem ali terapijo, neslišani in neupoštevani v svojem življenju. Zato je bistveno, da dobijo dobro izkušnjo pripadnosti in sprejetosti.

Način, kako je neka zgodba predstavljena, čemur Pam Barragar-Dunne (1997) reče 'form of drama' (oblika igre), otroku dovoljuje, da izkusi določeno situacijo na različne načine. To je lahko s pomočjo lutke, v improvizaciji, kot dialog, kot ritual z maskami, v peskovniku, z uporabo tkanin in glasbe. Ker otroci odigrajo zgodbico preko različnih vlog, od ljudi do živali, spoznajo, da obstaja več perspektiv. Izbirajo lahko med različnimi tehnikami, od pripovednih zgodb, strukturiranih iger vlog do popolne improvizacije. Odprtost dramske terapije preko igre mi pomeni veliko svobodo kreativnosti, ki jo pri otrocih še kako potrebujemo, saj so sami kot nepopisan list. Kot pravi Frederick Leboyer (1980: 26): »Naš edini zločin je, da ne vemo, kako občutljivi in ostri so novorojenčkovi čuti. Njihova svežina ima lepo ime: mladost. Vsi mi, 'odrasli', ne čutimo ničesar več. Naši čuti so otopeli, prenasajeni.«

Kot sama razumem narativne pristope, je pri delu z otroki zelo pomembno, da ves čas razvijamo načine, s katerimi odpiramo prostor, neprestano povečujemo število možnosti, s čimer večamo verjetnost, da bo otrok našel tisto, kar ima zanj v danem trenutku največji smisel. Pri igri vlog, na primer, otrok igra starša. V takšni poziciji je hkrati otrok in starš. A to, da se mora vživeti v svojega starša, pomeni, da se mu odpre nova perspektiva, s čimer se posredno ustvarja nova alternativna zgodba. Alternativno zgodbo (Barragar-Dunne 1997: 74) si lahko razložim kot zgodbo, ki jo ustvari otrok med igro, a mu je, ker jo je ustvaril sam in je lepša od zgodbe, ki jo živi, tako blizu, da jo sprejme za svojo. To si predstavljam kot igro zaželenega razpleta. Otroci si, na primer, predstavljajo, kako bi bilo, če bi se z bratcem razumela, kako bi potekalo njuno igranje, kaj bi mu pokazal, nad čim bi bil navdušen, kaj bi počela in predvsem na kakšen način. Zgodba bi preko igre postajala vedno bolj konkretna. Odigrani enkratni želeni razpleti so lahko primeri iz življenja, hipotetični ali pa imaginarni. (*op. cit.*: 75)

Eksternalizacija lahko poteka tudi s pomočjo konkretnih predmetov – majhnih ali pa človeško velikih lutk, mask. Ti predmeti postanejo potencialno vabilo otroku, da

raziskuje svoj doživljajski svet. Po mojem razumevanju je eksternalizacija s pomočjo predmetov kot ločitev med problemom in otrokom učinkovita, ker otrok vidi problem kot nekaj oddaljenega in kot nekaj, kar lahko obvladuje. Če na primer jezo zapre v črno škatlo, je ta škatla obdana s stranicami in jeza ne bo pobegnila, škatla pa je dovolj lahka, da jo lahko nosi, obvladuje.

Iz narativnih konceptov in dramske terapije izhajajo različne tehnike (Barragar-Dunne 1997: 77):

- »*Svet spraševanj*«: avtorica razlaga, da gre za prostor, v katerem otrok lahko na različne načine, govorno ali pisno, z risanjem prikaže, o čem se sprašuje. V času terapije lahko s terapevtom kadarkoli vstopi v ta svet.
- »*Krog sprememb*«: to je krog, v katerem se dogajajo spremembe. Lahko gre za dejansko narisani krog na papir, lahko je prikazan z vrstico ali kako drugače. Da bi otrok razumel pomen sprememb, avtorica navaja naslednje kreativne transformirajoče igrice: transformacija predmeta (ko potuje svinčnik v krogu, se spremeni v nek drug predmet); sprememba žoge (ko žoga potuje po krogu sprememb, se spreminja od košarkaške do nogometne žoge,...); tkanina čustev (kos tkanine je v krogu lahko najprej robček, s katerim si otrok briše solze, in nato v naslednji stopnji kroga prelepa obleka).
- »*Kotiček za posvet*«: gre za posebno mizo, na kateri so papirji, svinčniki, lepilo, papirnati krožniki, prazne kasete, videorekorder, video kamera. Otrok lahko deli karkoli, kar je bilo zanj koristno pri terapiji in bi rad delil z drugimi. Lahko napiše pismo, nariše sliko, posname zvočni ali video posnetek, napiše knjigo, poustvari poseben trenutek in se fotografira, naredi album, izdelava masko, sestavi intervju, napiše pesem.

Menim, da si omenjene tehnike sledijo v vrstnem redu in se dopolnjujejo. Svet spraševanj je lahko vzporeden svet delovnega odnosa. S tem ko ga terapevt vzpostavi, prične otrok raziskovati vprašanja, ki ga mučijo, v varnem prostoru, kjer se še celo stol sprašuje in prav tako vsi drugi, načeloma neživi predmeti. S tem otrok dobi na nek način 'legitimno' pravico, da se tudi on vpraša, kaj ga moti. Prav tako se lahko kadarkoli, kadar želi, vrne v ta svet. Nato se lahko na različne načine, odvisno od tega, kaj ima raje, priključi krogu sprememb. Spozna, da stvari ne stojijo na istem mestu, da je kos

tkanine lahko robček ali lepa obleka, da je on lahko danes žalosten, jutri vesel. Da so spremembe mogoče. Kotiček za posvet pa razumem kot proslavljanje in hkrati stabiliziranje, sidranje alternativne zgodbe.

2.3.4 SEZNAM

Jill H. Freedman in Gene Combs (1997) pojasnjujeta, da obstajajo otroci, ki so polni idej, ki bi jih radi izrazili in nimajo nobenih zavor pri tvorjenju bogatih naracij. In so otroci, ki so na srečanjih bolj zadržani, zato jim 'seznam' pomaga pri soustvarjanju terapevtskega procesa. Otrok na seznam piše svoje dosežke, svoje vire moči, lahko tudi stvari, ki bi jih rad spremenil, ki ga motijo. Med terapevtskim procesom se seznam veča, kadarkoli ga lahko pregleda, prešteje svoje dosežke. Uporaba seznama odpira tisočero možnosti in pomeni 'dokumentacijo otroku pomembnih naracij' (*ibid.*: 176).

Kot svetovalka za otroke in mladostnike na Tom telefonu velikokrat uporabljam to tehniko, le da se tega doslej nisem zavedala. Kadar je otrokom dolgčas, pride do situacije, ko so tiho in čakajo, da jih boš zabaval. A ker sledim načelu soustvarjanja, sem si izmislila igrice 'Kaj bi počel, če bi lahko počel karkoli?'. Nato ustvarjam svoj seznam idej, otrok svojega. Na tak način osebno vodim in upoštevam etiko udeležnosti. Ker je otroku dolgčas, si želi več možnosti, kaj lahko počne, hkrati pa mu je zabavno, da si lahko izmišljuje, karkoli si želi. Ker včasih tudi to ne zaleže, postavim časovno omejitev in izkustveno metaforo: »Jaz ti dam plavanje, kaj daš ti meni?«. Igrica postane zelo hitra, prav tako zraven štejem pet sekund, da mi otrok da idejo nazaj in sem na vrsti spet jaz in tako naprej. Na tak način se pridružim otrokovemu osebnemu jezikovnemu slovarju. Z njim vzpostavim krožni odnos daš-dam. Seznam postane zelo dolg in na koncu ga vprašam, kaj mu je najbolj všeč na mojem seznamu, kaj na njegovem in izbere 3 izvedljive možnosti iz obeh, ki jih bo preizkusil. Nekateri so igrice že poznali in so sami dali pobudo, da jim je dolgčas in bi se igrali 'tisto igrice'. Menim, da jim seznam ustreza, ker omogoča preglednost, ni abstrakten, temveč zelo konkreten in oprijemljiv.

2.3.5 DRUŽINSKA TERAPIJA V NARATIVNIH PRISTOPIH

Lobovits in Freeman (1997) pojasnujeta, da družinski člani v terapevtskem pogovoru podelijo mnogo zgodb. Vsebinska enostavnost opisa istega dogodka je zgolj navidezna. Če na primer mati sinu reče, naj gre v trgovino in se pri tem spreta, pri čemer se v prepir vključi še oče, bodo zgodbe o prepiru različne. Mati bi lahko rekla, da je utrujena in mora vse postoriti sama. Sin bi se sprl, ker ima veliko dela za šolo in res nima časa iti v trgovino. Oče pa bi rekel, da ima preveč dela v službi in je vzkipel, ker bi sin res lahko kdaj pomagal.

Vsaka perspektiva, vsaka zgodba je enkratna, izvirna glede na starost, spol, izkušnje oziroma osebno zgodovino družinskega člana. V družinski terapiji mora terapevt ustvariti prostor za prispevek vseh družinskih članov. Od njegovih temeljnih epistemoloških predpostavk pa zavisi, komu bo dal več prednosti in čigava zgodba bo bolj pomembna od preostalih. Primerjalna razmerja sem izpostavila namenoma, saj želim poudariti, da si mora terapevt prizadevati, da se zaveda in prevzame odgovornost, da vzpostavi dovolj varen in odprt prostor, da skupaj z družinskimi člani prouči raznolikost njihovih prispevkov in skupaj z njimi iznajde skupen jezik, ki bo ugoden za vse. Otrok pa je znotraj tega konteksta: » /.../ avtoriteta svojega življenja; njegovo vedenje in izkušnje so upoštevani in vredni spoštovanja, njegove ideje so dovolj pomembne, da so predstavljene tudi drugim.« (Lobovits, Freeman 1997: 126-127).

Lüssi v socialnem delu govori o načelu vsestranske koristi. Gabi Čaćinovič Vogrinčič (2005: 17) pojasnjuje, da vsestranska korist ni izid, ki bi bil pričakovan, saj ljudje nismo naravnani na prepoznavanje koristi. Zato »/.../ socialni delavec vzpostavlja projekt za rešitve tako, da upošteva interese vseh udeležениh v problemu, kar pomeni, da dogovorjena rešitev vsem prinese uresničljivo korist.« (*ibid.*).

Še toliko bolj pomembno je, da se terapevt zaveda svoje odgovornosti za vsestransko korist, kadar so vključeni otroci. Pridruževati se jim mora v njihovem jeziku, na njihov način in hkrati skupaj s starši kot odraslimi ustvariti način, kako bodo njihovi otroci postali so-avtorji novih zgodb v spoštljivem sodelujočem odnosu (Lobovits, Freeman 1997: 175).

Avtorja si prizadevata upoštevati otroka s pomočjo 'naracij o transformaciji' (*ibid.*). Obstaja več različnih besednih zvez, s katerimi lahko poimenujemo proces sprememb. Vedno pa potekajo v treh fazah. Prvo razumem kot pripravljenost za spremembe, drugo kot eksperimentiranje, ko družinski člani raziskujejo in preizkušajo različne možnosti, in tretjo kot živeti novo izkušnjo in proslaviti novo identiteto. V nadaljevanju povzemam lastno razumevanje posameznih faz po Lobovitsu in Freemanovi (1997).

Ko v družini problemi privrejo na dan, so njihovi 'znanilci' (*op.cit.*: 176) nelagodje, nezadovoljstvo in bolečina. Ko jih člani družine prepoznajo, se po navadi začne proces sprememb. Lea Šugman Bohinc (2000, po Nigel, po Watzlawicku s sod. 1974:100) pravi, da se osvobodimo vezi svojih vzorcev vedenja, če nam jih uspe prepoznati kot način našega vedenja.

Pri tem je pomembno, da skupaj z družino ne vstopimo v ponavljajoč se cikel opisovanja problema in negativnih občutkov, saj to lahko vodi v brezup in nam hkrati zapira možnosti za oblikovanje rešitev. Namesto tega moramo graditi 'krepostni krog', ki si ga razlagam kot vire moči, in upoštevati vse misli, čustva, vedenja, interakcije, ki bi lahko vodili k spremembi. Lobovits in Freemanova (*ibid.*) navajata primer družine, ki izpostavi problem prepiranja. Če ga ponazorim po svojem razumevanju ravnanja z družinsko resničnostjo, ni dobro, da se predolgo vrtimo okoli vprašanj, kdaj se prepirajo, o čem se prepirajo, kako se ob tem počutijo. Temveč nasprotno – kdaj se družinski člani ne prepirajo, kako se takrat počutijo, kakšne misli imajo.

Kako vključiti otroka? Avtorja predlagata, da družina eksternalizira prepiranje in 'neprepiranje' oziroma mir v Prepir in Mir. Nastane nasprotujoče si razmerje. Nato terapevt povabi otroka in starše, da vstopijo na stran, ki jim je ljubša. V začetni fazi družinske naracije so zbrani tako drobcji preteklosti kot pričakovanja v prihodnosti, zato že sam obstoj nasprotja od prepiranja vzbudi večjo motiviranost za spremembe. Za uspešen razplet mora terapevt negovati vsak manjši napredek. Navedla bom nekaj vprašanj, ki jih avtorja predlagata in so postavljena na način, ki po mojem mnenju upošteva otrokovo razumevanje: »Ali so člani družine šli kdaj ven in se niso prepirali? Če ne, ali si lahko dovolijo, da si to zaželi? Če ne, ali je družina pripravljena na ustvarjanje varne hiše, ali za začetek, varne sobe? Kako bodo majhne spremembe, če

bodo negovane, postale dovolj velike, da se bodo uprle situacijam, ki so izzvale Prepír? Če se bodo mirni trenutki nadaljevali, ali bodo sčasoma pripeljali do zaupanja, varnosti, podpore v družini?» (*op. cit.*: 177).

V naslednji fazi se družina spoprime z zasnovanimi spremembami v svojem vsakdanjiku. Avtorja to na istem primeru prikažeta tako, da skupaj z družino raziskujeta dogodek, ko so se odpravili v živalski vrt brez Prepíra. Terapevt jih sprašuje, kako bi lahko Prepír uničil izlet in kako je družini uspelo premagati star vzorec s pomočjo sodelovanja vseh njenih članov. Druga možnost je, da skupaj z njimi pogleda, kako bi lahko 'orodja', s pomočjo katerih je bil Mir z njimi v živalskem vrtu, uporabili zjutraj, ko se odpravijo v službo, šolo in se vsem mudi. Hkrati lahko povabi otroka in starše, da povedo, kdaj bi se lahko Prepír vrnil, v kakšnih situacijah, kakšen načrt ima družina za takšne trenutke. S takšnimi in podobnimi vprašanji dobi družina priložnost, da spregovori o svojih dvomih, strahovih in se hkrati pripravi na trenutke, ko se bo Prepír vrnil. A takrat bo drugače kot pred tem, saj znajo živeti v miru in vedo, da jim je že uspelo.

Ob koncu družina proslavlja uspeh. S tem potrdi, da so sprejeli spremembo kot smiselno v svojem življenju. Terapevt jih vpraša, kakšno mesto bo imel Mir v njihovem življenju v prihodnost, kakšno vlogo naj ima Prepír, glede na to, da ni več najpomembnejši, ali bi lahko obstajali tudi 'zabavni prepíri' in podobno. V danem primeru jih lahko terapevt vpraša tudi, kako bi lahko proslavili Mir, kakšno naj bo praznovanje, kdo naj bo prisoten. Predlaga tudi, da se poimenuje torto kot Mirna torta in podobno.

S tem ko avtorja poudarita vse mogoče perspektive postavljanja vprašanj, od tega, da se problem lahko vrne, do sprejemanja novega načina življenja, predvidita skoraj vse možne situacije. Menim, da družina na tak način dobi podporo, da vztraja pri spremembah in četudi se še kdaj prepírajo, so od starega vzorca načina vedenja z vsakim uspehom bolj oddaljeni. Tudi zato, ker preokvirijo prepíranje s pomočjo postavitve Jeze v nov kontekst in preko eksternalizacije, ki je blizu tudi otroku, povežejo » /.../ dotlej nepovezane ali drugače povezane dele v (novo) celoto« (Šugman Bohinc 2000: 101).

3 OTROK NA SODIŠČU

S tem poglavjem želim prikazati, da gre na sodišču, pred pravosodnimi organi, za enosmerno besedno komunikacijo, za objektivistično epistemologijo, čeprav tam odločajo o temeljnih vprašanjih v otrokovem življenju. Menim, da je to prostor, ki zahteva, da se otrokov jezik prevede v odraslega in ne dopušča raznolikosti. Zato otrok nujno potrebuje pomoč, da je njegov glas slišan.

Otrok ima v postopkih pred pravosodnimi organi procesne pravice, ki so del otrokovih pravic. Vloga pravosodnih organov je, da pri svoji odločitvi upoštevajo otrokovo mnenje ter odločijo v skladu s svojo presojo, kaj je v otrokovo korist. Že to, da so pravosodni organi tisti, ki vedo in celo odločijo, kaj je otrokova korist, je izrazita predpostavka tradicionalne paradigme.

3.1 PROCESNE PRAVICE OTROK

Procesne pravice otrok so določene v Konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic (1989: 822). Republika Slovenija je podpisnica te konvencije. Gre za priznanje pravice otroka, da je sam ali prek drugih oseb obveščen in mu je dovoljeno, da pred pravosodnimi organi sodeluje v postopkih, ki ga zadevajo. V sodnih postopkih v zvezi z varstvom, vzgojo ter stiki otroka je tako zagotovljena tudi pridobitev otrokovega mnenja, ki ga lahko izrazi sam ali po osebi, ki ji zaupa.

Konvencija o uresničevanju otrokovih pravic določa naslednje procesne pravice otrok:

- *»Pravica do obveščenosti in do izražanja lastnega mnenja v postopkih.* Otrok je upravičen zahtevati, da dobi vse ustrezne informacije, da se z njim posvetujejo in da izrazi svoje mnenje, da je obveščen o možnih posledicah upoštevanja tega mnenja in o možnih posledicah kakršnekoli odločitve« (EKUOP: 3. člen). Pravico do izražanja lastnega mnenja mu priznava tudi 12. člen Konvencije o otrokovih pravicah, le da dodaja: *» /.../ o tehtnosti izraženih mnenj se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo«* (1989: 824).
- *»Pravica zaprositi za imenovanje posebnega zastopnika.* Otrok ima pravico osebno ali prek drugih oseb ali organov zaprositi za posebnega zastopnika v

postopkih pred pravosodnimi organi, kadar notranje pravo nosilec starševske odgovornosti preprečuje zastopati otroka zaradi nasprotja interesov« (EKUOP: 4. člen).

- V petem členu Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic kot *druge možne procesne pravice* otrok določa »pravico zaprositi za pomoč ustrezno osebo po lastni izbiri, da jim pomaga izraziti njihovo mnenje« (prav tam: 5. člen).

3.1.1 PRAVICA OTROKA DO IZRAŽANJA LASTNEGA MNENJA V REPUBLIKI SLOVENIJI

Po 56. členu Slovenske ustave (1991: 30) otroci uživajo posebno varstvo in skrb, ki zavezuje državo, da z ustreznimi ukrepi zagotovi uveljavitev otrokovih pravic.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v 105. členu določa, da mora sodišče pred odločitvijo o varstvu in vzgoji otrok pridobiti mnenje centra za socialno delo glede otrokove koristi, upoštevati pa mora tudi otrokovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po drugi osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral, in če je sposoben razumeti pomen in posledice svoje odločitve. (ZZZDR, 2005).

Procesno pravo v 410. členu Zakona o pravdnem postopku določa, da mora sodišče, kadar odloča o vzgoji in varstvu otrok ter stikih otrok, otroka, ki je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, na primeren način obvestiti o uvedbi postopka in o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje (2007: 10462).

3.2 VLOGA PRAVOSODNIH ORGANOV

Republika Slovenija je ratificirala Evropsko konvencijo o uresničevanju otrokovih pravic, ki v 6. točki določa, da morajo pravosodni organi pred sprejemom odločitve proučiti, ali imajo dovolj informacij, da sprejmejo odločitev v korist otroka in po potrebi pridobijo dodatne informacije, zlasti od nosilcev starševske odgovornosti. (EKUOP: 6. točka) Omenjena konvencija izraz »nosilci starševske odgovornosti« v 2. točki opredeljuje kot: »starše in druge osebe ali organe, ki so upravičeni delno ali v celoti uresničevati starševsko odgovornost«. Kadar pa se za otroka po veljavnem notranjem pravu šteje, da ima zadostno stopnjo razumevanja, morajo pravosodni organi zagotoviti,

da dobi vse ustrezne informacije, omogočiti, da izrazi svoje mnenje ter to mnenje ustrezno upoštevati. Naše veljavno notranje pravo šteje, da ima takšno razumevanje otrok, ki je razsoden, to je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve (ZPP – novela januar 2004).

410. člen Zakona o pravdnem postopku nalaga sodniku, da mora otroka glede na njegovo starost in druge okoliščine povabiti na neformalen razgovor na sodišču ali zunaj sodišča s posredovanjem centra za socialno delo ali šolskega svetovalnega delavca. Ob razgovoru je lahko navzoča oseba, ki ji otrok zaupa in jo sam izbere. Ta oseba lahko pomaga izraziti njegovo mnenje. O pogovoru sodnik sestavi zapisnik, lahko pa tudi odloči, da se ta zvočno snema. Zaradi varstva koristi otrok lahko sodišče odloči, da se staršem ne dovoli vpogleda v zapisnik oziroma poslušanje posnetka (2007: 10462).

Pravosodni organi so pooblaščen, da za otroka imenujejo posebnega zastopnika, kadar notranje pravo preprečuje zastopati otroka zaradi nasprotja interesov med njimi in otrokom. (EKUOP: 9. člen). Evropska konvencija imenuje kot zastopnika » /.../ osebo, kot je odvetnik, ali organ, imenovan, da otroka zastopa pred pravosodnimi organi.« (*ibid.*: 4. člen).

3.2.1 OTROKOVA KORIST – TEMELJNO NAČELO ODLOČANJA

Pravni postopki, v katerih so udeleženi tudi otroci, so upravni (večinoma na CSD), kazenski (otrok kot žrtev kaznivega dejanja, mladoletnik kot storilec kaznivega dejanja) in civilni (razvezni postopki). Vsi organi, ki vodijo te postopke, morajo po Konvenciji o otrokovih pravicah upoštevati otrokove koristi in jim dati prednost pred drugimi. Ravnanje v skladu z otrokovo koristjo je glavno načelo Konvencije o otrokovih pravicah (1992: 822). »Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo.« (*ibid.*). Deklaracija o otrokovih pravicah določa otrokovo korist kot fizičen, psihičen, moralni, verski in družbeno zdrav, svoboden in dostojanstven razvoj.

3.3 OTROKOV ZAUPNIK

Namen uporabe instituta otrokovega zaupnika je po mnenju Ljubice Šalinger z Direktorata za družino (2006: 41) zagotovitev doslednega izvajanja otrokovih pravic in uresničitev temeljnega načela otrokove koristi, in sicer tako, da se otroku zagotovi procesna pravica, da prek drugih oseb sodeluje in s tem vpliva na vse postopke, ki ga neposredno zadevajo.

3.3.1 PRAVNA PODLAGA

Republika Slovenija je upoštevala stališče Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic, da lahko države pogodbenice kot možno dodatno procesno pravico otroku priznajo pravico, da za pomoč zaprosi ustrezno osebo po svoji izbiri, da mu pomaga izraziti njegovo mnenje. Otrokov zaupnik ni uradni predstavnik države niti ni otrokov posebni pravni zastopnik (EKUOP: 4. člen). Pravno opredeljuje zaupnika otroka tudi Zakon o pravdnem postopku v 410. členu kot » /.../ osebo, ki ji otrok zaupa in si jo sam izbere /.../«. (2007: 10462).

3.3.2 DEFINICIJA OTROKOVEGA ZAUPNIKA

Opredelitev otrokovega zaupnika je po mnenju Ljubice Šalinger (2006: 43) sestavljena iz pravne definicije pravice ter osebnih lastnosti in sposobnosti otrokovega zaupnika:

- »Procesna pravica otroka;
- oseba, ki jo otrok sam izbere;
- oseba, ki ji otrok zaupa oz. mu je čustveno blizu;
- oseba, ki je sposobna razumeti način doživljanja in sprejemanja sveta konkretnega otroka;
- oseba, ki je sposobna prevesti jezik odraslih v jezik otroka in nasprotno.«

Mateja Končina Peternel (2006: 72) trdi, da je zaupnik oseba, h kateri se otrok zateče, ko starši odpovedo in zato to ni oseba, ki jo otroku kot zaupnika izbere eden od staršev. To je lahko brat, sestra, sorodnik.

3.3.3 NALOGE OTROKOVEGA ZAUPNIKA

Ljubica Šalinger (2006: 43) opredeljuje naloge otrokovega zaupnika:

- »Uresničitev otrokove procesne pravice;
- varstvo otrokove največje koristi;
- otroku v postopkih pomaga in namesto otroka izrazi njegovo mnenje;
- zaščita otroka pred ponavljajočim se nastopanjem v raznih postopkih;
- otroku daje možnost, da sodeluje v postopku.«

Katja Filipčič (2006: 79) je - kljub zavezanosti državnih organov k odločanju v imenu otrokove koristi - poudarila pomen zagovornika, ki naj bi s pomočjo posebnih znanj prepoznal otrokove koristi. Pravi, da je še posebej v civilnih postopkih dogajanje za otroka zelo stresno, saj prihaja do konflikta interesov med starši in otroki.

3.3.4 ZAGOVORNIK KOT OTROKOV VIR MOČI

Glede uvedbe pravnega instituta, ki bi v praksi omogočal delovanje odrasle osebe, ki bi dejansko soustvarjala dialog, v katerem bi bila možna večja razvidnost otrokovih koristi, se strinjam z mnenjem Matjaža Hanžka (2006: 24), ki pravi, da je: » /.../ predvsem nujno preseči miselnost, da so otroci majhni ljudje, ki imajo majhne pravice in s katerimi itak smejo razpolagati zgolj odrasli! /.../ Otroci so ljudje, ki jim glas prepogosto šibimo z nepravilnim ravnanjem. In le varovanje njihovih pravic jih bo oblikovalo v enakopravne člane družbe.«

V Sloveniji nimamo Varuha otrokovih pravic, ki bi otroke in mladostnike zastopal v posameznih postopkih in jim omogočal ustrezno strokovno pomoč. Obstaja le Oddelek za varovanje otrokovih pravic v okviru Urada varuha človekovih pravic.

Tone Dolčič (2006: 9) pravi, da so: » /.../ posamezni postopki formalno sicer urejeni, v praksi pa pogosto ne omogočajo spoštovanja posebnosti otrok v obsegu, ki bi pomenil dejansko uresničitev zaveze, da je otrokova korist vedno glavno vodilo odločanja o njegovih pravicah.«

Varuhinja človekovih pravic, Martina Jenkole (2006: 36), trdi, da moramo otroka zavarovati dovolj zgodaj, ko še ima svoje mnenje. Pravi, da je veliko primerov, kako nekateri starši, sklicevaje se na otrokovo korist, uporabljajo različne načine za spreminjanje otrokovega mnenja: »/.../ manipuliranje z otrokom v času odločanja, kateremu od staršev bo otrok zaupan, neutemeljeno preprečevanje osebnih stikov otroka s staršem, s katerim ne živi, v primerih nasilja v družini, spolne zlorabe, neurejenih družinskih odnosov /.../ «

4 EMPIRIČNI DEL

4.1 PROBLEM

Ugotoviti želim, kakšen je način svetovanja strokovnjakov, ki z otroki sodelujejo v svetovalnem procesu. Pri tem bom ugotavljala, ali je njihova drža moderna oziroma paradigmatška, ali postmoderna oziroma pripovedna.

Kot moderno držo razumem paradigmatški pristop, ki pomeni, da so strokovnjaki pri delu z otroki osredotočeni na teoretsko razlago in predpostavljene univerzalne pomene, zavzemajo držo vedočega in s tega položaja lahko tudi izpodbijajo verodostojnost otrokove zgodbe. Kot postmoderno držo pa razumem pripovedni pristop, ki pomeni, da so strokovnjaki pri delu z otroki osredotočeni na proces tukaj in zdaj, zavzemajo držo nevedočega, zanimajo jih otrokovi osebno »izgrajeni« pomeni, otrokove zgodbe se učijo. Zanimalo me bo tudi, na kakšen način se v svetovalnem procesu izraža strokovnjakova lastna udeležnost.

4.1.1 TEZA IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Teza, ki sem si jo zastavila, je, da bodo v raziskovalnem vzorcu načini svetovanja z otrokom v svetovalnem procesu izrazito postmoderni, drža strokovnjakov bo torej pripovedna z vsemi značilnimi sestavinami, ki jih podrobneje raziskujem v spodnjih vprašanjih.

Raziskovalna vprašanja, s katerimi bom preverjala tezo, so:

- Ali so strokovnjaki pri delu z otroki bolj osredotočeni na teoretsko razlago otrokove zgodbe ali na proces tukaj in zdaj v razgovoru?
- Ali strokovnjaki pri delu z otroki zavzemajo držo vedočega in v skladu s tem občasno tudi izpodbijajo verodostojnost otrokove zgodbe ali bolj zavzemajo držo nevedočega in sprejemajo otrokovo zgodbo z radovednostjo ter se je učijo?
- Ali strokovnjake pri delu z otroki bolj zanimajo univerzalni pomeni kategorij ali otrokovi osebno »izgrajeni« pomeni?

- Kakšna je strokovnjakova zgodba glede črpanja moči za delo z otroki, o spremembah v doživljanju dela z otroki od časa študija do danes ter o težavah pri delu z otroki?

4.2 METODOLOGIJA

4.2.1 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava je kvalitativna in poizvedovalna.

Teme raziskovanja so bile:

- paradigatsko utemeljena osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki;
- razumevanje lastne (strokovnjakove) in otrokove vloge;
- ravnanje z otrokovo resničnostjo, pri čemer sta me bolj zanimala otrokov vpliv in podpora strokovnjaka;
- razumevanje razlike v komunikaciji med otroki in odraslimi;
- osebna moč strokovnjaka za delo z otroki, spremembe v doživljanju dela z otroki od časa študija ter težave pri delu z otroki.

4.2.2 MERSKI INSTRUMENT IN VIRI PODATKOV

Merski instrument, ki sem ga uporabila, so smernice za intervju, sestavljene iz 11 vprašanj, ki so se nanašala na teme raziskovanja.

Moj vir podatkov je bilo 5 strokovnjakov s področja svetovalnega dela z otroki.

4.2.3 POPULACIJA IN VZORČENJE

Populacijo predstavljajo vsi strokovnjaki s področja svetovalnega dela z otroki v Sloveniji.

Vzorec je neslučajnostni, priročni. Do oseb sem prišla na podlagi poznanstev. Vsi so bili pripravljeni sodelovati.

4.2.4 ZBIRANJE PODATKOV

Podatke sem zbirala osebno in z vsakim strokovnjakom individualno. Zbiranje je potekalo od 19. maja 2010 do 26. maja 2010.

4.3 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Podatke sem obdelala kvalitativno in ročno.

Obdelava in analiza podatkov je potekala po naslednjih fazah:

1. urejanje gradiva

Intervjuje sem posnela z zvočnim snemalnikom, nato jih transkribirala. Urejeni intervjuji so mi služili za izhodiščno besedilo.

2. določitev enot kodiranja (klasificiranje)

V zapisih intervjujev sem določila enote kodiranja. Enote besedila sem razvrščala glede na teme, ki so me zanimale.

Primer: Zagotovo je potrebno *paziti na to, kje so otrokove meje, koliko zmore*.

Iz navedene povedi sem določila enoto kodiranja, to je: paziti na to, kje so otrokove meje, koliko zmore.

3. odprto kodiranje

Enote kodiranja sem vpisala v tabele glede na teme raziskovanja in vsakemu empiričnemu opisu pripisala pojem.

Tehniki, ki sem ju uporabila pri odprtem kodiranju, sta *neposredno poimenovanje* in *iskanje sinonimov*.

Primer: Zgoraj izbrano enoto sem razvrstila v temo raziskovanja osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki. Empiričnemu opisu sem pripisala pojem *otrokova individualnost*.

4. urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

Pojme, ki sem jih dobila kot rezultat odprtega kodiranja, sem hierarhično razvrstila v kategorije.

Primer: Pojem otrokova individualnost sem pod temo osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki uvrstila v hierarhično kategorijo *življenjski svet otroka*.

4.4 REZULTATI

Intervjuvala sem pet strokovnjakov.

Oseba A je socialni delavec, ki je zaključil Višjo šolo za socialno delo in univerzitetni študij sociologije. Dodatno se je izobrazil na področju izkustvene družinske terapije po Kemplerju. Z otroki in mladostniki sodeluje že 25 let. Dela z mladostniki v starostnem obdobju od 7 do 15 let, in sicer mu jih v obravnavo predlagajo šole, tožilstvo, policija, ali pa se terapije udeležijo na pobudo staršev. Prevladujoči teoretski koncepti, ki jih uporablja pri svojem delu, so iz Kemplerjeve šole, nekaj tudi iz transakcijske analize in psihoanalize.

Oseba B je psiholog, ki je zaključil podiplomski študij pedopsihiatrije, družinsko terapijo po Kemplerju in vedenjsko terapijo. Poleg tega je sodeloval na mnogo seminarjih. Z otroki dela od leta 1980, oziroma 30 let, v zadnjem času največ s predšolskimi otroki in osnovnošolci, manj pa se srečuje s srednješolci. Večinoma spremlja razvoj otroka in analizira vedenjske probleme v šoli. Pri uporabi teoretičnih konceptov svoje znanje kombinira oziroma združuje, tuji pa so mu analitični pristopi.

Oseba C je psihologinja, ki je zaključila podiplomski študij psihoterapije, pedopsihiatrije, med drugim tudi družinsko in vedenjsko terapijo. 27 let že dela z otroki, in sicer v starostnem obdobju od 6 do 12 let. Najpogosteje se srečuje z vedenjskimi in učnimi težavami otrok. Teoretične koncepte črpa iz vedenjske in družinske terapije.

Oseba D je sociologinja, ki se je dodatno izobraževala na področju zagovorništva otrokovih pravic, supervizije, v okviru seminarjev, delavnic, pričenja pa tudi s študijem integrativne psihoterapije. Z otroki sodeluje 4 leta, in sicer trenutno dela z osnovnošolci v starostnem obdobju od 6 do 14 let, pred tem pa se je ukvarjala z mladostniki v starostnem obdobju od 12 do 18 let. Mladostniki so jo obiskovali zaradi čustvenih stisk, težav doma, ljubezenskih težav, težav s samopodobo, pri zagovorništvu pa je z otroki predelovala določeno stisko. Za teoretične koncepte, ki jih uporablja, se težko opredeli, saj upošteva več smeri.

Oseba E je psihologinja, specializantka integrativne psihoterapije, udeležena je bila na mnogo dodatnih izobraževanjih s področja svetovanja otrokom. Starostna skupina otrok, s katero največ sodeluje, je od 6 do 11 let. Gre za otroke, pri katerih obstaja tveganje za čustvene motnje in motnje hranjenja, k njej pa jih napotijo splošni zdravniki, psihologi, psihiatri, CSD-ji, šola. Teoretični koncepti, ki jih uporablja, so psihoanalitske osnove, povezane s koncepti integrativne terapije, relacijske analize, gestalt terapije. Osnovno vodilo ji pomeni relacijski del, delo na odnosu bodisi znotraj skupine bodisi v odnosu terapevt-otrok, na poziciji tukaj in zdaj.

A: OSREDOTOČENOST STROKOVNJAKOV PRI DELU Z OTROKI

Vprašanim se pri delu z otroki zdi zelo pomemben sam odnos z otrokom in da je prijateljski, izpostavili so tudi upoštevanje družinskega konteksta ter postopnost razvijanja svetovalnega odnosa.

Njihovo razumevanje osredotočenosti pri delu z otroki sem razdelila v tri skupine: svetovalni odnos, lastnosti strokovnjaka ter življenjski svet uporabnika.

Pod svetovalni odnos sem uvrstila izražanje pomembnosti samega odnosa med strokovnjakom in otrokom (»Vse primarno izhaja iz tega odnosa in kar prinese sam proces.« - A); da je odnos prijateljski (»Prijazen, človeški, human odnos.« - C) in da je ključnega pomena tudi postopnost razvijanja odnosa (»Če začneš s postavljanjem vprašanj, ne začutiš otroka, kar on čuti« - D).

Lastnosti strokovnjaka sem opredelila kot človeškost (»Kot nek človek, ki ni z njimi samo zaradi problemov.« - B); osebni stik (C) in iskrenost (»Si iskren, ker otrok zelo hitro začuti, če nisi.« - D).

Strokovnjakom se zdi pomemben življenjski svet otroka, kar se izraža preko upoštevanja otrokove individualnosti (»Določeni načini odzivanja, ki so jih oblikovali, so jih oblikovali z namenom.« - E); družinskega konteksta (»Pomemben je družinski kontekst, kamor se otrok vrača.« - E) in razlik v izražanju otrok od odraslih (»Človek je, kot odrasel, samo na drug način se izraža.« - A).

B: RAZUMEVANJE STROKOVNJAKOVE IN OTROKOVE VLOGE

1. lastna (strokovnjakova) vloga

Pri strokovnjakovem razumevanju lastne vloge je prevladovalo mnenje, da kot strokovnjaki otroku niso nadrejeni, temveč so si enakovredni. Njihove interpretacije lastnih vlog sem razdelila v tri skupine: osebno vodenje, drža nevedočega ter vpliv na otrokovo življenje.

Kot osebno vodenje razumem lastno otroškost (»Se dostikrat spustim na njihov nivo.« - D); prijateljstvo (»Si njihov prijatelj, da se lahko obrnejo nate, ti zaupajo.« - D); vsakdanji pogovor (»Prek vsakdanjih pogovorov, dostikrat gre za igro, kot 'sproščen klepet.« - D) in pridruževanje otroku z namenom vzpostaviti stik (»Ne da si nek psiholog, ampak da si človek, ki si mu blizu, bolj enakovreden.« - B).

Držo nevedočega sem interpretirala kot sledenje otroku in virom moči (»Skušam otroka čim bolj razumeti, mu slediti, v njem najti stvari, ki so močne, pozitivne in mu bodo prav prišle.« - E) in da je otrok ekspert iz izkušenj (»Prostor, v katerem lahko otrok sporoča svoje misli, izraža stvari, ne da so obsojane, a da se gre proti njemu v smislu, da se ga razume, da se mu pride nasproti in iščeta nato skupaj neke stvari, ki jih ima pri sebi, kje ima on sam moči, zmožnosti in sposobnosti, da se ta del čim bolj razvije.« - E). V zadnji kategoriji sem opredelila vpliv, ki ga ima strokovnjak na otrokovo življenje v sedanjosti in prihodnosti. Danes je v vlogi vzgojitelja (»Do neke mere sem pri otrocih tudi vzgojitelj.« - A); spodbujevalca (»Spodbujevalec, tisti, ki od zunaj pogleda na problem in povleče nitke.« - C); skrbi za otrokovo korist (»Uporabiti tisto, kar mi otrok pove, v njegovo korist.« - C); sodeluje s starši (»Starša vključiti v tistih delih, ko otroku lahko pomagajo.« - E). Vpliv na prihodnost pa razumem v smislu prispevanja strokovnjaka k otrokovi kompetentnosti pri odločitvah (»Malo lahko vplivaš na to, da bo kakšne odločitve v življenju znal bolj kompetentno sprejemati.« - A).

2. otrokova vloga

Strokovnjaki pri vprašanju glede otrokove vloge v svetovalnem odnosu z otrokom niso razvili enotne razlage.

Njihove opredelitve sem razvrstila glede na upoštevanje življenjskega konteksta otroka, lastna pričakovanja do otroka in razumevanje otrokovih lastnosti.

Upoštevanje življenjskega konteksta otroka sem opredelila kot odvisnost od skupnosti (»Otrok je odvisen od skupnosti.« - A) in odvisnost od staršev (»Še ni sam samostojen odrasel, on je še vedno odvisen od staršev.« - A).

Ena oseba je izpostavila pozornost na lastna pričakovanja do otroka, ki si jih razlagam kot pripravljenost sodelovati (»Pomembno, da je otrok pripravljen sprejeti mojo vlogo in skupaj z njim raziskujem, iščem skupaj z njim različne možnosti, stiske.« - E) in da sodelovanje ni zahteva (»Da skuša, ne da mora, sodelovati, kolikor zmore.« - E).

Veliko odgovorov pa je bilo vezanih na razumevanje otrokovih lastnosti. Strokovnjaki so izpostavili odprtost otrok (»Aktivna, otroci so zelo odprti, veliko povedo.« - C); pogojevanje (»Veliko je pogojevanj, vedenjskih tehnik.« - B); neizkušenost (»Včasih otrok še ni dovolj kompetenten, da bi lahko sam zase odločal, ne more biti, ker nima dovolj izkušenj.« - D) in strah pred pričakovanji drugih (»Se bojijo vloge v tem odnosu, kaj bodo morali razkrivati, dajati.« - E).

C: RAVNANJE Z OTROKOVO RESNIČNOSTJO

1. otrokov vpliv

Trije strokovnjaki so bili glede otrokovega vpliva v svetovalnem odnosu enotni, da otrok nima vpliva, kadar gre za zanj ogrožajočo situacijo. Odgovore sem razvrstila glede na upoštevanje otrokove resničnosti in skrbnost ravnanja z njo. Navajam tudi, kdaj strokovnjaki menijo, da otrok ima vpliv in kdaj ne.

Upoštevanje otrokove resničnosti si razlagam kot strokovnjakovo občutljivost za prepoznavanje in upoštevanje otrokove pravice do sodelovanja in vpliva (»Če želi sodelovati, to jasno upoštevamo.« - B); dogovarjanje (»Če je ogrožajoča situacija, vedno vse naredim v dogovoru z otrokom.« - E); pravico do vpliva (»Pomembno je, da ve, da ima vpliv in da ne pride do izraza neka nemoč ali pa brezmejnost.« - E).

Pri skrbnosti ravnanja je pomembna zaupnost in previdnost pri ustvarjanju razlag, sklepov (»Zagotoviti skušam zaupnost oziroma da ga ne izdam.« - B); da otrok ne čuti posledic, če nekaj pove (»Skrbno ravnamo s tem, kar otrok pove, dan ne postane žrtev, da ne dobi izkušnje, da je nekaj povedal in bo za to kaznovan.« - B); da se problem raziskuje (»Iz enega pogovora z otrokom ne moreš sklepati o ničemer.« - D); da

strokovnjak preverja lastno razumevanje (»Delikatne in občutljive stvari in velikokrat moraš na več načinov vprašati, če si prav razumel, velikokrat preverjati.« - D).

Strokovnjaki so mnenja, da ima otrok lahko vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja (»Ima vedno lahko vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja.« - A) in preko pogovora (»Posreden vpliv s tem, da zaupa, da pove, vpliv ima s pogovorom.« - C).

Otrok nima vpliva, kadar gre za ogrožajočo situacijo (»Če otroka tepejo, ima zelo malo vpliva.« - C), vpliv pa je lahko pogojen tudi s starostjo (»Čim večji je otrok, tem več vpliva ima.« - B).

2. podpora strokovnjaka

Največjo podporo strokovnjaka v svetovalnem odnosu sem razbrala iz upoštevanja otrokove individualnosti. Strokovnjakove interpretacije podpore v svetovalnem odnosu razumem kot iskanje virov moči ter senzibilnost strokovnjaka za otrokovo doživljanje.

Iskanje virov moči se po mojem mnenju izraža z iskanjem uspešnih področij (»Iskati njegova močna področja in ga spodbujati v tistem, kar bi mu v življenju lahko bilo v oporo.« - B); osredotočenosti na pozitivne vire (»Osredotočim se na pozitivne vire, ki jih ima.« - E); da je pomembno tisto, kar ima (»Otrok mora razviti tisto, kar ima, in se na tem temelju ubadati s težavo, ki se zraven pojavlja.« - E); s prepoznavanjem vloge delavnic (»Mladostniki preko delavnic izražajo svoje vsebine, svoje življenje.« - A) in gledaliških skupin (»Zelo močna gledališka skupina, v kateri otroci strašno uživajo in nekateri so preko tega, ker se čutijo uspešne, ker gostujejo po drugih državah, postali bolj samozavestni.« - B).

Senzibilnost strokovnjaka za otrokovo doživljanje razumem kot upoštevanje njegove individualnosti, vrednosti (»Če preveč posegamo, ne podpiramo, gremo po poti, ki se nam zdi prava, otrok pa v tistem trenutku še ni pripravljen.« - E); dajanje pohval, nagrad (»Stimulirati, ga pohvaliti, mu dati nagrado.« - B); ustvarjanje občutka varnosti (»Da ima občutek, da lahko pride vedno, kadar želi.« - C); krepitev občutka smiselnosti spremembe (»Lahko pove tisto, kar je res in mu to lahko koristi.« - C); zmožnost empatije (»Veliko mero razumevanja, empatije, da otrok ve, da ga začutim.« - D); ustvariti možnost raziskovanja (»Ima sam možnost manevrskega prostora, kaj da iz

sebe, na kakšen način, kako.« - E) in možnost učenja novih vzorcev (»Se prepozna ustrezen odziv in se ga izpostavi, poimenuje, na ta način ga otrok začuti, tako kot sem se trenutno počutil, odzval, lahko stopam v nek kontakt z drugimi.« - E).

D: RAZUMEVANJE RAZLIKE V KOMUNIKACIJI MED OTROCI IN ODRASLIMI

Po mojem razumevanju je komunikacija z otroki vsem strokovnjakom težja kot komunikacija z odraslimi. Da je komunikacija z otroki težja kot z odraslimi, sem si razložila s pomočjo omejene zmožnosti samorefleksije otrok ter strokovnjakovega učenja otrokove zgodbe. Nato sem definirala še otrokove lastnosti, kot jih vidijo strokovnjaki. Strokovnjaki predvsem poudarjajo, da so otroci bolj odprti kot odrasli.

Omejena zmožnost samorefleksije otrok se kaže kot neizoblikovana osebnost (»V življenju se še učijo, odrasli že imajo koncept, karakter in osebnost bolj fiksen, definiran.« - A); velike količine evalviranja (»Moraš marsikaj evalvirati, od tega, kar živijo in govorijo.« - A); občutka, da komunikacija z otroki zahteva več truda (»Bistveno več zahtev kot jih vidim pri odraslih.« - E).

Komunikacija z otroki je težja tudi zato, ker se strokovnjaki učijo otrokove zgodbe. Slednje se izraža preko sprotnega preverjanja (»Veliko preverjanja dogovorov, veliko usmerjanja, ko pripovedujejo.« - C); previdnosti (»Bolj paziti, kako boš oblikoval stavek, ga nekaj vprašal.« - D); pomembnosti raziskovanja (»Njegovo razumevanje moraš zelo raziskati.« - D) in pomembnosti motiviranja (»Uporabljati prijeme, načine, kako bi ga spodbudil, kako jih boš animiral, obdržal v eni stvari.« - B).

Otrokovo komunikacijo so strokovnjaki opredelili kot odprto (»Neposreden, prinese zelo veliko vsebin direktno v prostor.« - E); konkretno (»Zelo konkretni, niso tako simbolni.« - C); neverbalno (»Otroci so manj besedno spretni, z manj izkušnjami, kako ubesediti določene situacije, notranje konflikte, ta del šele razvijajo, zato je komunikacija še zelo neverbalna.« - E); da lahko poteka v obliki igralne terapije (»Igralno terapijo uporabljam predvsem pri mlajših.« - B); pridruževanja prek sproščenega pogovora (»Da se ti otrok odpre, da ti zaupa, prideš počasi, to so koraki, preko igre, sproščenega pogovora, kaj so pri telovadbi počeli.« - D).

E: IZRAŽANJE LASTNE UDELEŽENOSTI

1. osebna moč za delo z otroki

Strokovnjakom za delo z otroki osebno moč predstavljajo raznovrstne opore, ki sem jih razvrstila v štiri skupine: stik z otrokom, ljubezen do otrok, osebna rast ter dolgoročni smisel.

Stik z otroki razumem kot pomembnost kontakta (»Pri tem mi je najbolj všeč stik, kontakt z otroki.« - B); kot intuicijo (»Intuicija in osebni stik.« - C); zaupljivost (»Znam vzpostaviti stik s starši, s tem, ko mi zaupajo, je tudi otrok bolj zaupljiv.« - C). Ena oseba je odgovorila tudi, da ji moč daje, da začuti otroka (»Začutim otroka in da to začuti tudi otrok, potem je vse lažje.« - D).

Ljubezen do otrok so vprašani po mojem razumevanju izražali z veseljem do otrok (»Si rad z njimi, da se razveseliš, ko vidiš otroka in ko je zadovoljen, uspešen.« - B); delom z majhnimi otroki (»Zelo rada delam z majhnimi otroki.« - C) in lastno igrivostjo (»Sprožim igrivost in greva v delu, ki je njemu blizu, skupaj naprej.« - E).

Osebno rast sem si razložila z naslednjimi trditvami: ena oseba je odgovorila, da ji pomaga, da je bila tudi sama mladostnik (»Pri delu z otroki mi pomaga, da sem bil sam mladostnik.« - A); da ima svoje otroke (A); usposabljanje (»Po malem se ves čas usposabljam.« - A); osebne in poklicne izkušnje (»Izkušnje in znanje, ki sem si jih nabral v letih svojega življenja, osebno in poklicno.« - A). Druga oseba pa je odgovorila, da ji pomaga raziskovanje sebe in drugih (»Da sem oseba, ki raziskuje sebe in druge.« - E) in raziskovanje lastnega odziva (»Veliko delam na tem, kaj se meni dogaja, ko sem v odnosu z otrokom, ker se mi zdi zelo pomemben odziv.« - E).

Ena oseba je navedla tudi dolgoročni smisel, in sicer da otrok postane uspešna odrasla oseba (»Ko ga srečaš čez nekaj let, da ni več majhen, a da je uspešna odrasla oseba.« - B).

2. sprememba v doživljanju dela od časa študija

Dve vprašani osebi sta navedli, da je delo z otroki bolj zahtevno, kot sta si predstavljali v času študija. Doživljanje dela od časa študija sem razvrstila v tri skupine: delo je težje, idealiziranje in prilagajanje praksi.

Da je delo težje, izraža zahtevnost (»Včasih težje, kot sem si predstavljala, to je zelo zahtevno področje.« - E), (»Sem mislila, da je bolj enostavno.« - D). Dve osebi sta delo v času študija, kot ga razumeta danes, idealizirali: da boš rešil vse težave sveta (»Prej si predstavljaš, da boš rešil vse težave tega sveta, da bodo otroci prihajali k tebi in sodelovali.« - B) in da bo premikala gore (»Več uspeha, takrat se mi je zdelo, da bom gore premikala.« - C).

Prilagajanje praksi pa izraža večjo dinamičnost (»Manj razgibano, nisem si predstavljala, da je tako dinamično.« - E); razliko med teorijo in prakso (»V praksi drugače, kot si predstavljaš.« - D) ter učenje in razvoj (»Bistveno drugače ne, sem se pa učil in razvijal.« - A).

3. težave pri delu z otroki

Težave pri delu z otroki, ki so jih navajali strokovnjaki, sem razvrstila v tri skupine: pomanjkanje znanja in izkušenj, odnos staršev do otrok in agresivnost.

Pri pomanjkanju znanja in izkušenj je ena oseba izpostavila pomanjkanje znanja, pristopov (»Še na začetku, se še navajam in nimam izkušenj, ne obvladam toliko pristopov.« - D) druga oseba pa širok spekter težav (»Potreben bo še razvoj, ker je spekter težav, s katerimi se srečujejo otroci, zelo širok.« - E).

Odnos staršev do otrok sem opredelila z razumevanjem, da so otroci življenjski koncept (»Pri starših, ki imajo otroke v nekem svojem življenjskem konceptu in jih imajo za mašila v življenju.« - A); s predsodkom, da je z otrokom nekaj narobe (»Z otroki zelo malo, včasih s starši, ki imajo vedno redkeje predsodek, da je z otrokom nekaj narobe, da je stigmatiziran, če hodi v svetovalno službo.« - C) in s strahom pred 'izdajo' staršev (»Lojalnost do staršev, da nečesa ne povedo, ker bi škodovali staršem.« - C).

Ena oseba je kot problem izpostavila agresivnost, kar opredeljuje v povezavi s povečanim vznemirjenjem avtističnih otrok (»Problematika takšna, da otroci z motnjo avtističnega spektra, ki v povečanem vznemirjenju, ko jim nekaj ne odgovarja, kažejo simptome, ki niso zaželeni: agresivnost do sebe, drugih, verbalna agresivnost.« - B); medijem (»Družba spodbuja agresivnost preko televizije, računalniških igrice.« - B) in vzgojo doma (»Tudi doma rečejo, naj udari nazaj, če ga kdo udari.« - B).

4.5 RAZPRAVA

Kljub temu da načini ravnanja strokovnjakov v raziskovalnem vzorcu temeljijo na različnih epistemoloških postavkah, je njihova drža pripovedna, postmoderna. Lastno razumevanje njihovih odgovorov sem lahko razvrstila v različne hierarhične kategorije, ki temeljijo na postmodernem razumevanju svetovalnega dela z otroki.

Osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki sem raziskovala z vprašanjem: kaj se vam zdi pri delu z otroki pomembno. Iz odgovorov sem nato skušala razbrati, ali so strokovnjaki bolj osredotočeni na teoretsko razlago tistega, kar jim otrok pove, ali so v svetovalnem procesu bolj osredotočeni na proces tukaj in zdaj. V skladu s tem sem odgovore razdelila v skupine: svetovalni odnos, lastnosti strokovnjaka in življenjski svet otroka. V kategoriji svetovalni odnos so strokovnjaki poudarili pomembnost samega odnosa, da je odnos prijateljski in da se postopno razvija. Razlagam si, da odnos, v katerem obstaja osredotočenost na teoretsko razlago, ne more biti prijateljski in da ne upošteva postopnega razvijanja, ki jo je, na primer, oseba E opredelila kot »Če začneš s postavljanjem vprašanj, ne začutiš otroka, kar on čuti.« Predpogoj za to, da otroka začutimo, pa pomeni delo v sedanjosti. Lastnosti strokovnjaka, ki so jih izrazili, in sicer človeškost, osebni stik ter iskrenost prav tako ne kažejo na izključno upoštevanje vnaprej postavljenih diagnoz, temveč na pridruževanje otroku kot ekspertu iz izkušenj. Strokovnjakom se zdi pomembno upoštevanje življenjskega sveta otroka, od otrokove individualnosti, družinskega konteksta, do razlik v izražanju v primerjavi z odraslimi. Če bi bili osredotočeni na teoretsko razlago, si razlagam, da bi bilo bolj pomembno, da je otrok dorasel svojim vrstnikom, kot to, da je potrebno slediti njegovemu individualnemu razvoju. Prav tako ne bi bili pozorni na obstoj in pomembnost razlike

med otroki in odraslimi. Otroci bi bili že v izhodišču stopničko nižje od odraslih in ne bi veljala trditev osebe A: »Človek je, kot odrasel, samo na drug način se izraža:«

Vse to kaže na delo v sedanjosti, na odnosu in procesu, znotraj katerega je možno raziskovanje trenutnega otrokovega doživljanja lastnega sveta.

Naslednje raziskovalno vprašanje preverja, ali imajo strokovnjaki držo nevedočega ali vedočega, kar predpostavlja, da se z radovednostjo učijo otrokove zgodbe oziroma da jo izpodbijajo, kar sem v prvem delu, ko preverjam strokovnjakovo razumevanje lastne in otrokove vloge, upoštevala v kontekstu soodvisnosti. To pomeni, da na primer drža nevedočega hkrati predstavlja učenje otrokove zgodbe in drža nevedočega hkrati pomeni izpodbijanje otrokove zgodbe.

V drugem delu sem z vprašanjem o razliki v komunikaciji med otroki in odraslimi učenje oziroma izpodbijanje otrokove zgodbe interpretirala kot posledico predhodnega razumevanja vlog v terapevtskem odnosu. Tako lahko dodatno preverim, ali se strokovnjakovi konstrukti glede tega, kakšen je njihov in kakšen otrokov delež v svetovalnem procesu, ujema z njihovim razumevanjem razlik v komunikaciji med otroki in odraslimi.

Strokovnjakovo razumevanje lastne vloge sem interpretirala kot osebno vodenje, ki ga v kontekstu raziskave razumem kot lastno otroškost, prijateljstvo, vsakdanji pogovor, pridruževanje otroku z namenom vzpostaviti stik. Primer pridruževanja je, na primer, trditev osebe B: »Ne da si nek psiholog, ampak da si človek, ki si mu blizu, bolj enakovreden.« Posebej sem izpostavila lastnosti, ki po mojem mnenju izrazito kažejo na držo nevedočega, in sicer sledenje otroku in njegovim virom moči ter upoštevanje dejstva, da je otrok ekspert iz izkušenj. Hkrati lahko potrdim, da navedene trditve nakazujejo tudi na to, da se strokovnjaki otrokove zgodbe učijo. Vse to kaže na to, da se intervjuvanci zavedajo vpliva, ki ga imajo na otrokovo življenje in da ne zavzamejo drže vedočega, torej ne menijo, da posedujejo objektivno preverljiva znanja o otroku. Na otrokovo sedanjost vplivajo v vlogi vzgojitelja, spodbujevalca, delovanja v otrokovo korist, da sodelujejo s starši. Dopuščajo tudi možnost, da bo v prihodnosti otrok bolj kompetenten pri sprejemanju odločitev. S tem lahko potrdim, da so strokovnjaki na podlagi razumevanje lastne vloge v svetovalnem procesu povsem zavzeli držo

nevedočega, torej pripovedno držo, kar pomeni, da se otrokove zgodbe učijo, in ne vedočega, ki bi pomenila, da skušajo otrokovo zgodbo izbodbijati.

Razumevanje otrokove vloge v svetovalnem odnosu sem interpretirala kot upoštevanje življenjskega konteksta otroka, in sicer kot otrokovo odvisnost od skupnosti in staršev. Odvisnost od skupnosti razumem znotraj koncepta otrokove zgodbe. Ne moremo namreč mimo dejstva, da je otrok resnično odvisen od svojih staršev, skupnosti. Strokovnjaki imajo tudi lastna pričakovanja do otroka, in sicer da je pripravljen sodelovati, a da hkrati sodelovanje zanj ne sme postati zahteva. Oseba E je, na primer, poudarila, da otrok: »Skuša, ne da mora sodelovati, kolikor zmore.« Strokovnjaki so opredeljevali tudi otrokove lastnosti, na primer odprtost, neizkušenost, strah pred pričakovanju svetovalca, velikokrat so uporabljali tehniko pogojevanja.. Poudarjanje otrokove odprtosti razumem kot strokovnjakovo razumevanje otroka z vidika drže nevedočega. Odprtost mi predstavlja področje neznanega, torej upoštevajo otrokovo udeležnost in njegovih odgovorov ne predvidevajo vnaprej – otrokove zgodbe se učijo.

Pri vprašanju o razliki v komunikaciji med otroki in odraslimi je večina odgovorila, da jim je komunikacija z otroki težja zaradi njihove omejene zmožnosti samorefleksije, kar s pomočjo odgovorov intervjuvancev interpretiram kot posledico neizoblikovane osebnosti, zato je potrebnega veliko evalviranja, pa tudi več truda. Strokovnjaki se otrokove zgodbe učijo s pomočjo sprotnega preverjanja, so previdni, pomembno se jim zdi raziskovanje in motiviranje. Če bi strokovnjaki izpodbijali verodostojnost otrokove zgodbe, sklepam, da bi najprej odgovorili, da se jim zdi komunikacija z otroki lažja, ker niso odrasli in ne znajo 'pravilno' misliti. Intervjuvanci so, ravno obratno, opisali otrokovo komunikacijo kot odprto, konkretno, v obliki sproščenega pogovora, neverbalno, poudarjali so tudi slabšo besedno izraznost in neizkušenost. Torej gre za izrazito izražanje osebne udeležnosti intervjuvancev, njih kot odraslih. Opisovali so, po čem se, po njihovem mnenju, otrok razlikuje od odraslega. Seveda bi se vsak odrasel s tem strinjal. A če otrokov svet popolnoma ločimo od sveta odraslih, potem izgubimo vse opise, ki kažejo na 'manj', 'nerazvito', 'neizkušeno', 'bolj konkretno'. Otrokov manjko v kontekstu neotroškega pride do izraza zgolj v odnosu razlikovanja med otroki in odraslimi. Zato se mi zdi pomembno, da strokovnjaki raziskujejo otrokovo zgodbo, sproti preverjajo lastno razumevanje, vrednotijo. Na ta način razvijajo svoje

razumevanje otrokovega razumevanja sveta, kar je v nasprotju z izpodbijanjem verodostojnosti otrokove zgodbe.

Trditev, da bi morala biti strokovnjakova interpretacija razlike v komunikaciji produkt strokovnjakovih interpretacij lastne in otrokove vloge oziroma učenje ali izpodbijanje otrokove zgodbe produkt drže nevedočega in drže vedočega, je ustrezna. Pri trditvah o tem, kaj strokovnjakom pomeni njihova in kaj otrokova vloga, sem ugotovila, da zavzemajo držo nevedočega, torej se otrokove zgodbe učijo. To ugotovitev pa sem lahko ponovno potrdila s pomočjo ugotavljanja razlik v komunikaciji med otroki in odraslimi.

Pri sklopu preverjanja ravnanja strokovnjakov z otrokovo resničnostjo sem izpostavila otrokov vpliv v svetovalnem procesu in podporo strokovnjaka. Pri tem sem želela ugotoviti, ali strokovnjake zanimajo osebno izgrajeni pomeni otrokovega deleža v delovnem odnosu, ali iščejo univerzalni pomen. Glede na to, da sem interpretirala upoštevanje otrokove resničnosti kot strokovnjakovo občutljivost za prepoznavanje in upoštevanje otrokove pravice do sodelovanja in vpliva, dogovarjanje, pravico do vpliva in skrbnost ravnanja z otrokovim svetom kot pomembnost zaupnosti in previdnosti pri ustvarjanju razlag, sklepov, da ne čuti posledic, če nekaj pove, lahko trdim, da strokovnjaki upoštevajo otrokove osebno izgrajene pomene. Če gre za dogovarjanje, raziskovanje problema in preverjanje lastnega razumevanja, menim, da to ne pomeni iskanja univerzalnih, objektivnih resnic.

Pri vprašanju o vplivu otroka v svetovalnem odnosu, so intervjuvanci odgovarjali, da otrok ima vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja, da ga ima s pogovorom in da vpliva nima, kadar gre za ogrožajočo situacijo. Prav tako je vpliv pogojen s starostjo – starejši kot je, več vpliva ima. Pri tem delu ne morem preveriti, ali gre za iskanje osebno izgrajenih pomenov, ali iskanje univerzalnih resnic, saj sem iz odgovorov lahko sklepala, da je otrokov vpliv pogojen, predvsem zaradi ogrožajočih situacij. A s tem sem ugotovila zgolj vpliv, ki ga ima otrok v svoji socialni mreži in ne v delovnem odnosu. Pomanjkljivost ugotovitve pripisujem preveliki abstraktnosti vprašanja, ki bi ga morala bolj konkretizirati.

Podpora strokovnjaka se kaže v iskanju virov moči in senzibilnosti strokovnjaka za otrokovo doživljanje. Iskanje virov moči se izraža z iskanjem področij, na katerih je otrok uspešen, v osredotočenosti na pozitivne vire, da je pomembno tisto, kar ima (in ne tisto, česar nima), s pomočjo delavnic in gledaliških skupin kot dveh konkretnih primerov področij, kjer so nekateri otroci močni. Strokovnjakova senzibilnost za otrokovo doživljanje se po mojem mnenju izraža z upoštevanjem individualnosti, s pohvalo in nagrado, z zagotavljanjem občutka varnosti, s krepitvijo občutka smiselnosti spremembe, empatije, možnosti raziskovanja in učenja novih vzorcev. Vse to izrazito kaže na strokovnjakovo iskanje otrokovega lastnega zaznavanja, interpretiranja, razlikovanja življenjskega sveta in ne na vnaprej premišljene vzorce delovanja, katerim naj bi otrok ustrezal. Torej strokovnjake zanimajo otrokovi osebno izgrajeni pomeni in ne predpostavljeni univerzalni pomeni njegove zgodbe.

Strokovnjakove zgodbe o črpanju virov moči za delo z otroki, doživljanju dela od časa študija do danes ter težavah pri delu z otroki so raznolike. Vsak črpa iz svojega vira moči, za nekatere je to stik z otrokom, od pomembnosti kontakta, intuicije, zaupljivosti do tega, da začutijo otroka. Drugim pomaga ljubezen do otrok, lastna igrivost, veselje do otrok. Tretji vidijo v delu tudi osebno rast, in sicer da so bili sami mladostniki, da imajo lastne otroke, da so se usposabljali, da imajo osebne in poklicne izkušnje, raziskujejo sebe in lasten odziv ter druge. Odgovor, ki se je pojavil, je tudi v dolgoročnem smislu, da vidijo, da otrok reši težave in postane uspešna odrasla oseba.

V povezavi s primerjanjem predstav o delu z otroki v času študija in danes, so intervjuvanci izpostavili, da je delo težje. Nekateri so delo v času študija idealizirali, poudarjali so tudi razliko med teorijo in prakso. Delo z otroki jim otežujejo pomanjkanje znanja in izkušenj, odnos staršev do otrok in agresivnost otrok. Nekateri trdijo, da starši, čeprav vedno redkeje, še vedno mislijo, da je z otrokom nekaj narobe, če obiskuje psihologa. Agresivnost otrok pa se kot težava pojavlja pri otrocih z avtizmom, sicer pa zaradi vzgoje doma in medijev.

Glede na to, da sem intervjuvala 5 strokovnjakov, dobljenih ugotovitev ne morem posplošiti.

4.6 SKLEPI

Prišla sem do naslednjih sklepov:

- strokovnjaki so pri delu z otroki osredotočeni na proces tukaj in zdaj in ne na teoretsko razlago;
- strokovnjaki pri delu z otroki zavzemajo držo nevedočega, otrokove zgodbe se učijo, ne pa da bi iz drže vedoče skušali izpodbiti verodostojnosti otrokove zgodbe;
- strokovnjake pri delu z otroki zanimajo otrokovi osebno »izgrajeni« pomeni in ne predpostavljeni univerzalni pomeni kategorij;
- zgodbe strokovnjakov glede črpanja virov moči za delo z otroki, o spremembah v doživljanju dela z otroki od časa študija do danes ter o težavah pri delu z otroki so zelo raznolike;
- strokovnjakovi načini svetovanja so izrazito postmoderni, torej zavzemajo pripovedno držo in ne moderne, paradigmske.

4.7 PREDLOGI

Glede praktičnega delovanja predlagam, da bi:

- zastavila bolj jasna, enoznačna vprašanja ali pa oblikovala več konkretnih podvprašanj;
- intervjuvala bi lahko več strokovnjakov z različnih področij, da bi bil vzorec reprezentativen;

Glede nadaljnjega raziskovanja predlagam, da bi:

- izvajali seminar o narativnih pristopih, s katerimi konkretno intervjuvanci niso podrobneje seznanjeni;
- aktivno izvajali institut zagovornika otrokovih pravic.

5 POVZETEK

V svoji diplomski nalogi sem raziskala različne načine socialnega in psihoterapevtskega svetovanja na podlagi dveh temeljnih predpostavk: moderne in postmoderne. Moderno paradigmo sem utemeljila s pomočjo kibernetike 1. reda, postmoderno paradigmo pa s pomočjo kibernetike 2. reda in socialnim konstrukcionizmom.

Osrednja misel, ki sem ji sledila, ni bilo vprašanje, ali otroka sploh vključiti v terapevtski proces in postopek pred pravosodnimi organi, temveč kako. Na podlagi psihološke, pravne in postmoderne definicije sem skušala prikazati različno razumevanje otrokove epistemologije. Psihološka znanost uporablja delitev na otroško in razvojno psihologijo, pri čemer se razvojna obdobja ločijo glede na značilnosti otrokovega mišljenja, čustvovanja in vedenja. Ugotovila sem, da pravna znanost v svojo stroko v grobem integrira nekatere pomembne psihološke starostne mejnike otrok in mladostnikov, vendar se le-ti razlikujejo glede na pravna področja. S postmoderno definicijo otroka sem želela poudariti pomen lastne udeležnosti kot avtorice besedila in opozoriti na socialne diskurze o otrocih.

S prehodom od razumevanja otroka kot nekoga, 'na katerem' strokovnjak dela, k temu, da strokovnjak dela skupaj z otrokom, pri čemer upošteva lastno in otrokovo resničnost, sem želela prikazati pomembnost spoznanj kibernetike opazujočih sistemov (kibernetike 2. reda). Kljub temu, da so svetovalni procesi, ki temeljijo na objektivistični epistemologiji (moderne paradigmi), uporabni, in jih lahko razumemo kot znanje za ravnanje, se razlikujejo od postmodernih pristopov, ki ne predpostavljajo objektivne, linearne kavzalnosti, temveč upoštevajo rekurzivnost v kontekstu posameznika in hkrati v interakciji z drugimi osebami. Koncept, ki predvideva objektivno resničnost in spregleda otroka kot enakovrednega sogovornika, uporabljajo pri ravnanju z otrokovo resničnostjo tudi pravosodni organi. Zato sem poudarila pomen otrokovega zagovornika kot tistega, ki resnično deluje v otrokovo korist, ki jo razumem kot ravnanje v skladu z razumevanjem otroka kot eksperta iz izkušenj.

Pri raziskavi sem prišla do ugotovitev, da so strokovnjaki pri delu z otroki osredotočeni na proces tukaj in zdaj in ne na teoretsko razlago, pri delu z otroki zavzemajo držo

nevedočega, kar pomeni, da se otrokove zgodbe učijo, ne pa da si prisvajajo držo vedočega, kar bi pomenilo, da izpodbijajo verodostojnost otrokove zgodbe. Pri delu z otroki jih zanimajo otrokovi osebno izgrajeni pomeni in ne predpostavljeni univerzalni pomeni kategorij. Zgodbe strokovnjakov glede črpanja virov moči za delo z otroki, o spremembah v doživljanju dela z otroki od časa študija do danes ter o težavah pri delu z otroki so zelo raznolike. Ugotovila sem, da so strokovnjakovi načini svetovanja v mojem raziskovalnem vzorcu postmoderni, da torej zavzemajo pripovedno držo in ne moderne, paradigmatske.

6 LITERATURA IN VIRI

1. Anderson, T. (1997), *Miserere Nobis. A choir of small and big voices in despair*. V: Smith, C., Nylund, D. (ur.) *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press. 162–173.
2. Batistič Zorec, M. (2000), *Teorije v razvojni psihologiji*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
3. Barragar-Dunne, P. (1997), »Catch the Little Fish«. V: Smith, C., Nylund, D. (ur.) *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press. 77–110.
4. Čačinovič Vogrinčič, G. (1998), *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. (Zbirka Sophia 1998, 4).
5. Čačinovič Vogrinčič, G., Šugman Bohinc, L. (2000), Učinkovitost (uspešnost) razgovora v socialnem delu z družino. *Socialno delo* 39, 3: 175–189.
6. Čačinovič Vogrinčič, G. 2008. *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
7. Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebne stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. (Zbirka katalog socialnega dela).
8. Deklaracija o otrokovih pravicah. <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/deklaracija-o-otrokovih-pravicah/#c72>. (27. 12. 2009)
9. Dolčič, T. (2006), Zborniku in projektu na pot. V: Jenkole, M. (ur.) *Zagovornik – glas otroka*. Zbornik. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. 9–10.
10. Epston, D. (1997), »I Am a Bear«. V: Smith, C., Nylund, D. (ur.) *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press. 53–70.
11. Filipčič, K. (2006), Zagovorništvo otrok v kazenskem postopku. V: Jenkole, M. (ur.) *Zagovornik – glas otroka*. Zbornik. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. 79–86.
12. Freedman H., J., Combs, G. (1997), Lists. V: Smith, C., Nylund, D. (ur.) *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press. 147–161.
13. Gammer, K. (2009), *The Child's Voice in Family Therapy*. New York, London: W.W. Norton & Company.

14. Geldard, K., Geldard, G. 2008. *Counselling Children: A Practical Introduction*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications. (3rd edition)
15. Hanžek, M. (2006), Govor varuha človekovih pravic. V: Jenkole, M. (ur.) *Zagovornik – glas otroka*. Zbornik. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. 23–24.
16. Horvat, L., Magajna, L. (1987), *Razvojna psihologija*. Ljubljana: DZS.
17. Juul, J. (2008), *Kompetentni otrok*. Ljubljana: Didakta.
18. Kompare, A., Stražišar, M., Vec, T., Dogša, I., Jaušovec, N., Curk, J. (2002), *Psihologija: spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS.
19. Končina Peternel, M. (2006), Ali so po sedanji pravni ureditvi koristi otroka v civilnih postopkih dovolj zavarovane? Izhodišča za razpravo. V: Jenkole, M. (ur.) *Zagovornik – glas otroka*. Zbornik. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. 69–78.
20. Konvencija o otrokovih pravicah (1989), Uradni list RS – Mednarodna pogodba 9/92, str. 821 – 834. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/I_CRC_-_Konvencija_o_otrokovih_pravicah.pdf. (26. 12. 2009)
21. Konvencija o uresničevanju otrokovih pravic (1999). <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/svet-evrope/evropska-konvencija-o-uresnicevanju-otrokovih-pravic-svet-evrope/#c77>. (27. 12. 2009)
22. Kordeš, U. (2005), *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis. 65–118.
23. Leboyer, F. (1983), *Rojstvo brez nasilja*. Ljubljana: Delavska enotnost. (Zbirka: Človek družina-družba).
24. Lobovits H., D., Freeman C., J. (1997), Destination Grump Station – Getting Off the Grump Bus. V: Smith, C., Nylund, D. (ur.) *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press. 174–194.
25. Jenkole, M. (2006), Zagovorništvo otrok in mladostnikov – to je naša obveza, in ne dobrovolja! V: Jenkole, M. (ur.) *Zagovornik – glas otroka*. Zbornik. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. 35–40.
26. Marjanovič Umek, L., Zupančič, M., Fekonja, U., Kavčič, T., Svetina, M., Tomazo Ravnik, T., Bratanič, B. (2004), *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave filozofske fakultete).

27. Mešl, N. (1997), *Teorije ravnanja in uspešnost procesov pomoči v socialnem delu z družinami* (izbrana poglavja). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
28. Milošević Arnold, V., Poštrak, M. (2003), *Uvod v socialno delo*. Ljubljana: Študentska založba.
29. Možina, M. (2003), *O prisotnosti, pristnosti in trenutkih srečanja odraslih z otroki*. V: Ažman, R. (ur.). Lahko vzgojim uspešnega otroka? Priročnik za starše, vzgojitelje in učitelje. Ljubljana: Epta. 13–39.
30. Možina, M. (2005), Prispevek sistemske psihoterapije k sodobnim tokovom v psihoterapiji. V: J. Bohak, M. Možina (ur.). *Četrty študijski dnevni Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*, Rogla. Zbornik prispevkov. 8–23.
31. Musek, J., Pečjak, V. (2001), *Psihologija*. Ljubljana: Educy.
32. Pavčnik, M. (1999), *Teorija prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Zbirka Pravna obzorja; 8).
33. Schiepek, G., Ludwig-Becker, F., Helde, A., Jagfeld, F., Petzold, E.R., Kröger, F. (2005), Sinergetika za prakso: terapija kot spodbujanje samoorganizirajočih procesov. V: J. Bohak, M. Možina (ur.). *Četrty študijski dnevni Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*, Rogla. Zbornik prispevkov. 25–33.
34. Smith, C., Nylund, D. (1997), *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: The Guilford Press.
35. Stern, N. D. (1985), *The Interpersonal World of the Infant. A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. United States of America: Basic Books.
36. Šugman Bohinc, L. (1996), Socialno delo – znanost? *Socialno delo* 35, 5: 403–405.
37. Šugman Bohinc, L. (1997), Epistemologija socialnega dela. *Socialno delo* 36, 4: 289–308.
38. Šugman Bohinc, L. (2000), Kibernetika spremembe in stabilnosti. *Socialno delo* 39, 2: 93–108.
39. Šugman Bohinc, L. (2003), Pripovedovanje zgodb v socialnem svetovanju in psihoterapiji. *Socialno delo* 42, 6: 377–383.
40. Ule, M., Kuhar, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo*. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. FDV: Center za socialno psihologijo. (Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja).

41. Toličič, I., Smiljanić-Čolanović, V. (1973), *Otroška psihologija*. Ljubljana: Mladinska knjiga (druga izdaja).
42. Zakon o pravdnem postopku. Ur. l. RS, 73/2007.
43. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Ur. l. RS, 65/2005.

7 PRILOGE

Priloga A: Smernice za intervju

Kaj ste po izobrazbi?

Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi?

Kako dolgo že delate z otroki?

S katero starostno skupino otrok delate?

Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam?

Katere teoretične koncepte uporabljate?

Ali uporabljate psihološke vprašalnike, teste? Kako z rezultati le-teh ravnate? Kaj vam o otroku povedo?

Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi? Katerimi?

V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi?

Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki? Lahko prosim navedete primer?

Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate? Kako se vam je pogled spremenil?

Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno?

Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom?

Ali otroku razložite, na kakšen način delate, mu poveste, kakšna je vaša in kakšna njegova vloga?

Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki?

Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite?

Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate?

Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve?

Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve? Lahko prosim navedete primer?

S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki?

Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? Lahko prosim navedete primer?

Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki?

Kaj bi radi pri svojem delu z otroki izboljšali?

Priloga B: Intervjuji in enote kodiranja

OSEBA A

Kaj ste po izobrazbi? Višja šola za socialno delo. Univerza: sociologija Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi? izkustvena družinska terapija po Kemplerju Kako dolgo že delate z otroki? 5 let kot prostovoljec + 20 let delovne dobe S katero starostno skupino otrok delate? Različno, od 7, 8 let. Višja stopnja osnovne šole. Zadnja triada. Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam? So poslani s strani šole, tožilstva, policije, do tega, da starši želijo v svetovalnem smislu. Mladostniku se v življenju lahko marsikaj zaplete. Kot CSD imamo javna pooblastila, celo z odvzemi otrok, nameščanje v druge ustanove, klasično svetovanje. Katere teoretične koncepte uporabljate? Največ iz Kemplerjeve šole. Tudi nekaj znanj iz transakcije, psihoanalize. Ali uporabljate psihološke vprašalnike, teste? Kako z rezultati le-teh ravnate? Kaj vam o otroku povedo? Ne, nikoli, za to so usposobljeni psihologi.	
Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi? Katerimi? V okviru projektnega dela – delavnice in tabori. <u>Mladostniki preko delavnic izražajo svoje vsebine, svoje življenje.</u> Odigrajo neko zgodbo in tako skušajo interpretirati svojo zgodbo.	IIIb
<u>Izhajamo iz interesov mladostnikov pri delavnicah.</u>	IIb
V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi? <u>V življenju se še učijo, odrasli že imajo koncept, karakter in osebnost bolj fiksno, definirano. Otroci so še bolj odprti,</u> ker se še učijo živeti. V nekem smislu so lažji za komunikacijo, v drugem pa težji, ker <u>moraš marsikaj evalvirati, od tega, kar živijo in govorijo,</u> ker sami te sposobnosti samorefleksije še nimajo razvite. Odrasli v tem smislu lahko več ponudi, že sam pove, kako razmišlja, kaj se jim dogaja, otroci pa so bolj odkriti, nudijo več odprtih informacij o sebi.	IV IV IV
Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki? Otroke je potrebno vedno še malo vzgajati, odraslih ne.	
Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate? <u>Bistveno drugače ne, sem se pa učil in razvijal.</u>	Vb

Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno? <u>Otrok ne bi dal v drug položaj kot odraslega. Človek je, kot odrasel, samo na drug način se izraža</u>, ker še nima določenih stvari fiksiranih.	I I
Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom? Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki? Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite? Otroke je treba malo vzgajati, ker so v razvoju, spoznavajo svet, <u>do neke mere sem pri otrocih tudi vzgojitelj</u>. On se še uči, kje so meje, kakšno je življenje. Ostale stvari niso niti nujno različne kot pri odraslih, le da odrasli marsikaj bolj zakrijejo. Malo <u>lahko vplivaš na to, da bo kakšne odločitve v življenju znal bolj kompetentno sprejemati</u>.	IIa IIa
Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate? Bolj sem občutljiv na to, da <u>še ni samostojen odrasel, on je še vedno odvisen od staršev</u>. Potrebno ga je razumeti v življenjskem kontekstu. Če mi zaupa, da ga doma tepejo, ga ne morem vprašati, ali je že razmišljal o ločitvi. <u>Otrok je odvisen od skupnosti</u>.	IIb IIb IIb
Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve? Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve? Lahko prosim navedete primer? Tega nihče nikoli ne bo mogel izmeriti. Teoretično lahko rečem, da <u>ima vedno lahko vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja</u>. Da prepozna dejstva, da je sposoben jasno videti, kaj se mu dogaja. Potem se sprememba zgodi. Ključna stvar je tudi pri otroku pogum in sposobnost pogledati in razumeti. Ko ugotovi, da bo oče vedno isti, da ga bo vedno tepel in nesramen, ne bo več isto, bo začel iskati druge rešitve, kako blažiti udarce. Potem <u>če pride in reče, da mu je slabo doma in ga tepejo, se začnem z njim pogovarjati, imam močna pooblastila, lahko gre drugam živeti</u>. Otrok čuti moč, so tudi institucije, ki očeta ali mamo ustavijo. Vpliv je na več nivojih.	IIIa IIIa
S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki? Težave so <u>pri starših, ki imajo otroke v nekem svojem življenjskem konceptu in jih imajo za mašila v življenju</u>. Primer: mati se je že pred leti ločila od partnerja, 13-letni sin pa nazaduje. Ko so rekli, naj gre v mladinsko skupino, je mama vprašala, kaj bo potem ona. Za tem fant ni prišel več na CSD, niti na učno pomoč.	Vc
Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? Različno. <u>Včasih je potrebno delati pri starših</u>. Če so oni tisti, ki imajo previsoka merila, je potrebno to spremeniti pri njih. Če je skrb za otroka neustrezna, so možni tudi odvzemi, nameščanje v zavode. Imamo tudi program za mlade, v katerem lahko otroci preživljajo svoj prosti čas. <u>Odvisno od situacije uporabnika</u>.	IIIb IIIb
Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki? Prav mi prideta 2 stvari: <u>da sem sam bil mladostnik in da imam svoje otroke</u>, 4 otroke od 9-19 let. <u>Po malem se ves čas usposabljam. Izkušnje in znanje, ki sem si jih nabral v letih svojega življenja, osebno in poklicno</u>.	Va, Va Va Va
Kaj bi radi pri svojem delu z otroki izboljšali?	

Tistih znanj, ki nimam, iščem zunaj, sam sem bolj usmerjen terapevtsko svetovalno. Mogoče čutim manjko pri znanju glede spolnih zlorabah, krajše usposabljanje v diagnostičnem smislu, kako preko risbe prepoznavati zlorabo. A ni tako enostavno.	
--	--

OSEBA B

Kaj ste po izobrazbi?

Psiholog.

Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi?

Podiplomski študij pedopsihiatrije, družinske terapije (gestalt Kemplerjevega tipa) in vedenjske terapije. + mnogi seminarji

Kako dolgo že delate z otroki?

Od leta 1980, 30 let.

S katero starostno skupino otrok delate?

Zadnja leta največ predšolskih in osnovnošolskih otrok. Zelo malo se srečujem s srednješolci.

Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam?

Veliko otrok ne pride k meni prostovoljno. Kar je v šoli, je velikokrat delo z otroki, ki imajo probleme. En del mojega dela (približno 30-40%) je spremljanje razvoja otroka: kako napreduje, kje ima težave, kaj bi se dalo narediti in p.

Večina mojega dela so otroci s problemi, ki pridejo k meni neprostovoljno, v zadnjih letih vedenjski problemi. V zadnjih letih imamo čedalje več otrok z govorno-jezikovno motnjo in motnjo avtističnega spektra in ti otroci imajo več vedenjskih težav v šoli.

Katere teoretične koncepte uporabljate?

Uporabljam ekleptični pristop; vse, kar znam in sem nabral, skušam združiti. Sem družinski terapevt, a tudi v družinski terapiji uporabljam vedenjske tehnike. Znanje kombiniram. Nikakor ne uporabljam analitičnih pristopov, to mi je tuje. Kratke, površinske tehnike, terapije, npr. vedenjska, družinska, ko gre za nekaj krajšega in ne za leta in leta dela.

Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi?

Katerimi?

Igralno terapijo uporabljam predvsem pri manjših otrocih, kjer je mogoče komunikacija težja, kjer niso zaželeni direktna vprašanja, ampak skušam preko igre ugotoviti, kaj se z otrokom dogaja, kako čustvuje. V diagnostičen in terapevtski namen (da predela določene stvari preko igre).

Imam fanta, ki je z mamo odšel od doma v varno hišo. Ker je njegova komunikacija zelo slaba, skušam preko igralne terapije ugotoviti, če pogreša očeta, kaj do njega čuti, ne da bi ga direktno to spraševal.

V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi?

Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki?

Če gledam z osebne vidika, se mi je veliko lažje pogovarjati se z odraslimi, manj truda potrebujem za komunikacijo z odraslimi. Veliko lažje mi je voditi

IV

IV

tudi skupino odraslih, ker moraš z otroki <u>uporabljati prijeme, načine, kako bi jih spodbudil, kako jih boš animiral, obdržal v eni stvari.</u>	IV
Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate? Kako se vam je pogled spremenil? <u>Prej si predstavljaš, da boš rešil vse težave tega sveta, da bodo otroci prihajali k tebi in sodelovali.</u> A potem vidiš, da je zato morda z odraslimi lažje delati, ker hočejo sodelovati. Primer: deklica je že nekaj let kleptomanka. Ni zainteresirana, da ne bi več kradla. Seveda sodeluje v vseh terapijah, a z rezervo, da bo naredila naloge, ugodila psihologu.	Vb
Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno? <u>Najbolj pomemben je odnos.</u>	I
Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom? Pred leti sem veliko svojega odnosa z otroki vzpostavljal ne kot psiholog, a v drugačnih vlogah. Treniral sem jih košarko, z njimi sem bil v šoli v naravi. <u>Kot nek človek, ki ni z njimi samo zaradi problemov.</u> Zadnja leta ni tako, sem izgubil interesne dejavnosti, ki sem jih včasih imel in sem bil zadovoljen, kar pogrešam. Bil sem v drugačnih odnosih. Če z otrokom igraš košarko, se prerivaš, odrivaš, imaš fizični kontakt, je drugače, kot če ga povabim k sebi in ga vprašam, poslušaj, kaj pa počneš. Tako sem samo en psiholog, h kateremu otrok pride in mu teži. Pogrešam <u>bolj neposreden, vsakdanji, prijateljski odnos.</u> <u>Ne da si nek psiholog, ampak da si človek, ki so mu blizu, bolj enakovreden.</u>	I IIa
Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki? <u>Jaz sem lahko ena od pomoči, en delček v sklopu otrokovega življenja, en delček, ki lahko organizira okolje okrog otroka tako, da bo to otroku pomagalo, to pomeni tudi družino in šolo.</u> Pri majhnih otrocih računam na družino, več delam s starši kot s samim otrokom, ker karkoli naredim samo z otrokom, še vedno pride v domače okolje v iste razmere. Npr. so do otroka preveč zahtevni, otrok ima zaradi tega težave. Lahko ga potolažim, da mu ni treba biti ambiciozen, imeti same petke. A če bo otrok prišel domov s štirico, ga bo mama vprašala, a samo toliko.	IIa
Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite? Moja vloga je na nek način zadnja leta, ko delam z otroki z avtizmom, bolj aktivna. Zadnja leta imam veliko otrok z avtizmom. <u>Veliko je pogojevanj, vedenjskih tehnik s temi otroki.</u> Pogledava tabelico vedenja in vidiva, ali je npr., če je agresiven do sošolcev, ali se je nasilje pojavljajo, kako bi se dalo kaj drugače narediti, kako se lahko na nek način odkupi, ali konec tedna pri starših je bil dovolj OK, da dobi nagrado ali ne.	IIb
Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate? To so zaupni podatki, ki se jih uporablja v določen namen. <u>Zagotoviti skušam zaupnost oziroma, da ga ne izdam.</u> Imamo kup primerov, da otrok pove, da se nad njim doma izvaja nasilje in skušamo v teh razgovorih s starši otroka zaščititi, ne povedati, da je to povedal otrok, ker bi ga s tem izpostavili. Rečemo	IIIa

nam se zdi, mi imamo občutek, sodeč po otrokovih odzivih, otroka doma tudi fizično disciplinirate. Na tak način ščitimo otroka, kar se je težko pogovarjati. <u>Skrbno ravnamo s tem, kar otrok pove, da ne postane žrtev, da ne dobi izkušnje, da je nekaj povedal in bo za to kaznovan.</u>	IIIa
Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve? Idealno je, če lahko otroka pripelješ do nekih rešitev. Primer: otrok je vrstnika porinil v potok. Z otrokom se pogovarjaš: kaj pa lahko narediš, kako boš to stvar popravil. Najbolj idealno je, če otrok sam najde rešitev: mu bom dal pa svojo obleko. To je bila krasna rešitev, njegova, zraven pa smo dodali, da je otrok napisal sestavek, zakaj to ni bilo v redu. Ali pa da kadi in mora sošolcem predstaviti projekt, plakat o nevarnostih kajenja. <u>Če želi sodelovati, to jasno upoštevam.</u> Če ni pripravljen, ga vprašaš, kaj se mu zdi primerna posledica ravnanja.	IIIa
Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve? <u>Čim večji je otrok, tem več vpliva ima.</u>	IIIa
S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki? Pri nas je <u>problematika takšna, da otroci z motnjo avtističnega spektra, ki v povečanem vznemirjenju, ko jim nekaj ne odgovarja, kažejo simptome, ki niso zaželeni: agresivnost do sebe, drugih, verbalna agresivnost inp.</u> To so največji problemi, za nas je agresivnost največji problem. <u>Družba spodbuja agresivnost preko televizije, računalniških igrice.</u> Ne razumejo, da ne smejo otroka udariti, če mu kaj ni všeč, govoriš jezik, ki mu je popolnoma tuj. <u>Tudi doma mu rečejo, naj udari nazaj, če ga kdo udari.</u>	Vc
	Vc
	Vc
Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? Pri vedenjskih tehnikah skušamo <u>stimulirati, ga pohvaliti, mu dati nagrado.</u> Npr. če je čez teden vse OK, mu konec tedna pripada nagrada. In tudi <u>iskati njegova močna področja in ga spodbujati v tistem, kar bi mu v življenju lahko bilo v oporo.</u> Večina teh otrok bo vse svoje življenje imelo neke težave, a so področja, v katerih so močni in uspešni. To je potrebno najti in spodbujati. Pri nas je <u>zelo močna gledališka skupina, v kateri otroci strašno uživajo in nekateri so preko tega, ker se čutijo uspešne, gostujejo po drugih državah, postali bolj samozavestni.</u> Za gluhe tudi šport, ki je močno področje, košarkarji so zelo uspešni, državna reprezentanca gluhih je druga na svetu, so idoli otrok.	IIIb IIIb
Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki? Kar mi je <u>pri tem delu najbolj všeč, je stik, kontakt z otroki.</u> Da si rad z njimi, da se razveseliš, ko vidiš otroka in ko je zadovoljen, uspešen. Da vidiš, da <u>ko ga srečaš čez nekaj let, da ni več majhen, a da je uspešna odrasla oseba,</u> ki je dokaj dobro premagal svoje težave, da v tem vidiš smisel svojega dela.	IIIb Va Va Va

OSEBA C

Kaj ste po izobrazbi? Psihologinja. Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi? Podiplomski študij psihoterapije, pedopsihiatrije, družinska terapija, vedenjska terapija. Kako dolgo že delate z otroki? 27 let. S katero starostno skupino otrok delate? Prvi dve triadi, predvsem 1.-3. razred. Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam? Najpogosteje učne in vedenjske težave. Katere teoretične koncepte uporabljate? Izsledke vedenjske in družinske terapije. Da so otrokove težave samo simptom, vstopnica za terapevtski odnos, da otrok vedno odreagira, če je doma kaj narobe, da se uporablja elemente restitucije, povrnitve škode, vedenjske, učne, da se planira, kako se dela, da se dela strategije dela, učenja, pogovarjanja. Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi? Katerimi? Otrok pove svoje videnje. Zgodbe v smislu da otrok dokonča stavek, da interpretira zgodbo, ki mu jo poveš. V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi? Imajo <u>manj izkušenj</u>, so še zelo odvisni od svojih staršev, so <u>zelo konkretni</u>, niso tako simbolni. Vse konkretno, tukaj in zdaj, na licu mesta, <u>veliko preverjanja dogovorov, veliko usmerjanja, ko pripovedujejo</u>. Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki? Več konkretnosti, manj simbolnega planiranja, preverjanje dogovorov. Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate? Kako se vam je pogled spremenil? Z <u>več uspeha, takrat se mi je zdelo, da bom gore premikala</u>. Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno? <u>Osebn stik in stik z družino, vedno poiščem tudi starše</u>. Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom? <u>Prijazen, človeški, human odnos</u>. Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki? Jaz sem <u>spodbujevalec, tisti, ki od zunaj pogleda na problem in povleče nitke</u>.	IV IV IV Vb I, I I Ila
---	---

Da znam <u>uporabiti tisto, kar mi otrok pove, v njegovo korist.</u>	IIa
Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite? Precej <u>aktivna, otroci so zelo odprti, veliko povedo.</u> Otroci se včasih tudi grebejo, da bi prišli, so kar aktivni.	IIb
Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate? Po navadi se povežem s starši, zelo redko se zgodi, da otrok ne želi, da bi kaj povedali naprej, razen če je otrok tepen, ker ga starši potem še bolj tepejo in je otrok v začaranem krogu.	
Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve? Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve? <u>Če otroka tepejo, ima zelo malo vpliva. Ima posreden vpliv s tem, da zaupa, da pove, vpliv ima s pogovorom.</u> Naučim ga lahko, kako sklepati kompromise. Na odločitve med staršema pa nima vpliva.	IIIa IIIa
S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki? <u>Z otroki zelo malo, včasih s starši, ki imajo vedno redkeje predsodek, da je z otrokom nekaj narobe, da je stigmatiziran, če hodi v svetovalno službo.</u> Otroci sami zelo radi pridejo. Imajo le <u>lojalnost do staršev, da nečesa ne povedo, ker bi škodovali staršem.</u> Npr. da ga tepejo, zlorablajo.	Vc Vc
Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? S tem, <u>da ima občutek, da lahko pride vedno, kadar želi.</u> Da ga opogumljamo, da ni slab, če pove kaj o starših. Krepiš ga v tej smeri, da <u>lahko pove tisto, kar je res in mu to lahko koristi.</u>	IIIb IIIb
Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki? <u>Intuicija in osebni stik, zelo rada delam z majhnimi otroki. Da znam vzpostaviti stik s starši, s tem ko mi starši zaupajo, je tudi otrok bolj zaupljiv.</u>	Va Va Va
Kaj si želite izboljšati? Več časa za delo, manj za administrativne stvari.	

OSEBA D

Kaj ste po izobrazbi? Sociologinja.	
Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi? Zagovorništvo otrokovih pravic, supervizija, seminarji, delavnice, integrativna psihoterapija.	
Kako dolgo že delate z otroki? 4 leta.	
S katero starostno skupino otrok delate? Trenutno z osnovnošolci, 6-14 let, prej pa večinoma z mladostniki 12-18 let.	

Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam? Ko sem bila v kriznem centru zaradi čustvenih stisk, težav doma, težav s samopodobo, ljubezenskih težav. Odvisno tudi, na kakšen način sem delala z njimi. Pri zagovorništvu je drug pristop kot v kriznem centru. Pri zagovorništvu ima otrok določeno stisko, ki jo nato z njim predeluješ. Katere teoretične koncepte uporabljate? Iz različnih smeri, zato se težko opredelim za eno. Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi? Katerimi? Sem. A še nisem v tem toliko, da bi to uporabljala. Veliko razberem iz prostega risanja. Delam na centru za socialno delo in ugotavljam, da je meja med svetovanjem in terapevtskim delom v socialnem delu zelo zabrisana, to težko ločiš. V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi? Otroci so veliko <u>bolj neposredni</u>. Pri svojem delu moraš veliko <u>bolj paziti, kako boš oblikoval stavek, ga nekaj vprašal</u>. <u>Njegovo razumevanje moraš zelo raziskati</u>. Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki? Težko je priti do nekoga že kar takoj, ob nekem prvem srečanju. Zagovarjam to, da do tega, <u>da se ti otrok odpre, da ti zaupa, prideš počasi, to so koraki, preko igre, sproščenega pogovora, kaj so pri telovadbi počeli</u>. Do otroka ne boš prišel tako, da ga boš direktno vprašal, kaj je narobe. Sploh pri mlajših otrocih. Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate? Sigurno je <u>v praksi drugače, kot si predstavljaš</u>. Kako se vam je pogled spremenil? Ko sem bila mlajša in še na začetku, <u>sem mislila, da je bolj enostavno</u>. Če gledam na zagovorništvo: odrasli imajo dostikrat predstavo o tem, kako naj bi otrok funkcioniral. Da je on tisti, za katerega je treba skrbeti, nemočen, ne zna misliti s svojo glavo. Ko si z nekim otrokom in se z njim pogovarjaš, ugotoviš, da ga <u>odrasli še vedno ne jemljejo resno</u>. Čeprav ti opozarjaš na stvari in poveš njegovo sporočilo, je še kar otrok, še kar ne ve. Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno? Da <u>si iskren, ker otrok zelo hitro začuti, če nisi</u>. Recimo ko sem imela prvi primer zagovorništva, sem si prvo srečanje točno predstavljala, kako bo šlo, kako ga bom speljala, da bom dobila informacije, ki jih rabim, ampak je bilo potem tako, da je bilo vse narejeno, tudi punčki sem se zdela malo čudna, ni želela sodelovati. Ko sem razmišljala, kaj je bilo narobe, sem ugotovila, da <u>če začneš s postavljanjem vprašanj, ne začutiš otroka, kar on čuti</u>. Ščasoma se naučiš, da se ne moreš pogovarjati z nekom, ne da bi vedel, kdo je. Sploh pri otrocih je zelo pomembno, da ti najprej zaupajo, da se lahko karkoli zgodi. Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom? Običajno prek vsakdanjih pogovorov, dostikrat gre za igro, kot 'sproščen klepet'.	IV IV IV IV Vb Vb IV I I IIa
---	--

Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki? Ko presodim, da je to primerno, <u>se dostikrat spustim na njihov nivo</u>. Moja izkušnja je, da jim tako pridem najbližje. Odvisno tudi, v kakšni vlogi sem. V kriznem centru je bilo pomembno, da <u>si njihov prijatelj, da se lahko obrnejo nate, da ti zaupajo</u>.	IIa IIa
Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite? Vsak otrok ima svojo zgodbo, a <u>dejstvo je, da se jih vseeno premalo sliši</u>. A <u>včasih otrok še vedno ni dovolj kompetenten, da bi lahko sam zase odločal, ne more biti, ker nima dovolj izkušenj</u>. Včasih so razmere in okoliščine na žalost zelo krute. Na centrih se mi zdi, da se premalo ukvarjajo z otroki. Ukvarjajo se s starši, kar je prav, a pozabijo na to, kaj bi rad povedal otrok. CSD-ji so še vedno premalo dovzetni za zagovornike.	IIb IIb
Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate? Zelo previdno. Naučila sem se, da iz <u>enega pogovora z otrokom ne moreš sklepati o ničemer</u>. Gre za zelo <u>delikatne in občutljive stvari in velikokrat moraš na več načinov vprašati, če si prav razumel, veliko preverjati</u>.	IIIa IIIa
<i>Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve?Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve?</i> Otrok v marsikateri okoliščini ni dovolj kompetenten, da bi se lahko sam odločil. Želel bi si biti z mamo, ki ima nasilnega partnerja, pa mama ne želi stran od partnerja. Če veš, kakšne posledice bi bile v takšni družini, tehtaš, iščeš druge rešitve. Pogosto se srečujem s stereotipi, da mora biti ob razvezi otrok pri materi, ne glede na to, da bi želel k očetu. Otroka se še vedno zagotovo ne sliši dovolj.	
S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki? Zagotovo sem <u>še na začetku, se še navajam in nimam izkušenj, ne obvladam toliko pristopov</u>.	Vc
Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? Z <u>veliko mero razumevanja, empatije, da otrok ve, da ga začutim</u>, informiranje predvsem pri mladostnikih, kam se lahko obrnejo, na koga, kdaj.	IIIb
Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki? Da <u>začutim otroka in da to začuti tudi otrok, potem je vse lažje</u>. Da znam z njimi vzpostaviti stik.	Va
Kaj bi radi pri svojem delu z otroki izboljšali? Več znanja, več izkušenj.	

OSEBA E

Kaj ste po izobrazbi? Psihologinja. Ste svoje znanje nadgrajevali s seminarji, tečaji? Katerimi? Specializantka integrativne psihoterapije, veliko dodatnih izobraževanj na področju otrok. S katero starostno skupino otrok delate? 6-11 let. Kaj je razlog, da otroci pridejo k vam? Pri nas imamo programe za otroke, ki so rizični za čustvene motnje in motnje hranjenja Napotijo jih splošni zdravniki, osebni zdravniki, psihologi, psihiatri, ki vidijo, da bi bil program pomemben za otroka, šola, CSD-ji. Katere teoretične koncepte uporabljate? Psihoanalitske osnove, povezane s koncepti integrativne terapije, relacijske analize, gestalt terapije. Osnova je na relacijskem delu, delo na odnosu, bodisi znotraj skupine, bodisi odnos terapevt-otrok, na poziciji tukaj in zdaj. Seveda se stvari vračajo tudi na preteklost, a <u>vse primarno izhaja iz tega odnosa in kar prinese sam proces.</u> Ste morda seznanjeni z uporabo igre, re-avtorizacijo, novejšimi pristopi? Katerimi? Predvsem pri mlajših otrocih uporabljam veliko igračk, naprstnih lutk, lutke za na roko, risbe, razne predloge, ki jih sama oblikujem in sem jih pridobila preko izobraževanj. Skušam delati na neverbalnem delu komunikacije, tudi na gibu, ko otrok uporabi svoje telo za prikaz nečesa. Na primer, da lahko izraža jezo tako, da se sprehaja, kriči, teka. Ali pa da se ima ob neki zaprtosti možnost izraziti v prostoru, na primer kiparjenje v skupini. Skupina izdeluje lik, ki je lahko brezbeseden. S pripomočki skušajo otroci notranje, zunanje konflikte spraviti na neko podlago, na nekaj, s čimer lahko vidijo situacijo bolj od daleč, skušajo nove izkušnje, videnja, različne poglede. Pri otrocih se mi zdi ta del ključen, ker jih motivira. Če se pogovarjam z njim kot z odraslim, mu ni do sodelovanja, ko pa se prinese material v prostor, že deluje na otroka. Že uporaba barvic, voščenk prispeva k dodatni kvaliteti in mogoče hitrejšemu odpiranju situacij v meri, kolikor jih otrok lahko preživi in ne da bi bilo zanj preveč.	I
V čem se vam zdi, da je komunikacija z otroki drugačna kot z odraslimi? V prvi vrsti kar se tiče motivacije. <u>Odrasli bolj pogosto izrazno, besedno povedo svoje težave in svoj namen in imajo pri sebi bolj jasen cilj kot otroci vsaj v začetni fazi. Otroci so manj besedno spretni, z manj izkušnjami, kako ubesediti določene situacije, notranje konflikte, ta del šele razvijajo, zato je komunikacija še zelo neverbalna.</u> Pri odraslih se lahko vidi grimasa, ki je drugačna kot besede, pri otrocih je ravno obratno, <u>manj ubesedijo, izrazijo lahko več neverbalnega.</u> Na tem nivoju, ki je manj viden, direktno, se da več narediti.	IV IV IV

Kako se razlika kaže pri vašem delu z otroki? Imajo pripomočke, kjer sami lažje pogledajo stvari od zunaj. Po drugi strani večkrat uporabljam neko prepoznavo čustev, ki jih odrasli sami pri sebi prepoznajo, otroci pa rabijo neke besede, da se lažje pogovarjamo. Ne v smislu to je pa zdaj to in o tem govoriva, ampak ali je mogoče to to, kdaj si se še podobno počutil, kadar gre za tesnobo in kaj se pravzaprav v njem dogaja in raziskujemo, kje so razlogi.	
Ste si svetovalno delo z otroki v času študija predstavljali drugače kot ga sedaj doživljate?	
Kako se vam je pogled spremenil?	
Mogoče <u>manj razgibano, nisem si predstavljala, da je tako dinamično</u>. Kar se tiče načina dela, uporabe stvari, kontakta, se mi je zdelo, da bo tako, kot sem si predstavljala. Mogoče v tem delu je <u>včasih težje, kot sem si predstavljala, to je zelo zahtevno področje</u>. Je bolj pestro, kar ni nujno, da je slabše. Bolj aktivno, bolj dinamično, bolj utrujajoče. Z vidika zahtevnosti je <u>bistveno več zahtev, kot jih vidim kot pri odraslem</u>. Ta del je bolj naporen. Otrok je zelo <u>neposreden, prinese zelo veliko vsebin direktno v prostor</u>. Znati je treba iti v akcijo tukaj in zdaj. Odrasli so bolj strukturirani, imajo meje in z njimi pridejo, medtem ko jih otroci razvijajo ali pa jih nekateri še niso, ker jim okolje tega ni ponujalo. Preizkušajo vse mogoče, ko imajo neomajen prostor pred sabo. Ta dinamika v skupini se ves čas oblikuje, preoblikuje in je zelo intenzivno vstopanje v ta prostor in iskanje nekih rešitev, možnosti za naprej.	Vb Vb IV IV
Kaj se vam zdi pri svetovalnem delu z otroki najbolj pomembno? Zagotovo je potrebno <u>paziti na to, kje so otrokove meje, koliko zmore</u>. Gledam z vidika, da pri otroku <u>določeni načini odzivanja, ki so jih oblikovali, so jih oblikovali z namenom</u>. Torej če ta del rušim, kar je sicer tudi pri odraslih, ampak odrasli so vseeno s svojimi mejami še bolj bori, otrok pa se na podlagi zaupanja prepusti in sam ne prepozna, kaj potrebuje, da se sam zavaruje. Tu je treba <u>biti postopen</u> in pomemben je <u>družinski kontekst, kamor se otrok vrača</u>. Če je kontekst takšen, da je bilo v družini nasilje, ki je sicer prenehalo, a mama še vedno ne čuti varnosti, je še možnost, da oče vstopa v ta prostor, da ni speljanih sodnih postopkov, da so to varne hiše, je težko otroku dati varnost, če le-te nima v domačem okolju, se mu ta svet ne more prikazati. Delo z otrokom, ki ne more sam odločati in postavljati stvari kot neka mama, ki sama organizira, kako bo teklo naprej njeno življenje, otrok nima toliko možnosti vpliva. Otroku ne moreš iti direktno naproti in <u>nekateri stvari, ki jih počne in niso ravno konstruktivne, je v nekem trenutku bolje pustiti kot jih omajati</u>. Strokovnjak mora na to mejo zelo paziti in gledati na družinski kontekst, kaj se dogaja. Mogoče upoštevati tudi njihove možnosti, razvojni del, kjer je lahko nekaj omejitev ali pa prednosti, drugih pripomočkov, s katerimi se da otroku približati. Ne moremo preko otroka in ga postavljati v odraslo pozicijo, da bo vse racionaliziral in ubesedil, ampak je <u>treba slediti njegovemu razvoju, kje je</u>.	I I I I I I
Kako bi opisali odnos, ki ga vzpostavite z otrokom? Sigurno v prvi vrsti je pomembno zaupanje, ustreznost terapevtske delovne nianse, <u>prostor, v katerem lahko otrok sporoča svoje misli, izraža stvari, ne da so obsojane, a da se gre proti njemu v smislu, da se ga razume, da se mu pride</u>	I Iib

<u>nasproti in iščeta nato skupaj neke stvari, ki jih ima pri sebi, kje ima on sam moči, zmožnosti in sposobnosti, da se ta del čim bolj razvije.</u> Drugače kar se odnosa tiče, se mi zdi kot neka baza. Ko se vzpostavi, se lahko dela razne konfrontacije, zrcaljenje. Ko <u>otrok zaupa v odnosu, se potem ne bo umaknil.</u> Vsekakor se trudim delati na tem, da mu najprej ponudim ta del, nato delo na stvareh, ki so pomembne za problem.	I
Kako opredeljujete svojo vlogo pri delu z otroki?	
Dvodavno. Eno je to, da <u>skušam otroka čim bolj razumeti, mu slediti, v njem najti stvari, ki so močne, pozitivne in mu bodo prav prišle pri odzivanju nase in na okolico.</u> Drugo je komunikacija s starši, kaj je tisto, kar se staršem sporoča, na kakšen način, usmerjanje, da se otroku omogoča tisto, kar potrebuje. Da se <u>starša vključi v tistih delih, ko otroku lahko pomagajo.</u>	IIa
Kako opredeljujete otrokovo vlogo v odnosu, ki ga vzpostavite?	
Zagotovo je pomembno, da je otrok <u>pripravljen sprejeti mojo vlogo in skupaj z njim raziskujem, iščem skupaj z njim različne možnosti, stiske.</u> Če otrok v tem delu ni pripravljen, je zelo težko, kar pomeni, da sicer otrok ima, kar ima, v sebi. Njegova vloga vsekakor je, <u>da skuša, ne da mora, sodelovati, kolikor zmore.</u> Ko pridejo nemotivirani, dobijo možnost, da poskusijo in da lahko predčasno zaključijo. Velikokrat <u>se bojijo svoje vloge v tem odnosu, kaj bodo morali razkrivati, dajati,</u> je pa na dolgi rok pripravljenost za sodelovanje zelo pomembna.	IIb
Kaj vam pomeni tisto, kar vam otrok zaupa, kako s tem ravnate?	
Kar ni ogrožujoče za njegovo življenje, je tisto, s čimer delam, mu ponujam možnosti za drug pogled ali za enostavno prečiščevanje stisk, ker velikokrat že ta del pomaga, da se stiska zmanjša oz. da pošast, ki jo drži znotraj in se je boji, postane majhna pošast, ki je lahko tudi prikupna na dolgi rok. Odvisno od težave in s čim se srečujejo.	
Če je stvar ogrožujoča za otroka ali vidim, da je pomembno, da mora starš začeti delati drugače, grem v komunikacijo s starši, pred tem pa skušam z otrokom najti kompromis, zakaj so stvari zanj pomembne, če vidi smisel, sodeluje, <u>če mu je prenaporno, mu dam možnost izhoda.</u> Pomemben del je KCM, CSD, <u>če je ogrožajoča situacija, vedno vse naredim v dogovoru z otrokom.</u> A včasih ne morem čakati 2 tedna, da dobim privoljenje, ker vedo, da to pomeni spremembo v njihovem življenju. Če je potrebno urgirati, je zaupna informacija tista, s katero je treba iti naprej in sodelovati z vsemi službami, da otrok ne trpi zaradi situacije, v kateri je.	IIIb
Koliko vpliva ima otrok na svoje odločitve?	
<u>Skoraj 100%, razen ko gre za ogrožajočo situacijo.</u> Praktično kot pri odraslem tudi pri otroku <u>ne moreš mimo njega in početi stvari, ki zrušijo zaupanje.</u> Da je komunikacija jasna in <u>da tudi on ve, da ima možnost regulacije, ker to je način, na katerega se uči držati mejo.</u> Posežemo in gremo preko tistega, kar že vzpostavi. <u>Pomembno je, da ve, da ima vpliv in da ne pride do izraza neka nemoč ali pa brezmejnost.</u>	IIIa
Kje so meje vpliva otroka na njegove odločitve?	IIIa

Ogrožujoče situacije. Ali pa če bi eventualno mislila, da je situacija, ki ni ustrezna za otroka in vidim možnost, da pride do sprememb v družini, da se te stvari ubesedi in se ga pripravi, zakaj je to pomembno. Tudi če on ni za to, a je to zelo pomembno za njegov razvoj, je pomembno poseči v ta del.	
S kakšnimi ovirami, težavami se srečujete pri delu z otroki? Nimam še dovolj izkušenj, <u>potreben bo še razvoj, ker je spekter težav, s katerimi se srečujejo otroci, zelo širok</u>. Sama se razvijam ravno pri delu z njimi.	Vc
Kako skušate otroka v svetovalnem odnosu podpreti? <u>Osredotočim se na pozitivne vire, ki jih ima</u>. Napako lahko naredimo, če se na začetku osredotočimo na nekaj, kar ni v redu in na tem delamo. <u>Otrok mora razviti tisto, kar ima, in se na tem temelju ubadati s težavo, ki se zraven pojavlja</u>. Tisti del spreminjati s kapacitetami, ki jih ima. Gotovo v smeri pozitivnega, prijetnega. Velikokrat pridejo otroci in slišim starše, kaj vse je narobe in ko jih vprašam, v čem je dober, ostanejo brez besed. <u>Tudi otrok se izgubi v začaranem krogu, kaj je potrebno spremeniti in ve, kaj dela narobe, ne ve pa, kaj lahko dela prav in ta drugi del je potrebno podpirati</u>. Pri delu v skupini je poudarek na to, kako se odzivajo, <u>kako se prepozna ustrezen odziv in se ga izpostavi, poimenuje, na ta način ga otrok začuti, tako kot sem se trenutno počutil, odzval, lahko stopam v nek kontakt z drugimi</u>. Tega ne smeš delati, sledi vprašanje vedno, kaj pa lahko narediš. Če takrat ne dobi potrditve, ne ve, ali je to to, ali ni in išče druge možnosti. Tisto pravo pa lahko spustimo, spregledamo. Podpora je tudi to, da se mu ponuja možnost, da ima neke meje in da tudi on odloča. To je pomembna podpora njemu. <u>Da ima sam možnost manevrskega prostora, kaj da iz sebe, na kakšen način, kako. Če preveč posegamo, ne podpiramo, gremo po poti, ki se nam zdi prava, pa otrok v tistem trenutku še ni pripravljen</u>.	IIIb IIIb IIIb IIIb IIIb
Kje čutite, da ste močni pri delu z otroki? Vedno mi pomaga, <u>da sem oseba, ki raziskuje sebe in druge. Veliko delam na tem, kaj se meni dogaja, ko sem v odnosu z otrokom, ker se mi zdi zelo pomemben odziv</u>. Supervizijsko in terapevtsko delo sodi zraven. Zmorem kontakt, ker <u>imam otroški del, ki se odziva, ima željo delati z otroki, zdi se mi, da sem odprta ravno v tem delu, kaj lahko ponudim</u>. Da mogoče s tem ko otroški del tudi pri sebi imam razvit, lahko bolj prislunem otroku in <u>sprožim igrivost in greva v delu, ki je njemu blizu, skupaj naprej</u>.	Va Va Va Va
Kaj bi radi pri svojem delu z otroki izboljšali? Več znanja s področji, s katerimi se otroci srečujejo. Rada bi izkusila več različnih načinov dela, intenzivne individualne obravnave, tudi delo z družinami.	

Priloga C: Razvrstitev enot kodiranja po temah

I: OSREDOTOČENOST STROKOVNJAKOV PRI DELU Z OTROKI

- otrok ne bi dal v drug položaj kot odraslega (A)
- človek je, kot odrasel, samo na drug način se izraža (A)
- najbolj pomemben je odnos (B)
- bolj neposreden, vsakdanji, prijateljski odnos (B)
- kot nek človek, ki ni z njimi samo zaradi problemov (B)
- osebni stik in stik z družino, vedno poiščem tudi starše (C)
- prijazen, človeški, human odnos (C)
- si iskren, ker otrok zelo hitro začuti, če nisi (D)
- če začneš s postavljanjem vprašanj, ne začutiš otroka, kar on čuti (D)
- vse primarno izhaja iz tega odnosa in kar prinese sam proces (E)
- paziti na to, kje so otrokove meje, koliko zmore (E)
- določeni načini odzivanja, ki so jih oblikovali, so jih oblikovali z namenom (E)
- biti postopen (E)
- pomemben je družinski kontekst, kamor se otrok vrača (E)
- nekatere stvari, ki jih počne in niso ravno konstruktivne, je v nekem trenutku bolje pustiti kot jih omajati (E)
- treba slediti njegovemu razvoju, kje je (E)
- ko otrok zaupa v odnosu, se potem ne bo umaknil (E)

II: RAZUMEVANJE STROKOVNJAKOVE IN OTROKOVE VLOGE

a. lastna (strokovnjakova) vloga

- do neke mere sem pri otrocih tudi vzgojitelj (A)
- malo lahko vplivaš na to, da bo kakšne odločitve v življenju znal bolj kompetentno sprejemati (A)
- ne da si nek psiholog, ampak da si človek, ki si mu blizu, bolj enakovreden (B)
- sem lahko ena od pomoči, en delček v sklopu otrokovega življenja, en delček, ki lahko organizira okolje okrog otroka tako, da bo to otroku pomagalo, to pomeni tudi družino in šolo (B)
- spodbujevalec, tisti, ki od zunaj pogleda na problem in povleče nitke (C)
- uporabiti tisto, kar mi otrok pove, v njegovo korist (C)
- prek vsakdanjih pogovorov, dostikrat gre za igro, kot 'sproščen klepet' (D)
- se dostikrat spustim na njihov nivo (D)
- si njihov prijatelj, da se lahko obrnejo nate, da ti zaupajo (D)
- prostor, v katerem lahko otrok sporoča svoje misli, izraža stvari, ne da so obsojane, a da se gre proti njemu v smislu, da se ga razume, da se mu pride nasproti in iščeta nato skupaj neke stvari, ki jih ima pri sebi, kje ima on sam moči, zmožnosti in sposobnosti, da se ta del čim bolj razvije (E)
- skušam otroka čim bolj razumeti, mu slediti, v njem najti stvari, ki so močne, pozitivne in mu bodo prav prišle (E)
- starša vključi v tistih delih, ko otroku lahko pomagajo (E)

b. otrokova vloga

- otrok je odvisen od skupnosti (A)
- še ni sam samostojen odrasel, on je še vedno odvisen od staršev (A)
- potrebno ga je razumeti v življenjskem kontekstu (A)
- izhajamo iz interesov mladostnikov pri delavnicah (A)

- moja vloga je na nek način zadnja leta, ko delam z otroki z avtizmom, bolj aktivna (B)
- veliko je pogojevanj, vedenjskih tehnik (B)
- aktivna, otroci so zelo odprti, veliko povedo (C)
- dejstvo je, da se jih vseeno premalo sliši (D)
- včasih otrok še vedno ni dovolj kompetenten, da bi lahko sam zase odločal, ne more biti, ker nima dovolj izkušenj (D)
- pomembno, da je otrok pripravljen sprejeti mojo vlogo in skupaj z njim raziskujem, iščem skupaj z njim različne možnosti, stiske (E)
- da skuša, ne da mora, sodelovati, kolikor zmore (E)
- se bojijo svoje vloge v tem odnosu, kaj bodo morali razkrivati, dajati (E)

III: RAVNANJE Z OTROKOVO RESNIČNOSTJO

a. otrokov vpliv

- ima vedno lahko vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja (A)
- če pride in reče, da mu je slabo doma in ga tepejo, se začnem z njim pogovarjati, imam močna pooblastila, lahko gre drugam živeti (A)
- zagotoviti skušam zaupnost oziroma da ga ne izdam (B)
- skrbno ravnamo s tem, kar otrok pove, da ne postane žrtev, da ne dobi izkušnje, da je nekaj povedal in bo za to kaznovan (B)
- če želi sodelovati, to jasno upoštevamo (B)
- čim večji je otrok, tem več vpliva ima (B)
- če otroka tepejo, ima zelo malo vpliva (C)
- posreden vpliv s tem, da zaupa, da pove, vpliv ima s pogovorom (C)
- iz enega pogovora z otrokom ne moreš sklepati o ničemer (D)
- delikatne in občutljive stvari in velikokrat moraš na več načinov vprašati, če si prav razumel, veliko preverjati (D)
- skoraj 100%, razen ko gre za ogrožajočo situacijo (E)
- če je ogrožajoča situacija, vedno vse naredim v dogovoru z otrokom (E)
- ne moreš mimo njega in početi stvari, ki zrušijo zaupanje (E)
- da tudi on ve, da ima možnost regulacije, ker to je način, na katerega se uči držati mejo (E)
- pomembno je, da ve, da ima vpliv in da ne pride do izraza neka nemoč ali pa brezmejnost (E)

b. podpora strokovnjaka

- včasih je potrebno delati pri starših (A)
- odvisno od uporabnika (A)
- mladostniki preko delavnic izražajo svoje vsebine, svoje življenje (A)
- stimulirati, ga pohvaliti, mu dati nagrado (B)
- iskati njegova močna področja in ga spodbujati v tistem, kar bi mu v življenju lahko bilo v oporo (B)
- zelo močna gledališka skupina, v kateri otroci strašno uživajo in nekateri so preko tega, ker se čutijo uspešne, gostujejo po drugih državah, postali bolj samozavestni (B)
- da ima občutek, da lahko pride vedno, kadar želi (C)
- lahko pove tisto, kar je res in mu to lahko koristi (C)
- veliko mero razumevanja, empatije, da otrok ve, da ga začutim, informiranje (D)

- osredotočim se na pozitivne vire, ki jih ima (E)
- otrok mora razviti tisto, kar ima, in se na tem temelju ubadati s težavo, ki se zraven pojavlja (E)
- tudi otrok se izgubi v začaranem krogu, kaj je potrebno spremeniti in ve, kaj dela narobe, ne ve pa, kaj lahko dela prav in ta drugi del je potrebno podpirati (E)
- se prepozna ustrezen odziv in se ga izpostavi, poimenuje, na ta način ga otrok začuti, tako kot sem se trenutno počutil, odzval, lahko stopam v nek kontakt z drugimi (E)
- ima sam možnost manevrskega prostora, kaj da iz sebe, na kakšen način, kako (E)
- če preveč posegamo, ne podpiramo, gremo po poti, ki se nam zdi prava, pa otrok v tistem trenutku še ni pripravljen (E)
- če mu je prenaporno, mu dam možnost izhoda (E)

IV: RAZUMEVANJE RAZLIKE V KOMUNIKACIJI MED OTROCI IN ODRASLIMI

- v življenju se še učijo, odrasli že imajo koncept, karakter in osebnost bolj fiksni, definiran (A)
- otroci so še bolj odprti (A)
- moraš marsikaj evalvirati, od tega, kar živijo in govorijo (A)
- igralno terapijo uporabljam predvsem pri manjših otrocih, kjer je mogoče komunikacija težja, kjer niso zaželeni direktna vprašanja, ampak skušam preko igre ugotoviti, kaj se z otrokom dogaja, kako čustvuje (B)
- z osebnega vidika se mi je veliko lažje pogovarjati se z odraslimi, manj truda potrebujem za komunikacijo z odraslimi (B)
- uporabljati prijeme, načine, kako bi jih spodbudil, kako jih boš animiral, obdržal v eni stvari (B)
- manj izkušenj (C)
- zelo konkretni, niso tako simbolni (C)
- veliko preverjanja dogovorov, veliko usmerjanja, ko pripovedujejo (C)
- bolj neposredni (D)
- bolj paziti, kako boš oblikoval stavek, ga nekaj vprašal (D)
- njegovo razumevanje moraš zelo raziskati (D)
- da se ti otrok odpre, da ti zaupa, prideš počasi, to so koraki, preko igre, sproščenega pogovora, kaj so pri telovadbi počeli (D)
- odrasli še vedno ne jemljejo resno (D)
- odrasli bolj izrazno, besedno povedo svoje težave in svoj namen in imajo pri sebi bolj jasen cilj (E)
- otroci so manj besedno spretni, z manj izkušnjami, kako ubesediti določene situacije, notranje konflikte, ta del šele razvijajo, zato je komunikacija še zelo neverbalna (E)
- manj ubesedijo, izrazijo lahko več neverbalnega (E)
- bistveno več zahtev, kot jih vidim kot pri odraslem (E)
- neposreden, prinese zelo veliko vsebin direktno v prostor (E)

V: IZRAŽANJE LASTNE UDELEŽENOSTI

a. osebna moč za delo z otroki

- pri delu z otroki mi pomaga, da sem bil sam mladostnik in da imam svoje otroke (A)
- po malem se ves čas usposabljam (A)
- izkušnje in znanje, ki sem si jih nabral v letih svojega življenja, osebno in poklicno (A)
- pri tem delu najbolj všeč, je stik, kontakt z otroki (B)
- si rad z njimi, da se razveseliš, ko vidiš otroka in ko je zadovoljen, uspešen (B)
- ko ga srečaš čez nekaj let, da ni več majhen, a da je uspešna odrasla oseba (B)
- ko ga srečaš čez nekaj let, da ni več majhen, a da je uspešna odrasla oseba, ki je dokaj dobro premagal svoje težave, da v tem vidiš smisel svojega dela (B)
- intuicija in osebni stik (C)
- zelo rada delam z majhnimi otroki (C)
- znam vzpostaviti stik s starši, s tem ko mi zaupajo, je tudi otrok bolj zaupljiv (C)
- začutim otroka in da to začuti tudi otrok, potem je vse lažje (D)
- da sem oseba, ki raziskuje sebe in druge (E)
- veliko delam na tem, kaj se meni dogaja, ko sem v odnosu z otrokom, ker se mi zdi zelo pomemben odziv (E)
- imam otroški del, ki se odziva, ima željo delati z otroki, zdi se mi, da sem odprta ravno v tem delu, kaj lahko ponudim (E)
- sprožim igrivost in greva v delu, ki je njemu blizu, skupaj naprej (E)

b. sprememba v doživljanju dela od časa študija

- bistveno drugače ne, sem se pa učil in razvijal (A)
- prej si predstavljaš, da boš rešil vse težave tega sveta, da bodo otroci prihajali k tebi in sodelovali (B)
- več uspeha, takrat se mi je zdelo, da bom gore premikala (C)
- v praksi drugače, kot si predstavljaš (D)
- sem mislila, da je bolj enostavno (D)
- manj razgibano, nisem si predstavljala, da je tako dinamično (E)
- včasih težje, kot sem si predstavljala, to je zelo zahtevno področje (E)

c. težave pri delu z otroki

- pri starših, ki imajo otroke v nekem svojem življenjskem konceptu in jih imajo za mašila v življenju (A)
- problematika takšna, da otroci z motnjo avtističnega spektra, ki v povečanem vznemirjenju, ko jim nekaj ne odgovarja, kažejo simptome, ki niso zaželeni: agresivnost do sebe, drugih, verbalna agresivnost (B)
- družba spodbuja agresivnost preko televizije, računalniških igrice (B)
- tudi doma rečejo, naj udari nazaj, če ga kdo udari (B)
- z otroki zelo malo, včasih s starši, ki imajo vedno redkeje predsodek, da je z otrokom nekaj narobe, da je stigmatiziran, če hodi v svetovalno službo (C)
- lojalnost do staršev, da nečesa ne povedo, ker bi škodovali staršem (C)
- še na začetku, se še navajam in nimam izkušenj, ne obvladam toliko pristopov (D)
- potreben bo še razvoj, ker je spekter težav, s katerimi se srečujejo otroci, zelo širok (E)

I-OSREDOTOČENOST STROKOVNJAKOV PRI DELU Z OTROKI

Tabela 7-1: Osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki – odprto kodiranje

A	- otrok ne bi dal v drug položaj kot odraslega	pomembnost dela z otroki
A	- človek je, kot odrasel, samo na drug način se izraža	razlika v izražanju
B	- najbolj pomemben je odnos	pomembnost odnosa
B	- bolj neposreden, vsakdanji, prijateljski odnos	prijateljski odnos
B	- kot nek človek, ki ni z njimi samo zaradi problemov	človeškost
C	- osebni stik	osebni stik
C	- stik z družino, vedno poiščem tudi starše	družinski kontekst
C	- prijazen, človeški, human odnos	prijateljski odnos
D	- si iskren, ker otrok zelo hitro začuti, če nisi	iskrenost
D	- če začneš s postavljanjem vprašanj, ne začutiš otroka, kar on čuti	postopnost razvijanja odnosa
E	- vse primarno izhaja iz tega odnosa in kar prinese sam proces	pomembnost odnosa
E	- paziti na to, kje so otrokove meje, koliko zmore	otrokova individualnost
E	- biti postopen	postopnost razvijanja odnosa
E	- pomemben je družinski kontekst, kamor se otrok vrača	družinski kontekst
E	- nekatere stvari, ki jih počne in niso ravno konstruktivne, je v nekem trenutku bolje pustiti kot jih omajati	otrokova individualnost
E	- določeni načini odzivanja, ki so jih oblikovali, so jih oblikovali z namenom	otrokova individualnost
E	- treba slediti njegovemu razvoju, kje je	otrokova individualnost

Tabela 7-2: Osredotočenost strokovnjakov pri delu z otroki – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>svetovalni odnos</i>		<i>lastnosti strokovnjaka</i>		<i>življenjski svet otroka</i>	
pomembnost	A, B, E	človeškost	B	otrokova individualnost	E
prijateljski	B, C	osebni stik	C	družinski kontekst	C, E
postopnost razvijanja	D, E	iskrenost	D	razlika v izražanju (z odraslimi)	A

II-RAZUMEVANJE LASTNE (STROKOVNJAKOVE) IN OTROKOVE VLOGE

Ila: Lastna (strokovnjakova) vloga

Tabela 7-3: Lastna (strokovnjakova) vloga – odprto kodiranje

A	- do neke mere sem pri otrocih tudi vzgojitelj	vzgojitelj
A	- malo lahko vplivaš na to, da bo kakšne odločitve v življenju znal bolj kompetentno sprejemati	kompetentnost pri odločitvah
B	- ne da si nek psiholog, ampak da si človek, ki si mu blizu, bolj enakovreden	pridruževanje otroku z namenom vzpostaviti stik
B	- sem lahko ena od pomoči, en delček v sklopu otrokovega življenja, en delček, ki lahko organizira okolje okrog otroka tako, da bo to otroku pomagalo, to pomeni tudi družino in šolo	ekspert iz izkušenj
C	- spodbujevalec, tisti, ki od zunaj pogleda na problem in povleče nitke	spodbujevalec
C	- uporabiti tisto, kar mi otrok pove, v njegovo korist	otroкова korist
D	- prek vsakdanjih pogovorov, dostikrat gre za igro, kot 'sproščen klepet'	vsakdanji pogovor
D	- se dostikrat spustim na njihov nivo	lastna otroškost
D	- si njihov prijatelj, da se lahko obrnejo nate, ti zaupajo	prijateljstvo
E	- prostor, v katerem lahko otrok sporoča svoje misli, izraža stvari, ne da so obsojane, a da se gre proti njemu v smislu, da se ga razume, da se mu pride nasproti in iščeta nato skupaj neke stvari, ki jih ima pri sebi, kje ima on sam moči, zmožnosti in sposobnosti, da se ta del čim bolj razvije	ekspert iz izkušenj
E	- skušam otroka čim bolj razumeti, mu slediti, v njem najti stvari, ki so močne, pozitivne in mu bodo prav prišle	sledenje otroku in virom moči
E	- starša vključi v tistih delih, ko otroku lahko pomagajo	sodelovanje s starši

Tabela 7-4: Lastna (strokovnjakova) vloga – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

osebno vodenje		drža nevedočega		vpliv na otrokovo življenje		
lastna otroškost	D	sledenje otroku in virom moči	E	sedanjost	vzgojitelj	A
prijateljstvo	D	otrok je ekspert iz izkušenj	B, E		spodbujevalec	C
vsakdanji pogovor	D				otrokova korist	C
pridruževanje otroku z namenom vzpostaviti stik	B				sodelovanje s starši	E
				prihodnost	kompetentnost pri odločitvah	A

IIb: Otrokova vloga

Tabela 7-5: Otrokova vloga – odprto kodiranje

A	- otrok je odvisen od skupnosti	odvisnost od skupnosti
A	- še ni sam samostojen odrasel, on je še vedno odvisen od staršev	odvisnost od staršev
A	- potrebno ga je razumeti v življenjskem kontekstu	upoštevanje življenjskega konteksta
A	- izhajamo iz interesov mladostnikov pri delavnicah	upoštevanje lastnih interesov
B	- veliko je pogojevanj, vedenjskih tehnik	pogojevanje
C	- aktivna, otroci so zelo odprti, veliko povedo	odprtost
D	- dejstvo je, da se jih vseeno premalo sliši	premalo upoštevanja otroka
D	- včasih otrok še vedno ni dovolj kompetenten, da bi lahko sam zase odločal, ne more biti, ker nima dovolj izkušenj	neizkušnost
E	- pomembno, da je otrok pripravljen sprejeti mojo vlogo in skupaj z njim raziskujem, iščem skupaj z njim različne možnosti, stiske	pripravljenost sodelovati
E	- da skuša, ne da mora, sodelovati, kolikor zmore	sodelovanje ni zahteva
E	- se bojijo svoje vloge v tem odnosu, kaj bodo morali razkrivati, dajati	strah pred pričakovanji

Tabela 7-6: Otrokova vloga - urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>upoštevanje življenjskega konteksta otroka</i>		<i>lastna pričakovanja do otroka</i>		<i>razumevanje otrokovih lastnosti</i>	
odvisnost od skupnosti	A	pripravljenost sodelovati	E	odprtost	C
odvisnost od staršev	A	sodelovanje ni zahteva	E	pogojevanje	B
				neizkušnost	D
				strah pred pričakovanji	E

III-RAVNANJE Z OTROKOVO RESNIČNOSTJO

IIIa: Otrokov vpliv

Tabela 7-7: Otrokov vpliv – odprto kodiranje

A	- ima vedno lahko vpliv, če se zaveda, kaj se mu dogaja	zavedanje o dogajanju
A	- če pride in reče, da mu je slabo doma in ga tepejo, se začnem z njim pogovarjati, imam močna pooblastila, lahko gre drugam živeti	ogrožajoča situacija
B	- zagotoviti skušam zaupnost oziroma da ga ne izdam	pomembnost zaupnosti in previdnosti pri ustvarjanju razlag, sklepov
B	- skrbno ravnamo s tem, kar otrok pove, da ne postane žrtev, da ne dobi izkušnje, da je nekaj povedal in bo za to kaznovan	ne čuti posledic, če nekaj pove

B	- če želi sodelovati, to jasno upoštevamo	strokovnjakova občutljivost za prepoznavanje in upoštevanje otrokove pravice do sodelovanja in vpliva
B	- čim večji je otrok, tem več vpliva ima	pogojenost vpliva s starostjo
C	- če otroka tepejo, ima zelo malo vpliva	ogrožajoča situacija
C	- posreden vpliv s tem, da zaupa, da pove, vpliv ima s pogovorom	pogovor
D	- iz enega pogovora z otrokom ne moreš sklepati o ničemer	raziskovanje problema
D	- delikatne in občutljive stvari in velikokrat moraš na več načinov vprašati, če si prav razumel, veliko preverjati	preverjanje lastnega razumevanja
E	- skoraj 100%, razen ko gre za ogrožajočo situacijo	ogrožajoča situacija
E	- če je ogrožajoča situacija, vedno vse naredim v dogovoru z otrokom	dogovarjanje
E	- ne moreš mimo njega in početi stvari, ki zrušijo zaupanje	preverjanje lastnega razumevanja
E	- da tudi on ve, da ima možnost regulacije, ker to je način, na katerega se uči držati mejo	pravica do vpliva
E	- pomembno je, da ve, da ima vpliv in da ne pride do izraza neka nemoč ali pa brezmejnost	pravica do vpliva

Tabela 7-8: Otrokov vpliv – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>otrokova resničnost</i>			<i>vpliv</i>		
<i>upoštevanje</i>	strokovnjakova občutljivost za prepoznavanje in upoštevanje otrokove pravice do sodelovanja in vpliva	B	<i>ima</i>	zavedanje o dogajanju	A
	dogovarjanje	E		pogovor	C
	pravica do vpliva	E	<i>nima</i>	ogrožajoča situacija	A, E, C
<i>skrbnost ravnanja</i>	pomembnost zaupnosti in previdnosti pri ustvarjanju razlag, sklepov	B		pogojenost vpliva s starostjo	B
	ne čuti posledic, če nekaj pove	B			
	raziskovanje problema	D			
	preverjanje lastnega razumevanja	D, E			

IIIb: Podpora strokovnjaka

Tabela 7-9: Podpora strokovnjaka – odprto kodiranje

A	- včasih je potrebno delati pri starših	delo s starši
A	- odvisno od uporabnika	upoštevanje individualnosti
A	- mladostniki preko delavnic izražajo svoje vsebine, svoje življenje	prepoznavanje vloge delavnic
B	- stimulirati, ga pohvaliti, mu dati nagrado	pohvala, nagrada
B	- iskati njegova močna področja in ga spodbujati v tistem, kar bi mu v življenju lahko bilo v oporo	uspešna področja
B	- zelo močna gledališka skupina, v kateri otroci strašno uživajo in nekateri so preko tega, ker se čutijo uspešne, gostujejo po drugih državah, postali bolj samozavestni	prepoznavanje vloge gledaliških skupin
C	- da ima občutek, da lahko pride vedno, kadar želi	občutek varnosti
C	- lahko pove tisto, kar je res in mu to lahko koristi	krepitev občutka smiselnosti spremembe
D	- veliko mero razumevanja, empatije, da otrok ve, da ga začutim	empatija
E	- osredotočim se na pozitivne vire, ki jih ima	osredotočenost na pozitivne vire
E	- otrok mora razviti tisto, kar ima, in se na tem temelju ubadati s težavo, ki se zraven pojavlja	pomembno tisto, kar ima
E	- tudi otrok se izgubi v začaranem krogu, kaj je potrebno spremeniti in ve, kaj dela narobe, ne ve pa, kaj lahko dela prav in ta drugi del je potrebno podpirati	pomembno tisto, kar ima
E	- se prepozna ustrezen odziv in se ga izpostavi, poimenuje, na ta način ga otrok začuti, tako kot sem se trenutno počutil, odzval, lahko stopam v nek kontakt z drugimi	možnost učenja novih vzorcev
E	- ima sam možnost manevrskega prostora, kaj da iz sebe, na kakšen način, kako	možnost raziskovanja
E	- če preveč posegamo, ne podpiramo, gremo po poti, ki se nam zdi prava, pa otrok v tistem trenutku še ni pripravljen	upoštevanje individualnosti
E	- če mu je prenaporno, mu dam možnost izhoda	upoštevanje individualnosti

Tabela 7-10: Podpora strokovnjaka – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>iskanje virov moči</i>		<i>senzibilnost strokovnjaka za otrokovo doživljanje</i>	
uspešna področja	B	upoštevanje individualnosti	A, E
osredotočenost na pozitivne vire	E	pohvala, nagrada	B

pomembno tisto, kar ima	E	občutek varnosti	C
prepoznavanje vloge delavnic	A	krepitev občutka smiselnosti spremembe	C
prepoznavanje vloge gledaliških skupin	B	empatija	D
		možnost raziskovanja	E
		možnost učenja novih vzorcev	E

Tabela 7-11: Razlika v komunikaciji – odprto kodiranje

A	- v življenju se še učijo, odrasli že imajo koncept, karakter in osebnost bolj fiksni, definiran	neizoblikovana osebnost
A	- otroci so še bolj odprti	odprtost
A	- moraš marsikaj evalvirati, od tega, kar živijo in govorijo	veliko evalviranja
B	- igralno terapijo uporabljam predvsem pri manjših otrocih, kjer je mogoče komunikacija težja, kjer niso zaželeni direktna vprašanja, ampak skušam preko igre ugotoviti, kaj se z otrokom dogaja, kako čustvuje	igralna terapija
B	- z osebnega vidika se mi je veliko lažje pogovarjati se z odraslimi, manj truda potrebujem za komunikacijo z odraslimi	zahteva več truda
B	- uporabljati prijeme, načine, kako bi jih spodbudil, kako jih boš animiral, obdržal v eni stvari	pomembnost motiviranja
C	- manj izkušenj	neizkušenost
C	- zelo konkretni, niso tako simbolni	konkretnost
C	- veliko preverjanja dogovorov, veliko usmerjanja, ko pripovedujejo	sprotno preverjanje
D	- bolj neposredni	odprtost
D	- bolj paziti, kako boš oblikoval stavek, ga nekaj vprašal	previdnost
D	- njegovo razumevanje moraš zelo raziskati	pomembnost raziskovanja
D	- da se ti otrok odpre, da ti zaupa, prideš počasi, to so koraki, preko igre, sproščenega pogovora, kaj so pri telovadbi počeli	sproščen pogovor
D	- odrasli še vedno ne jemljejo resno	prikrajšanost
E	- odrasli bolj izrazno, besedno povedo svoje težave in svoj namen in imajo pri sebi bolj jasen cilj	neverbalna komunikacija
E	- otroci so manj besedno spretni, z manj izkušnjami, kako ubesediti določene situacije, notranje konflikte, ta del šele razvijajo, zato je komunikacija še zelo neverbalna	neverbalna komunikacija
E	- manj ubesedijo, izrazijo lahko več neverbalnega	neverbalna komunikacija
E	- bistveno več zahtev, kot jih vidim kot pri odraslem	zahteva več truda
E	- neposreden, prinese zelo veliko vsebin direktno v prostor	odprtost

Tabela 7-12: Razlika v komunikaciji – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>težja kot z odraslimi</i>			<i>otrokova komunikacija</i>	
<i>omejena zmožnost samorefleksije</i>	neizoblikovana osebnost	A	odprtost	A, D, E
	veliko evalviranja	A	igralna terapija	B
	zahteva več truda	B, E	konkretnost	C
<i>učenje otrokove zgodbe</i>	sprotno preverjanje	C	sproščen pogovor	D
	previdnost	D	neverbalna	E
	pomembnost raziskovanja	D	neizkušnost	C
	pomembnost motiviranja	B		

V-IZRAŽANJE LASTNE UDELEŽENOSTI

Va: Osebna moč za delo z otroki

Tabela 7-13: Osebna moč – odprto kodiranje

A	- pri delu z otroki mi pomaga, da sem bil sam mladostnik	sam mladostnik
A	- da imam svoje otroke	moji otroci
A	- po malem se ves čas usposabljam	usposabljanje
A	- izkušnje in znanje, ki sem si jih nabral v letih svojega življenja, osebno in poklicno	osebne in poklicne izkušnje
B	- pri tem delu najbolj všeč, je stik, kontakt z otroki	pomembnost kontakta
B	- si rad z njimi, da se razveseliš, ko vidiš otroka in ko je zadovoljen, uspešen	veselje do otrok
B	- ko ga srečaš čez nekaj let, da ni več majhen, a da je uspešna odrasla oseba	uspešna odrasla oseba
C	- intuicija in osebni stik	intuicija
C	- zelo rada delam z majhnimi otroki	delo z majhnimi otroki
C	- znam vzpostaviti stik s starši, s tem ko mi zaupajo, je tudi otrok bolj zaupljiv	zaupljivost
D	- začutim otroka in da to začuti tudi otrok, potem je vse lažje	začutim otroka
E	- da sem oseba, ki raziskuje sebe in druge	raziskovanje sebe in drugih
E	- veliko delam na tem, kaj se meni dogaja, ko sem v odnosu z otrokom, ker se mi zdi zelo pomemben odziv	raziskovanje lastnega odziva
E	- imam otroški del, ki se odziva, ima željo delati z otroki, zdi se mi, da sem odprta ravno v tem delu, kaj lahko ponudim	lastna igrivost
E	- sprožim igrivost in greva v delu, ki je njemu blizu, skupaj naprej	lastna igrivost

Tabela 7-14: Osebna moč – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>stik z otrokom</i>		<i>ljubezen do otrok</i>		<i>osebna rast</i>		<i>dolgoročni smisel</i>	
pomembnost kontakta	B	veselje do otrok	B	sam mladostnik	A	uspešna odrasla oseba	B
intuicija	C	delo z majhnimi otroki	C	moji otroci	A		
zaupljivost	C	lastna igrivost	E	usposabljanje	A		
začutim otroka	D			osebne in poklicne izkušnje	A		
				raziskovanje sebe in drugih	E		
				raziskovanje lastnega odziva	E		

Vb: Sprememba v doživljanju dela od časa študija

Tabela 7-15: Sprememba od časa študija – odprto kodiranje

A	- bistveno drugače ne, sem se pa učil in razvijal	učenje in razvoj
B	- prej si predstavljaš, da boš rešil vse težave tega sveta, da bodo otroci prihajali k tebi in sodelovali	rešil vse težave sveta
C	- več uspeha, takrat se mi je zdelo, da bom gore premikala	premikala gore
D	- v praksi drugače, kot si predstavljaš	razlika med teorijo in prakso
D	- sem mislila, da je bolj enostavno	zahtevnost
E	- manj razgibano, nisem si predstavljala, da je tako dinamično	večja dinamičnost
E	- včasih težje, kot sem si predstavljala, to je zelo zahtevno področje	zahtevnost

Tabela 7-16: Sprememba od časa študija – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih pojmov

<i>delo je težje</i>		<i>idealiziranje</i>		<i>prilagajanje praksi</i>	
zahtevnost	D, E	rešil vse težave sveta	B	večja dinamičnost	E
		premikala gore	C	razlika med teorijo in prakso	D
				učenje in razvoj	A

Vc: Težave pri delu z otroki

Tabela 7-17: Težave pri delu – odprto kodiranje

112	A	- pri starših, ki imajo otroke v nekem svojem življenjskem konceptu in jih imajo za mašila v življenju	otroci kot življenjski koncept
-----	---	--	--------------------------------

113	B	- problematika takšna, da otroci z motnjo avtističnega spektra, ki v povečanem vznemirjenju, ko jim nekaj ne odgovarja, kažejo simptome, ki niso zaželeni: agresivnost do sebe, drugih, verbalna agresivnost	povečano vznemirjenje avtističnih otrok
114	B	- družba spodbuja agresivnost preko televizije, računalniških igr	mediji
115	B	- tudi doma rečejo, naj udari nazaj, če ga kdo udari	vzgoja doma
116	C	- z otroki zelo malo, včasih s starši, ki imajo vedno redkeje predsodek, da je z otrokom nekaj narobe, da je stigmatiziran, če hodi v svetovalno službo	predsodek, da je z otrokom nekaj narobe
117	C	- lojalnost do staršev, da nečesa ne povedo, ker bi škodovali staršem	strah pred 'izdajo' staršev
118	D	- še na začetku, se še navajam in nimam izkušenj, ne obvladam toliko pristopov	pomanjkanje znanja pristopov
119	E	- potreben bo še razvoj, ker je spekter težav, s katerimi se srečujejo otroci, zelo širok	širok specter težav

Tabela 7-18: Težave pri delu – urejanje pojmov v hierarhijo in dodajanje manjkajočih izrazov

<i>pomanjkanje znanja in izkušenj</i>		<i>odnos staršev do otrok</i>		<i>agresivnost</i>	
pomanjkanje znanja pristopov	D	otroci kot življenjski koncept	A	povečano vznemirjenje avtističnih otrok	B
širok spekter težav	E	predsodek, da je z otrokom nekaj narobe	C	mediji	B
		strah pred 'izdajo' staršev	C	vzgoja doma	B

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Sara Geiger Bukovec vpisana na Fakulteto za socialno delo v študijskem letu 2005/2006 kot redna študentka izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom Otroci kot pripovedovalci zgodb napisala samostojno s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorice Doc. dr. Lee Šugman Bohinc.

Datum: 28.6.2010

Podpis: